

Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(серпень – грудень 2022 року)

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	7
TRASKUNOVA v. russia: смерть особи – учасника клінічних випробувань нового медичного препарату – й відсутність нормативно-правового забезпечення щодо усвідомленої згоди особи на його використання – порушення	7
Стаття 3 Конвенції (заборона катування)	12
J.I. v. Croatia: нездатність органів державної влади провести належне розслідування скарг заявниці на ймовірні погрози вбивством її батька – колишнього кривдника – під час його тюремних відпусток – порушення	12
S.F.K. v. russia: проведення абортів в державній лікарні всупереч медичним нормам і проти волі молоді особи, яка перебуває у вразливому стані, за примусом її батьків та відсутність ефективного розслідування – порушення	17
SANCHEZ-SANCHEZ v. The United Kingdom: відсутність доказів реального ризику застосування до особи покарання у вигляді довічного позбавлення волі без можливості звільнення в разі екстрадиції заявника та його засудження в США – відсутність порушення	20
MCCALLUM v. Italy: відсутність доказів реального ризику застосування до особи покарання у вигляді довічного позбавлення волі _в разі екстрадиції до США, коли заявник отримує право на умовно-дострокове звільнення після пом'якшення покарання – заяву визнано неприйнятною	23
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	26
ANGERJÄRV AND GREINOMAN v. Estonia: усунення від представництва у справі як захід забезпечення провадження, що застосовується до адвокатів у разі порушення ними норм і правил здійснення правосуддя – пункт 1 статті 6 Конвенції визнано незастосовним; заяви за статтею 8 Конвенції визнано неприйнятними	26
ÇÖÇELLİ AND OTHERS v. Türkiye: підготовка експертного висновку групою експертів, що не мали жодних ієрархічних, функціональних чи інших зв'язків з протилежною стороною у справі або іншими залученими сторонами – відсутність порушення	31

BESNIK CANI v. Albania: розгляд справи про звільнення прокурора в порядку процедури люстрації Спеціальною апеляційною палатою, яка, як стверджував заявник, не була «судом, установленим законом» – порушення	36
DE LEGÉ v. The Netherlands: примусове розголошення інформації про фінансові рахунки в іноземних банківських установах – відсутність порушення права не свідчити проти себе	39
DOLENC v. Slovenia: невиконання судом обов'язку з перевірки рішень іноземних судів на предмет дотримання вимог справедливого суду перед тим, як звертати їх до виконання – порушення	42
MARINA AUCANADA GROUP S.L. v. Spain: публікація повістки про виклик до суду в офіційному газетному виданні в адміністративному провадженні щодо конкурсних процедур – відсутність порушення	45
BALAN v. The Republic of Moldova (No. 2): роз'яснення Верховним судом способу виконання рішення в межах перегляду справи після ЄСПЛ, через що відбулася фактична зміна суті остаточного рішення суду – порушення	49
VEGOTEX INTERNATIONAL S.A. v. Belgium: відновлення прострочених податкових боргів унаслідок ухвалення ретроспективного, однак передбачуваного законодавства, яке відновлювало правову визначеність – відсутність порушення	53
MNATSAKANYAN v. Armenia: звільнення заявника з посади судді в межах дисциплінарного провадження, порушеного через ухвалення ним нібито неналежно обґрунтованого судового рішення – порушення	56
Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)	59
MØRCK JENSEN v. Denmark: засудження через недотримання заборони в'їзду в зони конфлікту Сирії та перебування там без дозволу – відсутність порушення	59
KUPINSKYI v. Ukraine: заміна покарання у вигляді довічного позбавлення волі з можливістю його скорочення, призначеного угорськими судами, на фактично нескоротне покарання у вигляді довічного позбавлення волі після переведення заявника для відбування покарання до України – порушення	62
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	65
C. v. Romania: суттєві недоліки кримінального розслідування факту ймовірного сексуального домагання на робочому місці – порушення	65

Y.G. v. russia: незабезпечення захисту конфіденційної інформації про стан здоров'я особи й непроведення розслідування випадку розголошення такої інформації через куплену на ринку базу даних – порушення	69
TUȘĂ v. Romania: національні процедури не дозволили з'ясувати обставини помилкового діагнозу заявниці та його наслідків у вигляді проведення хірургічного втручання – порушення	71
THÖRN v. Sweden: засудження заявника за виготовлення і вживання канабісу з метою полегшення хронічного болю, що став наслідком аварії – відсутність порушення	73
JANSONS v. Latvia: виселення заявника з орендованого житла новим власником за сприяння судового виконавця, що супроводжувалося бездіяльністю правоохоронних органів – порушення	77
DRELON v. France: отримання та збереження даних заявника щодо його сексуальної орієнтації без прямої згоди заявника та без обґрунтованої необхідності – порушення	83
Y.P. v. russia: стерилізація заявниці без її інформованої згоди під час кесаревого розтину, обґрунтована необхідністю запобігти шкоді життю і здоров'ю заявниці в майбутньому – порушення	86
STANISLAV LUTSENKO v. Ukraine (№ 2): репресії щодо заявника у формі дисциплінарних стягнень і переведення до інших в'язниць, застосовані адміністрацією пенітенціарної установи після ухвалення ЄСПЛ рішення за його скаргою за статтею 6 Конвенції – порушення	91
MCCANN AND HEALY v. Portugal: оприлюднення інформації колишнім слідчим у кримінальній справі проти заявників, з яких згодом були зняті обвинувачення, про версію слідства, згідно з якою заявники були винні в нещасному випадку, що призвів до загибелі їхньої дочки, а також інсценували її викрадення – відсутність порушення	93
PEJŘILOVÁ v. The Czech Republic: відмова провести процедуру екстракорпорального запліднення заявниці з використанням статевої клітини чоловіка, який помер через певний час після того, як подружжя звернулося до центру допоміжної репродукції – відсутність порушення	97
K.K. AND OTHERS v. Denmark: відмова в усиновленні заявницею дітей, біологічним батьком яких був її чоловік і які були народжені в іншій державі сурогатною матір'ю – порушення	100

Стаття 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії)	104
CONSTANTIN-LUCIAN SPÎNU v. Romania: обмеження права засудженого брати участь у богослужіннях поза межами установи виконання покарань як частина заходів, застосованих для протидії поширенню пандемії COVID-19 – відсутність порушення	104
ILYIN AND OTHERS V. Ukraine: обґрунтована відмова в реєстрації релігійної громади Церкви об'єднання як юридичної особи через те, що її назва може ввести в оману вірян та громадськість – відсутність порушення	107
Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	110
SERGEY SOROKIN v. russia: необґрунтований обшук та вилучення електронних пристроїв заявника – журналіста – за відсутності гарантій захисту конфіденційності журналістських джерел – порушення	110
RABCZEWSKA v. Poland: засудження заявниці – відомої співачки – за її стверджувано образливі судження в інтерв'ю для вебсайту новин про об'єкт релігійного шанування – порушення	113
Стаття 14 Конвенції (заборона дискримінації)	119
P.C. v. Ireland: припинення пенсійних виплат заявнику на період перебування у в'язниці за вчинення злочину – відсутність порушення	119
BEELER v. Switzerland: встановлення різних умов для виплати допомоги у зв'язку із втратою годувальника жінкам і чоловікам – порушення	126
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)	130
SAFAROV v. Azerbaijan: публікація книги заявника на вебсайті молодіжної організації без його згоди та без виплати йому роялті – порушення	130
THEO NATIONAL CONSTRUCT S.R.L. v. The Republic of Moldova: свавільне позбавлення компанії-заявника її майна внаслідок незаконних і явно невинуватених дій суду при розгляді справи – порушення	134
PANNON PLAKÁT KFT AND OTHERS v. Hungary: непропорційна законодавча заборона розміщення придорожніх рекламних щитів за межами населених пунктів, яка скоротила значну частину бізнесу компаній-заявників – порушення	139

Стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції (загальна заборона дискримінації)	142
MORARU AND MARIN v. Romania: відмова дозволити заявницям – державним службовцям – працювати на їхніх посадах після досягнення ними пенсійного віку, встановленого для жінок, до досягнення пенсійного віку, встановленого для чоловіків – порушення	142

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

TRASKUNOVA v. russia (№ 19090/20)¹

Обставини справи

Справа стосувалася смерті доньки заявниці (А. Т.) у 2006 році, коли А. Т. брала участь у клінічних випробуваннях нового препарату від шизофренії – азеналіну. Подальше розслідування встановило, що А. Т. впала в кому й померла через серцеву хворобу, яка залишилася непоміченою і посилилася внаслідок експериментального препарату. Заявниця безуспішно намагалася домогтися дисциплінарного провадження проти винних осіб і порушити кримінальну справу за фактом смерті.

У грудні 2004 року дочку заявниці запросили до участі в клінічних випробуваннях нового препарату, на що вона погодилася. 3 травня 2005 року А. Т. потрапила до лікарні у зв'язку з погіршенням психічної хвороби. В грудні 2005 року А. Т. підписала згоду на продовження участі у випробуваннях препарату.

10 квітня 2006 року в А. Т. сталася зупинка серця та дихання. Після спроб реанімації її перевели до відділення інтенсивної терапії. Вона залишалася в комі до своєї смерті 14 квітня 2006 року.

Спроба заявниці порушити дисциплінарне провадження проти винних осіб була безуспішною. Експертна клінічна комісія розглянула справу та не встановила жодних недоліків у проведенні клінічних випробувань і лікуванні доньки заявниці.

В травні 2006 року прокуратура розпочала досудове розслідування обставин смерті А. Т. за заявою заявниці. Під час розслідування тричі було проведено медичні експертизи, які врешті-решт показали, що А. Т. мала непомічену серцево-судинну хворобу і що прийом експериментальних медикаментів, які мали кардіотоксичний ефект, міг погіршити її стан і таким чином побічно призвести до її смерті.

31 грудня 2009 року після кількох відмов та справи на додаткове розслідування за рішенням прокуратури або національних судів слідчий учергове відмовив у порушенні кримінальної справи через відсутність у діях відповідних лікарів складу злочину. Заявниця оскаржила в суді таке рішення слідчого, але національні суди двох інстанцій відхилили її скаргу.

Посилаючись на статтю 2 Конвенції, заявниця стверджувала, що лікарі поставили життя її доньки під загрозу, не провівши комплексне медичне обстеження до того, як її допустили до випробувань, щоб потім спостерігати за її станом і припинити випробування, щойно з'являться побічні ефекти.

¹ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

Оцінка Суду

В цій справі щодо зобов'язань держави за статтею 2 Конвенції ЄСПЛ виділив два аспекти для послідовного розгляду: матеріальний та процесуальний.

Матеріальний аспект

ЄСПЛ повторив, що в контексті охорони здоров'я основні позитивні зобов'язання держав щодо медичного лікування обмежуються обов'язком регулювати, тобто встановлювати ефективну нормативно-правову базу, що вимагає від лікарень, приватних чи державних, ужити відповідних заходів із захисту життя пацієнтів. Крім того, ЄСПЛ підкреслив, що зобов'язання держав з регулювання слід розуміти в більш широкому значенні, що включає обов'язок забезпечити ефективне функціонування цієї нормативної бази. Отже, регуляторні обов'язки охоплюють необхідні заходи для забезпечення реалізації, включно з наглядом та примусовим виконанням.

Насамперед ЄСПЛ зазначив, що обставини цієї справи виходять за межі простої медичної недбалості. У цій справі на карту поставлено безпеку А. Т. під час клінічних випробувань нового лікарського препарату. У зв'язку із цим ЄСПЛ повторив, що експериментальним лікарським засобам є властивим те, що їхні якість, ефективність і безпека викликають сумніви. Безумовно, клінічні випробування таких лікарських засобів пов'язані з невід'ємним ризиком для здоров'я та життя учасників цих випробувань і є формою небезпечної діяльності, яка повинна передбачати позитивне зобов'язання держав передбачати та впроваджувати заходи, спрямовані на забезпечення безпеки тих, хто бере участь у таких випробуваннях.

ЄСПЛ вказав, що ключовим питанням у цій справі є те, чи, залучаючи доньку заявниці до клінічних випробувань нового лікарського препарату, органи влади виконали своє позитивне зобов'язання забезпечити за допомогою системи правил і достатнього контролю те, щоб ризик для життя А. Т. було зведено до розумного мінімуму.

ЄСПЛ зазначив, що нормативно-правова база, яка діяла в державі-відповідачі на той час, не є предметом розгляду в цій справі. Він, зокрема, зауважив, що гарантії та процедури для клінічних випробувань були встановлені у відповідному правовому акті, а їх практична реалізація – у відповідному законі. ЄСПЛ не побачив у цьому аспекті жодних недоліків, які могли б призвести до порушення позитивних зобов'язань держави за статтею 2 Конвенції.

Однак практична реалізація цієї законодавчої бази в цій справі викликає сумніви, які полягають у викладеному нижче.

По-перше, ЄСПЛ зазначив, що відповідні протоколи вимагали проведення комплексного медичного огляду учасників перед їх допуском до випробування і що такий допуск здійснювався за умови задовільного стану здоров'я учасників.

Як зрештою зазначили експерти, за відсутності будь-якої відповідної інформації в медичній картці А. Т. здається, що жодне таке обстеження не проводилося до того, як її допустили до клінічних випробувань. Крім того, звіти експертів послідовно підтверджують відсутність будь-якої інформації щодо моніторингу стану здоров'я А. Т. протягом усього періоду обох клінічних випробувань. Важливо, що після першого клінічного випробування в доньки заявниці з'явилися симптоми, які перешкождали її участі в другому клінічному випробуванні. Утім, її запросили взяти в ньому участь без належного обстеження стану її здоров'я.

ЄСПЛ не мав права припускати, чи можна було б виявити серцево-судинне захворювання А. Т., яке, найімовірніше, було в неї ще до першого клінічного випробування, якби вона пройшла комплексне медичне обстеження до того, як її допустили до участі у випробуваннях, а також якби під час випробувань здійснювався належний контроль за станом її здоров'я. Однак, беручи до уваги те, що було поставлено на карту для А. Т., ЄСПЛ вважав неприйнятним, що вона була допущена до клінічних випробувань і продовжувала брати участь у них, порушуючи правила та гарантії, створені самою національною системою.

По-друге, ЄСПЛ поставив під сумнів згоду А. Т. на участь у клінічних випробуваннях. Справді, перед кожним із двох випробувань вона підписувала форму згоди і, принаймні формально, вона була дієздатною, оскільки зберігала свою дієздатність увесь час. Тож ЄСПЛ був готовий погодитися з тим, що донька заявниці була належним чином поінформована про загальні ризики для здоров'я, пов'язані з випробуваннями. Водночас зазначені висновки експертів чітко свідчать про те, що медичні працівники, відповідальні за клінічні випробування, не знали про фактичний стан здоров'я А. Т., у тому числі про її серцево-судинне захворювання, через те, що вони не здійснили найпростіші медичні огляди. Тому А. Т. не отримала повної інформації, яка б дала їй змогу оцінити потенційні ризики в її конкретній ситуації та зробити усвідомлений вибір щодо своєї участі в будь-якому з двох клінічних випробувань.

Крім того, ЄСПЛ зазначив, що А. Т. страждала від серйозної психічної хвороби протягом багатьох років. Він вважав, що важливо, щоб психічно хворі пацієнти – з огляду на їхню вразливість – користувалися підвищеним захистом і щоб їхня участь у клінічних випробуваннях супроводжувалася особливо суворими гарантіями з належним урахуванням особливостей їхнього психічного стану та його розвитку із часом. Вагомо, зокрема, щоб здатність таких пацієнтів приймати рішення була об'єктивно встановлена, аби усунути ризик того, що вони дали свою згоду без повного розуміння того, про що йдеться. Факти справи показують, що психічне захворювання А. Т. погіршилося під час першого клінічного випробування. У зв'язку із цим слід зазначити, що психічне захворювання, на яке страждала донька заявниці, могло проявлятися, серед іншого, розладом мислення та труднощами у спілкуванні з іншими. Проте в матеріалах справи немає доказів того, що, запрошуючи її взяти

участь у другому клінічному випробуванні та приймаючи її згоду на це, відповідальні лікарі належним чином оцінили, чи справді донька заявниці була здатна прийняти раціональні рішення щодо своєї подальшої участі у випробуванні.

Узявши до уваги зазначені недоліки, вразливість А. Т. та серйозні наслідки цих рішень для неї, ЄСПЛ визнав, що практична реалізація наявної системи була неповноцінною та що гарантії, що забезпечують інформовану згоду учасників клінічних випробувань, не були дотримані в цій справі, в результаті чого мало місце порушення матеріально-правових позитивних зобов'язань держави за статтею 2 Конвенції.

Процесуальний аспект

ЄСПЛ звернув увагу, що процесуальне зобов'язання статті 2 Конвенції в контексті охорони здоров'я вимагає від держав створити ефективну та незалежну судову систему, щоб можна було встановити причину смерті пацієнтів, які перебувають під наглядом медичних працівників, як у державному, так і в приватному секторі і притягнути винних до відповідальності. У деяких виняткових ситуаціях, коли провина надавачів медичних послуг виходить за межі простої помилки або медичної недбалості, ЄСПЛ вважає, що дотримання процесуальних зобов'язань має включати звернення до кримінального права. У всіх інших випадках, коли порушення права на життя чи особисту недоторканність не було спричинене навмисно, процесуальний обов'язок може бути забезпечений цивільно-правовими засобами правового захисту, а також можуть бути передбачені заходи дисциплінарного стягнення.

ЄСПЛ зазначив, що національні органи влади залишили без розгляду висновки експертів щодо очевидної відсутності всебічного медичного огляду А.Т. до або під час моніторингу її здоров'я в межах будь-якого з двох розглянутих клінічних випробувань, що свідчить про порушення чинної відповідної нормативно-правової бази.

ЄСПЛ вважав, що для оцінки справи було доцільно перевірити, чи клінічні випробування, про які йде мова, проводилися згідно з відповідною нормативно-правовою базою і, зокрема, з дотриманням гарантій, що діяли. За відсутності будь-якої такої оцінки з боку органів влади засіб правового захисту, про який ідеться, не можна вважати ефективним за обставин цієї справи.

Зрештою ЄСПЛ зазначив, що заявниця ніколи не подавала цивільного позову проти відповідних медичних працівників або закладу. Таким чином, незрозуміло, чи був у неї доступний такий засіб і, якщо так, чи досяг би він результату, якого прагне стаття 2 Конвенції, шляхом установлення обставин смерті доньки заявниці, притягнення винних до відповідальності та надання відповідного відшкодування заявниці. Крім того, незрозуміло, чи переслідував би цивільний засіб правового захисту ту саму мету, що й кримінальний засіб правового захисту, або, інакше кажучи,

чи додав би він будь-які істотні елементи, які були недоступні через використання кримінального засобу правового захисту.

Враховуючи викладене, ЄСПЛ дійшов висновку, що держава-відповідач не виконала своїх матеріальних і процесуальних зобов'язань за статтею 2 Конвенції. Зокрема, держава не забезпечила ефективну імплементацію та функціонування законодавчої бази з метою захисту права на життя доньки заявниці – психічно хворої, а отже вразливої особи – у контексті клінічних випробувань експериментального лікарського препарату, а також не надала належного судового реагування із цього приводу.

Відповідно, мало місце порушення статті 2 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції (право на життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 серпня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

J.I. v. Croatia (№ 35898/16)

Обставини справи

Заявниця в цій справі скаржилася за статтями 3, 8 та 14 Конвенції на неспроможність національних органів влади захистити її від залякування та повторної віктимізації з боку її батька – колишнього кривдника, а також на їхню неспроможність ефективно розслідувати серйозні погрози життю на її адресу.

12 травня 2009 року батько заявниці, Б. С., був визнаний винним і засуджений до восьми років позбавлення волі за звинуваченням у численних зґвалтуваннях та інцесті проти заявниці. Його також визнали винним у справі про дрібне насильство в сім'ї. Він був відправлений відбувати покарання у в'язниці L.

Заявниця пройшла комплексне психологічне лікування, пов'язане з травматичними подіями. У 2014 році вона змінила ім'я, зачіску та зовнішність.

У січні 2015 року Б. С. отримав тюремний привілей у вигляді відпустки до сусіднього міста.

У невстановлену дату заявниця дізналася від своїх родичів, що Б. С. отримав тюремну відпустку, шукав заявницю та погрожував її вбити, оскільки вона, на його думку, була відповідальна за його ув'язнення. Родичі попередили заявницю, щоб вона трималася подалі від тієї частини міста, де Б. С. перебував під час його відпустки.

11 серпня 2015 року о 21:45 заявниця зателефонувала на лінію екстреної допомоги та повідомила, що боїться ходити містом, оскільки її ґвалтівник, Б. С., нібито втік із в'язниці та нібито погрожував їй через родичів.

За словами Уряду, одразу після отримання дзвінка від заявниці, о 21:51, поліція перевірила в адміністрації колонії, чи Б. С. втік. О 21:55 їм повідомили, що він не втік, а використав тюремну відпустку і повернувся до в'язниці того ж дня о 18:30. Крім того, не було повідомлено про жодні порушення щодо його відпустки. Заявниці повідомили про встановлені факти та наказали звернутися до найближчого відділу поліції у справі Б. С. з інформацією про те, що останній намагався зв'язатися з нею особисто. За словами заявниці, вона запитала офіцера поліції, чи потрібно їй повідомляти про погрози у відділок поліції, але їй сказали, що «немає сенсу подавати заяву, оскільки насправді нічого не сталося».

Згодом заявниця переїхала до іншої частини міста та перестала ходити на зустрічі до центру соціального захисту, розташованого в районі, де Б. С. залишався, коли був у в'язниці.

3 вересня 2015 року заявниця побачила, що Б. С. стоїть на автостанції. Побачивши його, вона забігла в магазин, звідки викликала поліцію, а через 12 хвилин прибули двоє поліцейських-чоловіків. Заявниця сказала їм, що її ґвалтівник, Б. С., був

надворі, що він погрожував їй вбити через їхніх родичів і що вона була надто налякана, щоб вийти з магазину, хоча в неї був квиток на автобус на 14:00. Потім поліцейські пішли поговорити з Б. С., який заявив, що не бачив заявницю та не погрожував їй і що вона, ймовірно, вигадувала це, щоб йому більше не дозволяли відпустку. Обоє, і Б. С., і заявницю, поліцейські потім супроводжували до відповідних автобусів, забезпечуючи відсутність контакту між ними.

За словами заявниці, ставлення поліцейських до неї, як до особи ромського походження, було зневажливим; вони були різкими та зарозумілими і не реагували на її прохання дати склянку води. Вони також зазначили, що через її дзвінок у них буде багато паперів, хоча їхня зміна закінчилася. На її запитання, чи потрібно повідомляти про погрози у відповідне відділення поліції, поліцейські відповіли, що ні, оскільки вона щойно повідомила про це їх.

Уряд заперечив такий виклад подій заявницю, вказавши, що, за словами поліцейських, вони надали допомогу заявниці та провели її на автобус. Так само вони супроводили до автобуса і Б. С., який заперечував скарги заявниці на погрози.

11 вересня 2015 року заявниця письмово поскаржилася до центру виконання покарань V. окружного суду, пенітенціарної адміністрації Міністерства юстиції, адміністрації в'язниці L. на погрози з боку Б. С., на той факт, що йому було надано відпустку за місцем проживання, а також до Управління Міністерства внутрішніх справ на поведінку працівників поліції. Наслідком було призупинення майбутньої тюремної відпустки Б. С. та констатація відсутності жодних упущень чи неправомірних дій у роботі поліцейських.

Пізніше заявниця подала конституційну скаргу до Конституційного суду (*Ustavni sud Republike Hrvatske*), скаржачись на неспроможність національних органів влади захистити її від залякування та повторної віктимізації з боку Б. С., а також на їхню неспроможність ефективно розслідувати серйозні погрози життю на її адресу. Вона також скаржилася, що зазнала дискримінації як жінка ромського походження. Заявниця посилалася, серед іншого, на статті 3, 8 і 14 Конвенції. Касаційну скаргу було визнано неприйнятною.

Оцінка Суду

(i) Чи піддавалася заявниця поводженню, що порушує статтю 3 Конвенції

Суд у цій справі зауважив, що жорстоке поводження має досягати мінімального рівня жорстокості, щоб воно підпадало під сферу дії статті 3 Конвенції. Оцінка того, чи було досягнуто цього мінімуму, залежить від багатьох факторів, включно з характером і контекстом поводження, його тривалістю, фізичними та психічними наслідками, а також статтю жертви й стосунками між жертвою та тим, хто вчинив таке поводження. Навіть за відсутності реальних тілесних ушкоджень або інтенсивних фізичних чи психічних страждань поводження, яке принижує особу,

демонструє відсутність поваги до такої особи чи приниження її людської гідності або викликає почуття страху, муки чи відчуття неповноцінності, що можуть зламати моральний і фізичний опір особи, може бути охарактеризоване як таке, що принижує гідність, і також підпадає під заборону, викладену в статті 3 Конвенції. Слід також зазначити, що може бути достатньо, щоб жертва була принижена лише у власних очах, а не в очах інших (див. *Bouyid v. Belgium* [GC], no. [23380/09](#), §§ 86–87, ECHR 2015).

Суд указав, що заявниця в цій справі була сильно травмованою молодою жінкою ромського походження, яка в дуже ранньому віці стала жертвою жахливого сексуального насильства з боку близького родича. Після засудження Б. С. вона змінила ім'я, зачіску та місце проживання, пройшла комплексне лікування і почала нове життя.

Суд уже визнавав, що погрози є формою психологічного насильства і що вразлива жертва може відчувати страх незалежно від об'єктивного характеру такої залякувальної поведінки (див. *Volodina v. russia*, no. [41261/17](#), § 98, 9 липня 2019 року; *Tunikova and Others*, цит. в цій справі, § 119). Комітет Організації Об'єднаних Націй з ліквідації дискримінації щодо жінок також указав, що для того, щоб розглядати насильство за гендерною ознакою як таке, не обов'язково має бути «пряма та безпосередня загроза життю чи здоров'ю жертви» (див. *Volodina*, цит. вище, § 56). У цій справі заявниця стверджувала, що боялася подальших образ і помсти з боку Б. С. внаслідок непрямой загрози її життю, яку вона отримала (див. пункт 66).

З огляду на попередні фізичні страждання та надмірну психологічну травму заявниці, Суд не сумнівався, що її страх був справжнім та сильним (див. також детальний опис її психічного стану в її конституційній скарзі, наведеній у пункті 23). У поєднанні з тривогою та почуттям безсилля, які заявниця відчувала за цих обставин, зазначене, на думку Суду, становило нелюдське поводження у значенні статті 3 Конвенції (порівняйте *Mudric v. the Republic of Moldova*, № 74839/10, § 45, 16 липня 2013 року; *Eremia v. the Republic of Moldova*, № 3564/11, § 54, 28 травня 2013 року; і *Volodina*, згадане вище, § 75).

(ii) Чи виконали органи влади свої зобов'язання згідно зі статтею 3 Конвенції

У цій справі Суд мав перевірити адекватність захисту фізичної та психологічної цілісності заявниці після ймовірних серйозних погроз, які вона отримувала від Б. С. під час його тюремної відпустки.

У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив, що заявниця тричі зверталася до поліції, повідомляючи про серйозну погрозу з боку Б. С. Враховуючи обставини цієї справи та те, що заборона жорстокого поводження згідно зі статтею 3 Конвенції охоплює всі форми насильства в сім'ї, включно з погрозами вбивством, і що кожна така дія тягне за собою зобов'язання провести розслідування, органи влади мали обов'язок розслідувати твердження про серйозну загрозу життю заявниці (див. *Volodina*, § 98,

і *Tunikova* та інші, § 119). Однак у жодному із цих випадків поліція не розпочала належного кримінального розслідування, хоча вона була зобов'язана це зробити відповідно до національного законодавства (див. пункти 33 і 34).

Суд зазначає, що відповідно до законодавства Хорватії жодна особлива форма не вимагається для кримінальної скарги; вона може бути подана в усній або письмовій формі. Згідно з відповідним законодавством поліція зобов'язана проводити кримінальне розслідування щоразу, коли вона дізнається про підозри в тому, що могло бути вчинене кримінальне правопорушення, яке вимагає з її боку кримінального переслідування. Серйозна погроза з боку члена сім'ї є кримінальним діянням, яке переслідується *ex officio*, як зазначено вище (див. пункти 32 і 63), поліція повинна була принаймні на той момент розпочати кримінальне розслідування щодо тверджень заявниці, зокрема шляхом проведення бесіди з родичами, зазначеними заявницею.

Окрім того, не відбулося належного реагування і на лист заявниці до поліції, написаний її адвокатом, який містив скаргу на неспроможність поліції відреагувати на її занепокоєння та вимогу вжити належних заходів для захисту її фізичної недоторканності. Цей лист сприйняли просто як скаргу на роботу поліції, що призвело до внутрішнього розслідування в Міністерстві внутрішніх справ. Вважали, що це не є достатньою підставою для того, щоб поліція розпочала кримінальне розслідування з метою встановлення того, чи були твердження заявниці щодо серйозної загрози її життю обґрунтованими.

Загалом, незважаючи на те, що тюремну відпустку Б. С. було остаточно припинено та що його було видворено з Хорватії одразу після звільнення з в'язниці, Суд не міг ігнорувати той факт, що поліція навіть не розпочала кримінального розслідування, не кажучи вже про серйозне розслідування тверджень заявниці про серйозну загрозу, кримінальне правопорушення, яке переслідується *ex officio* згідно з національним законодавством (див. пункти 32 і 94), до повідомлення щодо цієї заяви Уряду-відповідачу.

І навіть більше, на думку Суду, влада ніколи не робила серйозних спроб отримати комплексний погляд на справу заявниці загалом, включно з домашнім насильством, якого вона зазнавала раніше, що є необхідним у таких справах.

Викладених вище міркувань достатньо, щоб Суд дійшов висновку, що влада Хорватії не змогла ефективно розслідувати твердження особливо вразливої жертви зґвалтування про серйозну загрозу її життю, що є порушенням статті 3 Конвенції.

Беручи до уваги факти справи, доводи сторін і свої висновки, викладені вище (див. пункт 100), Суд вважає, що він розглянув основне правове питання, порушене в цій заяві. Тож він вирішив, що інша скарга заявниці за статтею 3 Конвенції щодо подальшої неспроможності органів влади захистити її від повторної віктимізації та залякування є прийнятною, але немає необхідності ухвалювати окреме рішення

щодо неї (див. *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania* [GC], no. **47848/08**, § 156, ECHR 2014).

ЄСПЛ зазначив, що під час розгляду скарг заявниці за статтею 3 Конвенції він уже взяв до уваги особливу вразливість заявниці як жінки ромського походження та жертви серйозних сексуальних злочинів (див. пункти 86, 93 та 97). З огляду на це ЄСПЛ вирішив, що в цій справі окремого питання за статтею 14 Конвенції не виникло.

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявницю, 20-річну майбутню матір на час подій у справі, батьки змусили перервати вагітність після того, як її партнера – потенційного батька дитини – було затримано за підозрою у вчиненні насильницького злочину. Медичне втручання провів черговий лікар державної лікарні, незважаючи на те, що заявниця чітко дала зрозуміти як своїм батькам, які змусили її до аборт, так і медичному персоналу, що вона бажає зберегти вагітність. Розпочате у зв'язку із цим інцидентом кримінальне розслідування завершилося рішеннями про відсутність у діях як батьків заявниці, так і лікаря елементів складу злочину. Органи влади вважали, що батьки заявниці «не мали злих намірів» і «думали, що діють у найкращих інтересах своєї дитини». За відсутності будь-яких висновків, зроблених у межах кримінально-правових механізмів, лікарня відмовила в притягненні лікаря до дисциплінарної відповідальності. Цивільний позов заявниці до лікарні про відшкодування шкоди апеляційний суд задовольнив та присудив їй відшкодування моральної шкоди в розмірі, еквівалентному 500 євро, зазначивши, що вона не зазнала жодної серйозної шкоди своєму здоров'ю.

Оцінка Суду

(a) Застосовність

Вагітність заявниці була перервана медичним персоналом державної лікарні. Така процедура здійснювалася з порушенням відповідних (чинних) медичних стандартів, а також норм і гарантій, передбачених національним законодавством. Зокрема, ця процедура залишилася незафіксованою і була проведена за відсутності прямої, вільної та інформованої згоди заявниці; крім того, заявниця не була забезпечена необхідним медичним наглядом і доглядом ані до, ані після медичного втручання, що створило загрозу для її здоров'я.

Заявниця скаржилася до різних національних органів влади на те, що її вагітність була перервана проти її волі, що батьки змусили її пройти цю процедуру і що вона інформувала відповідний медичний персонал про ситуацію. Версію подій заявниці підтверджував її брат, а батьки підтвердили, що відвезли її в пологове відділення лікарні для проведення аборт. Останній факт визнали правоохоронні органи, а також національні суди. Навіть більше, суд першої інстанції погодився з тим, що заявниця дозволила (фактично погодилася) зробити аборт, оскільки вона боялася погроз свого батька – ситуація, яку суд разюче визнав такою, що демонструвала надання заявницею вільної згоди на відповідне медичне втручання.

Заявниця надала достатні докази, які дали ЄСПЛ змогу дійти висновку, що вона пройшла цю процедуру проти своєї волі. На час подій у справі заявниця була вразливою, враховуючи її очевидну залежність від батьків, юний вік і той факт, що це була її перша вагітність. Тим паче, хоча було недостатньо доказів для висновку про наявність примусу (тиску) з боку відповідних медичних працівників, як про це стверджувала заявниця, вони, принаймні, проявили байдужість та недбалість (халатність) до її ситуації, не отримавши при цьому вільної згоди заявниці й не забезпечивши необхідної медичної допомоги. Заявниця, напевно, зазнала страждань, тривоги та приниження (знуцання) через обставини, пов'язані з перериванням її вагітності. Медична експертиза свідчила про наявність у заявниці психологічних та фізичних наслідків відповідного медичного втручання.

Отже, ураховуючи обставини справи загалом, примусовий аборт заявниці в поєднанні з її почуттям страху та безпорадності був достатньо серйозним, аби досягти рівня суворості, необхідного для того, щоб охоплюватися сферою дії статті 3 Конвенції, і тому це положення в цій справі є застосовним.

(b) По суті

(i) Матеріальний аспект

Аборт заявниці було проведено проти її волі та з порушенням усіх відповідних медичних правил. Такий примусовий аборт, проведений за вказаних обставин, суперечить людській гідності заявниці. Це була кричуща форма нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження, яке не лише призвело до серйозної миттєвої шкоди її здоров'ю – втрати ненародженої дитини, але і до тривалих негативних фізичних та психологічних наслідків.

Висновок: порушення (п'ять голосів проти двох).

(ii) Процесуальний аспект

Навіть якби заявниця отримала відшкодування в межах цивільної справи за позовом проти лікарні, його не можна вважати достатнім для виконання позитивних зобов'язань держави за статтею 3 Конвенції, оскільки такий цивільний засіб правового захисту був спрямований на відшкодування шкоди, а не на встановлення і покарання винних осіб. Тому заявниця зберегла свій статус жертви для цілей статті 3 Конвенції.

Кримінально-правові механізми виявилися явно неефективними. З огляду на те, як органи влади розглядали цю справу, зокрема враховуючи небажання органів влади розпочати кримінальне розслідування за достовірними твердженнями заявниці про примусовий аборт, невжиття ними ефективних заходів щодо батьків заявниці та відповідних медичних працівників, незабезпечення їх покарання відповідно до застосовних правових положень, ЄСПЛ установив, що держава не виконала свого зобов'язання з розслідування жорстокого поводження, якому була піддана заявниця.

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування) у матеріальному аспекті.

Порушення статті 3 Конвенції в процесуальному аспекті.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник є громадянином Мексики, який зараз утримується під вартою у Сполученому Королівстві. Йому загрожує екстрадиція до Сполучених Штатів Америки, де його розшукують за федеральними обвинуваченнями в торгівлі наркотиками та їх контрабанді. Згідно з Рекомендаціями США щодо призначення покарань за ці злочини передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Оскарження екстрадиції заявником у Високому суді було безуспішним.

Він скаржився на підставі статті 3 Конвенції, і Велика Палата ЄСПЛ дійшла висновку, що екстрадиція заявника до США не буде порушенням цього положення: заявник не надав доказів того, що є реальний ризик засудження його до довічного позбавлення волі без можливості умовно-дострокового звільнення.

Оцінка Суду

Рішення Великої Палати ЄСПЛ заслуговує на увагу, оскільки в ньому було роз'яснено, що відповідність Конвенції покарання у вигляді довічного позбавлення волі в третій країні, яка звернулась із запитом про екстрадицію, не має оцінюватися шляхом посилання на *всі* стандарти, які застосовуються до осіб, ув'язнених довічно, в Договірних Державах. Принципи, викладені у справі Vinter and Others v. the United Kingdom [GC] щодо національного контексту, тією мірою, якою вони включають процесуальні гарантії, не застосовуються в контексті екстрадиції. Тому ЄСПЛ розробив адаптивний підхід для контексту екстрадиції, який передбачає двоетапний тест.

1. У справі Trabelsi v. Belgium ЄСПЛ застосував до контексту екстрадиції критерії, викладені у справі *Vinter and Others*. ЄСПЛ установив, що екстрадиція заявника порушуватиме статтю 3 Конвенції, тому що жодна з процедур, передбачених у запитуючій державі, не становить механізму перегляду, який спрямований на реабілітацію осіб, ув'язнених довічно, та який вимагав би від національних органів влади через певний час переконатись у тому, що їх подальше ув'язнення все ще може бути виправдане законними пенологічними підставами. У цьому рішенні ЄСПЛ відійшов від *Trabelsi* з таких підстав. По-перше, Велика Палата ЄСПЛ наголосила, що справа *Vinter and Others* не стосувалась екстрадиції і що важливо розрізнити контекст екстрадиції та національний контекст: в останньому правовий статус заявника є відомим, натомість у першому необхідна більш складна оцінка ризиків, особливо у випадках, коли заявник ще не був засуджений і попередній прогноз неминуче буде характеризуватися зовсім іншим рівнем невизначеності. По-друге, ЄСПЛ розмежував два складники стандарту *Вінтера*: матеріальне зобов'язання (гарантія того, що довічне позбавлення волі із часом не стане покаранням,

яке не відповідатиме статті 3 Конвенції) та відповідні процесуальні гарантії (*Vinter and Others*, §§ 120–122; *Murray v. the Netherlands* [GC], §§ 99–104: часові межі, критерії та умови необхідного перегляду, а також його характер й обсяг). Останні не є самоціллю, а слугують для того, аби запобігти порушенню матеріального зобов'язання Крім того, коли, з одного боку, національна система є відомою, то, з іншого, – для національних органів влади, які ухвалюють рішення щодо запиту про екстрадицію, може бути надмірно складним ретельне дослідження відповідного законодавства та практики третьої держави з метою оцінки ступеня їх відповідності цим процесуальним гарантіям. Безперечно, це було б надмірно розширеним тлумаченням відповідальності Договірної Держави в такому контексті. Зрештою, встановлення порушення статті 3 Конвенції (у зв'язку з відсутністю в запитуючій державі механізму перегляду, який відповідає Конвенції) може спричинити ризик того, що особа, проти якої висунуто дуже серйозні обвинувачення, ніколи не постане перед судом. Проте ідентичний висновок у національному контексті не підривав би законні пенологічні цілі ув'язнення, оскільки це не призвело б до дострокового звільнення відповідної особи, ув'язненої довічно. ЄСПЛ дійшов висновку, що наявність процесуальних гарантій, наданих особам, ув'язненим довічно, у правовій системі запитуючої держави не є необхідною умовою дотримання статті 3 Конвенції Договірною Державою, що здійснює передачу. Безумовно, Договірні Держави не несуть відповідальності згідно з Конвенцією за недоліки гарантій у системі третьої держави. Тоді як процесуальні гарантії краще підходять для національного контексту, матеріальна гарантія, яка є ключовою в судовій практиці, де застосовується прецедент *Вінтера*, може бути легко перенесена в контекст екстрадиції.

2. Надалі ЄСПЛ розробив адаптивний підхід для контексту екстрадиції, який передбачав два етапи. На першому етапі ЄСПЛ розглянув питання, яке не було досліджено в рішенні у справі *Trabelsi*: зокрема, має бути встановлено, чи надав заявник докази, які підтвердили б, що є вагомими підстави вважати, що в разі екстрадиції та засудження наявний реальний ризик призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі без можливості умовно-дострокового звільнення. У зв'язку із цим на заявника покладено обов'язок довести, що саме таке покарання може бути призначено (*López Elorza v. Spain*, *Findikoglu v. Germany* (dec.)). Такий ризик буде легше встановити, якщо заявнику загрожує обов'язкове покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Якщо зазначений ризик буде встановлено в межах першої частини дослідження, друга частина буде зосереджена на матеріальній гарантії стандарту *Вінтера*: відповідні органи влади держави, яка здійснює передачу, перш ніж дозволити екстрадицію, зобов'язані встановити, що в запитуючій державі є механізм перегляду покарання, який дає змогу компетентним органам державної влади розглянути питання про те, чи є зміни, які стосуються особи, ув'язненої довічно, настільки значними і чи досягнуто такий прогрес на шляху реабілітації під час відбування покарання, що означало б, що подальше тримання під вартою

не може бути виправданим законними пенологічними підставами. Інакше кажучи, має бути встановлено, чи, починаючи з моменту призначення покарання, є механізм перегляду, який дає змогу розглядати прогрес ув'язненого на шляху реабілітації або будь-яку іншу підставу для звільнення з огляду на його поведінку чи інші відповідні особисті обставини. ЄСПЛ наголосив на тому, що заборона жорстокого поводження, закріплена в статті 3 Конвенції, залишається абсолютною, зокрема в контексті екстрадиції, і неможливо провести розмежування між національним та екстериторіальним контекстами щодо мінімального рівня жорстокості, необхідного для відповідності порогу статті 3 Конвенції.

3. Це рішення також цікаве з огляду на спосіб, у який ЄСПЛ застосував *першу* частину цього тесту до ситуації, де заявнику не загрожувало обов'язкове покарання у вигляді довічного позбавлення волі. На думку ЄСПЛ, він мав продемонструвати, що в разі його засудження був реальний ризик того, що покарання у вигляді довічного позбавлення волі без можливості умовно-дострокового звільнення буде призначено без належного розгляду всіх відповідних пом'якшувальних і обтяжувальних обставин (*López Elorza v. Spain, Findikoglu v. Germany* (dec.)). Хоча ЄСПЛ спочатку звернувся до оцінки, проведеної національними судами, зрештою він дослідив докази, подані у зв'язку із цим, та встановив, що національні висновки є непереконливими. ЄСПЛ не міг обґрунтовувати свою оцінку, посилаючись на можливе покарання, яке було б призначене заявнику, якби він визнав себе винним. Проте він вважав релевантними такі фактори: статистика вироків, обсяг дискреційних повноважень судді, який виносить вирок, можливість для заявника надати докази щодо будь-яких пом'якшувальних обставин, вирок, ухвалені щодо його співучасників, а також право заявника на оскарження будь-якого ухваленого вироку. ЄСПЛ підтвердив, що було багато факторів, які вплинули на ухвалення вироку, і до проведення екстрадиції було неможливо розглянути всі можливі сценарії, які могли б виникнути. Відповідно до обставин справи заявник не надав доказів наявності випадків, коли обвинувачених з такими ж судимостями було визнано винними у вчиненні подібних діянь та призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі без можливості умовно-дострокового звільнення. Отже, ЄСПЛ не мав потреби переходити до другого етапу нового тесту.

Висновок

Екстрадиція заявника до США не становила б порушення статті 3 Конвенції (заборона катування).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 3 листопада 2022 року та є остаточним.

Обставини справи

Заявниця є громадянкою США. Вона переховувалась упродовж кількох років, оскільки її розшукували Сполучені Штати Америки у зв'язку з вбивством її чоловіка (штат Мічиган).

У 2020 році вона була заарештована в Італії, органи влади США звернулись із запитом про її екстрадицію. Італійські суди запит задовольнили, відхиливши аргумент заявниці про те, що її екстрадиція суперечитиме статті 3 Конвенції, оскільки в разі засудження вона може отримати покарання, передбачене законами штату Мічиган за вбивство першого ступеня у вигляді довічного позбавлення волі без можливості дострокового звільнення. Вона також стверджувала, що повноваження губернатора штату щодо надання їй дострокового звільнення не було достатнім для того, аби усунути ризик, тому що таке повноваження є виключно дискреційним.

Потім заявниця звернулася із скаргою до ЄСПЛ, пославшись на статтю 3 Конвенції та навівши ті самі аргументи.

Згідно з правилом 39 Регламенту ЄСПЛ Суд вказав Уряду Італії, що на період розгляду ним справи заявниця не має бути видана. Згодом посольство США в місті Рим поінформувало органи влади Італії, що прокурор штату Мічиган пообіцяв висунути проти заявниці більш м'які обвинувачення, а саме обвинувачення у вчиненні вбивства другого ступеня. У дипломатичній ноті уточнювалося, що в разі засудження за цим обвинуваченням до заявниці було б застосовано довічне позбавлення волі або будь-який строк на розсуд суду і що в обох випадках заявниця матиме право на дострокове звільнення. Потім ЄСПЛ скасував тимчасовий захід, запроваджений на підставі правила 39, і заявницю було видано.

Велика Палата ЄСПЛ відхилила заяву як явно необґрунтовану: не було реального ризику призначення заявниці непом'якшуваного покарання у вигляді довічного позбавлення волі в разі засудження за обвинуваченнями, висунутими проти неї.

Оцінка Суду

Рішення Великої Палати варте уваги з двох причин. По-перше, ЄСПЛ підтвердив свою позицію, викладену у справі **Harkins and Edwards v. the United Kingdom**, стосовно дипломатичних нот. По-друге, ЄСПЛ посилався на розмежування між матеріальним зобов'язанням та відповідними процесуальними гарантіями, які впливають із статті 3 Конвенції, коли йдеться про покарання у вигляді довічного позбавлення волі

в контексті екстрадиції, що відповідає підходу, застосованому у справі Sanchez-Sanchez v. United Kingdom² [GC].

1. ЄСПЛ підтвердив, що дипломатичні ноти містять презумпцію добросовісності і що у справах щодо екстрадиції було б доцільно застосовувати цю презумпцію до запитуючої держави, яка має тривалу історію поваги до демократії, прав людини та верховенства права й багаторічну історію домовленостей про екстрадицію з іншими Договірними Державами (*Harkins and Edwards v. the United Kingdom* – справа, яка стосується США, що теж виступає запитуючою державою, як і в цій справі). Отже, ЄСПЛ вважав виправданим послатися на те, що тепер заявниці буде пред'явлено обвинувачення, зазначені в дипломатичній ноті та конкретизовані в новому декреті про екстрадицію, ухваленому Міністром юстиції Італії. Надалі, посилаючись на статтю 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, ЄСПЛ зауважив, що якщо початкове обвинувачення проти заявниці буде відновлено після її екстрадиції, то це не відповідатиме обов'язку добросовісного виконання договірних зобов'язань. Він також відзначив позицію Уряду Італії щодо того, що відповідно до чинного двостороннього договору США зобов'язувалися поважати його виконання.

2. ЄСПЛ зазначив, що заявниці загрожує як максимум перспектива довічного позбавлення волі з правом на умовно-дострокове звільнення в разі визнання винною в пред'явленому обвинуваченні, обсяг якого було зменшено. Проте заявниця стверджувала, що таке покарання слід розглядати як «непом'якшуване» в розумінні усталеної практики ЄСПЛ з огляду на роль губернатора штату Мічиган в системі умовно-дострокового звільнення цього штату, яка, за словами заявниці, є вирішальною. ЄСПЛ зауважив, що цей аргумент стосується питання щодо процесуальних гарантій, а не матеріального зобов'язання, яке було суттю стандарту *Вінтера* (*Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC]). Однак, як зазначено в *Sanchez-Sanchez v. United Kingdom* [GC], наявність процесуальних гарантій для «ув'язнених довічно» у правовій системі запитуючої держави не є обов'язковою умовою дотримання статті 3 Конвенції запитуваною Договірною Державою.

У будь-якому разі, взявши до уваги відповідні положення законодавства, ЄСПЛ не був переконаний у тому, що уявлення заявниці про систему Мічигану було коректним. Як зазначено у Зводі законів Мічигану, умовно-дострокове звільнення ув'язненого здійснюється на розсуд комісії з умовно-дострокового звільнення. Хоча губернатор штату Мічиган справді мав широкі повноваження щодо помилування, він не брав участі в процедурі умовно-дострокового звільнення. Відповідні положення законодавства також не наділяли губернатора повноваженнями скасувати надання ув'язненому умовно-дострокового звільнення. Апеляційне оскарження умовно-дострокового звільнення здійснюється у відповідному окружному суді.

² Рішення у справі *Sanchez-Sanchez v. United Kingdom* [GC] було ухвалено того ж дня, що і рішення в цій справі.

ЄСПЛ надалі знову наголосив, що заявник, який стверджує, що його екстрадиція ставить його під загрозу отримання покарання, яке становитиме нелюдське або таке, що принижує гідність, покарання, несе тягар доведення реальності такого ризику (*Sanchez-Sanchez v. United Kingdom* [GC]). У цій справі заявниця не виконала цього обов'язку.

Висновок

Заяву визнано неприйнятною.

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 21 вересня 2022 року, оприлюднене 3 листопада 2022 року та є остаточним.

ANGERJÄRV AND GREINOMAN v. Estonia (№ 16358/18 та 34964/18)

Обставини справи

Справа стосувалася розгляду ЄСПЛ двох подібних заяв адвокатів щодо того, що вони не могли оскаржити рішення суддів, якими їх було усунуто від справи за створення перешкод здійсненню провадження та неналежну поведінку, а також щодо впливу, яке таке усунення чинило на їхні приватні життя.

Заявники, два адвокати, були усунуті суддями від представництва своїх клієнтів в окремих цивільних справах, за їхні, імовірно, некомпетентні, недоцільні дії, а також за перешкоджання здійсненню правосуддя.

Обставини усунення першого заявника

У цивільній справі, у якій перший заявник представляв позивача, Гар'юський повітовий суд (*the Harju County Court*), розглядаючи справу одноособово, заздалегідь до початку підготовчої стадії розгляду повідомив першого заявника про те, що позовна заява не була достатньо чіткою, що перешкоджало суду в з'ясуванні фактичних обставин й ухваленні рішення щодо клопотання про допит свідка. Суд додав, що на підготовчому засіданні він мав намір оцінити належність поданих доказів і відхилити докази, що не стосуються справи.

Під час підготовчого засідання 11 травня 2017 року перший заявник як представник позивача не погодився із судом щодо належності певних доказів. Згодом він подав усну заяву про відвід судді, зазначивши, що суддя погрожувала йому, посилалася на недоречні документи, відхилила відповідні докази та не виправдано зайняла позицію відповідача. Суд пояснив, що направить заяву про відвід судді голові Гар'юського повітового суду та надішле повідомлення про першого заявника до Асоціації адвокатів.

Рішенням від 17 травня 2017 року голова Гар'юського повітового суду відхилив заяву першого заявника про відвід судді. Він установив, що той факт, що суддя виконувала свою роль у межах підготовчого засідання (з'ясовуючи фактичну ситуацію, вимоги сторін та докази, які вони бажають подати щодо цих вимог) і пояснювала, чому вона відхилила окремі докази, не давав підстав для висновку про її упередженість. Він також зазначив, що суддя має право усунути представника від участі в провадженні. У такій ситуації суддя була юридично зобов'язана повідомити Асоціацію адвокатів про усунення. Інформування сторін про перспективу усунення не може розглядатися як погроза на адресу першого заявника.

Рішенням від 18 травня 2017 року Гар'юський повітовий суд, засідаючи одноособово в тому ж складі, усунув першого заявника від провадження на підставі

пункту 2 статті 45 Цивільного процесуального кодексу (див. пункт 36 цього рішення) і повідомив Асоціацію адвокатів про це рішення. Суд додав, що перший заявник поводить себе неналежно, некомпетентно, недобросовісно й у спосіб, що демонструє неповагу до суду. Суд навів конкретні приклади того, що, на його думку, є такою поведінкою (наприклад, перший заявник сперечався із суддею щодо необхідності роз'яснення позовної заяви, цікавився / дивувався, чи можуть бути прийняті докази, що не стосуються справи, і натякав на те, що суддя контактувала з представниками відповідача поза межами провадження). Таке рішення не підлягало оскарженню.

Обставини усунення другого заявника

У цивільній справі, в якій другий заявник представляв позивача (юридичну особу), Гар'юський повітовий суд, розглядаючи справу одноособово, зазначив, що під час провадження другий заявник повністю змінив початковий позов. Під час підготовчого засідання 10 квітня 2017 року другий заявник як представник компанії-позивача визнав, що його клієнт відкликав початковий позов, і заявив, що відповідне клопотання буде подано впродовж тижня. Згодом Гар'юський повітовий суд неодноразово просив другого заявника подати таке клопотання. Він цього не зробив.

Другий заявник звернувся до голови Гар'юського повітового суду із заявою про порушення дисциплінарного провадження проти судді, яка розглядала справу (стверджуючи, що вимога суду про відкликання позову була несподіваною). Невдовзі після цього він також подав заяву про відвід судді (стверджуючи, що суддя не була безсторонньою, коли тиснула на нього, щоб він відкликав позов). Сама суддя також подала клопотання до голови суду про самовідвід від розгляду справи, заявивши, що хоча обвинувачення проти неї є безпідставними, її відвід відповідатиме інтересам провадження.

Голова Гар'юського повітового суду відхилив клопотання компанії-позивача та заяву судді про самовідвід, зазначивши, що суддя лише виконувала свою роль під час підготовчого слухання, намагаючись роз'яснити відповідні вимоги з урахуванням суперечливої поведінки другого заявника, і тому її не можна вважати упередженою. Він також відхилив заяву про порушення щодо судді дисциплінарного провадження. Аналогічну заяву другого заявника до Голови Верховного суду про порушення дисциплінарного провадження проти судді, яка розглядала справу, також було відхилено. Голова Верховного суду також зауважив, що обов'язком судді було з'ясування того, які вимоги (позови) компанія-позивач бажає пред'явити і з яких підстав, і що саме це суддя і зробила.

10 листопада 2017 року Гар'юський повітовий суд установив, що компанія-позивач фактично відкликала початкові позовні вимоги, і вирішив припинити провадження в цій справі. Компанія-позивач подала апеляційну скаргу, стверджуючи, що рішення було ухвалено незаконним складом суду, адже суддя мав би бути відсторонений від провадження. Компанія-позивач також зауважила, що суддя не був

безстороннім. Апеляційний суд міста Таллінна відхилив апеляцію, зазначивши, що судді не можна дорікати в тому, що вона намагалася з'ясувати обсяг вимог компанії-позивача, оскільки саме це було метою підготовчого провадження. Верховний суд відмовив у розгляді касаційної скарги компанії-позивача.

16 квітня 2018 року Гар'юський повітовий суд, засідаючи одноособово в тому ж складі, вирішив усунути другого заявника від участі в провадженні. Суд констатував, що другий заявник діяв безвідповідально та нечесно. Незважаючи на неодноразові пояснення, він не зміг сформулювати чітку позовну заяву. Під час розгляду питання про відвід судді, дисциплінарного та апеляційного проваджень він неодноразово висловлював необґрунтовані твердження про те, що суддя чинила неправомірний тиск на його клієнта, аби той відкликав свої позови. Поведінка другого заявника не гарантувала захисту прав його клієнта та призвела до затримки розгляду справи. Це рішення було направлено до Асоціації адвокатів й оскарженню не підлягало.

Усунення заявників також мало наслідком початок Асоціацією адвокатів дисциплінарних проваджень для з'ясування факту вчинення дисциплінарного правопорушення. Ці провадження згодом були припинені.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції та статтю 8 Конвенції, заявники скаржилися на неможливість оскаржити рішення про їх усунення від справ, у яких вони представляли своїх клієнтів. Заявники висловили сумніви в неупередженості суддів, які ухвалили рішення про їх усунення, а також відзначили, що не були заслухані до свого усунення. Вони також стверджували, що внаслідок усунення вони втратили заробіток та зазнали репутаційної шкоди.

Оцінка Суду

Щодо пункту 1 статті 6 Конвенції

За конкретних обставин цієї справи ЄСПЛ вирішив, що застосовність цього положення породжує складні питання права, які не можуть бути розглянуті на етапі прийнятності. Тому ЄСПЛ об'єднав це питання з розглядом заяв по суті.

(а) Застосовність кримінально-правового аспекту

Застосовуючи три критерії Енгеля, ЄСПЛ дійшов висновку, що усунення заявників від участі в провадженні не становило визначення кримінального обвинувачення щодо них.

Поведінка, через яку заявників було усунуто, за своїм характером не становила кримінального правопорушення і не вважалася такою відповідно до національного законодавства. Їх усунення було обґрунтоване статтею Цивільного процесуального кодексу, яка не передбачала кримінального покарання, проте впроваджувала різні заходи, спрямовані на забезпечення розгляду провадження. Норми, що дають суду змогу реагувати на порушення порядку під час розгляду ним справи, є загальною рисою правових систем Договірних Держав і впливають із незамінних

(обов'язкових) повноважень суду забезпечувати належне та упорядковане функціонування власного провадження. В цій справі усунення заявників слугувало конкретній меті забезпечення належного та швидкого здійснення правосуддя. Стаття Цивільного процесуального кодексу, на підставі якої заявників було усунуто від участі в провадженні, стосувалася представників чи радників учасника процесу, тобто конкретної категорії осіб, які мають певний статус, а не населення загалом.

Зрештою, ураховуючи те, що усунення заявників стосувалося лише конкретного провадження (і на практиці обмежувалося лише першим рівнем юрисдикції у справі другого заявника), не можна стверджувати, що цей захід був особливо суворим. Інші заходи, передбачені Цивільним процесуальним кодексом, а саме штраф і ув'язнення, могли бути застосовані лише після попередження, а рішення про застосування будь-якого з перелічених заходів підлягали оскарженню.

Висновок: пункт 1 статті 6 Конвенції в цій справі не є застосовним.

(b) Застосовність цивільно-правового аспекту

В цій справі має місце спір стосовно «цивільного права» в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції, а саме права заявників на заняття адвокатською діяльністю. Таке право передбачає консультування, представництво або захист клієнтів як під час судового розгляду, так і поза його межами. Не заперечувалося, що це право як таке визнається в національному законодавстві. Однак спірний захід не можна вважати таким, що був пов'язаний із визначенням такого права.

Усунення заявників від участі в провадженні не становило санкцію, застосовану в межах дисциплінарного провадження. Це було процесуальним заходом, який суддя міг вжити під час розгляду ним справи і який слугував меті забезпечення належного здійснення правосуддя. Подальше дисциплінарне провадження відбуватиметься лише після застосування спірного процесуального заходу та забезпечить відповідні процесуальні гарантії з можливістю оскарження. У будь-якому разі, як відбулося й у справах заявників, усунення не визначило наперед результату дисциплінарного провадження.

Загалом важливим є не застосування спірного заходу формально в межах дисциплінарного чи іншого виду провадження, а, ймовірніше, його вплив на право на заняття адвокатською діяльністю. В цій справі такий захід означав не загальну заборону заявникам представляти інтереси (будь-яких) клієнтів у (всіх або конкретних) судах, а їх усунення від участі в судових провадженнях, розгляд яких триває та в яких вони здійснюють представництво конкретних клієнтів. Заявники мали змогу консультувати саме цих клієнтів поза межами судового розгляду й надавати свої послуги будь-яким іншим потенційним клієнтам, а отже і продовжувати свою практичну професійну діяльність.

Висновок: пункт 1 статті 6 Конвенції в цій справі не є застосовним.

Щодо статті 8 Конвенції

Загальні принципи щодо застосовності статті 8 Конвенції, викладені у справі *Denisov v. Ukraine* [GC], [76639/11](#), 25 вересня 2018 року, є доречними й у справі заявників, оскільки їх усунення від участі в провадженні становило несприятливий захід, застосований у контексті професійного життя особи. Він ґрунтувався на їхній поведінці під час виконання професійних обов'язків, і тому ЄСПЛ дотримувався підходу, що базується на наслідках.

Заявників не позбавили права на заняття адвокатською діяльністю, так само як це право не було зупинене, оскільки вони мали змогу представляти інтереси клієнтів в інших судових розглядах, що вони й робили. Згодом другий заявник був знову допущений до участі в провадженні. Крім того не було надано жодних доказів, які б свідчили про те, що будь-які фінансові наслідки були настільки значними, щоб становити втручання в реалізацію права за статтею 8 Конвенції, а також не було висловлено жодних тверджень, що усунення від участі в провадженні вплинуло на репутацію та «добре ім'я» заявників. Тому ЄСПЛ встановив, що негативні наслідки, які мали на приватне життя заявників спірні заходи, зокрема що стосується їхнього «близького оточення» та можливостей установлювати й розвивати стосунки з іншими, не перетнули поріг серйозності для порушення питання за статтею 8 Конвенції.

Висновок: заяви визнано неприйнятними (несумісні *ratione materiae*).

Висновок

Скаргу за статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя) оголошено неприйнятною.

Вирішено, що пункт 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) до цієї справи не застосовується.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявників за пунктом 1 статті 6 Конвенції на те, що їм не було надано достатньо часу для оскарження складу групи експертів, що висновок експерта, підготований у межах провадження, на підставі якого національні суди ухвалили рішення, не був неупередженим і що скарги заявників щодо цього не були належним чином розглянуті судами.

В межах двох адміністративних проваджень заявники оскаржували рішення Міністерства навколишнього середовища та лісів про схвалення звітів з оцінки впливу на навколишнє середовище будівництва та експлуатації двох потужних цементних заводів у місті Кахраманмараш. Заявники стверджували, що будівництво й експлуатація заводів поставить під загрозу їхні засоби до існування через вплив заводів на сільськогосподарські та водні ресурси регіону. Крім того, вони вказували, що вибухові речовини, використані на будівельних майданчиках заводів, вже спричинили тріщини та пошкодження фундаменту їхніх будинків.

29 травня 2009 року адміністративний суд міста Газіантеп відхилив позов, спираючись на експертні висновки, підготовані в межах цього провадження, а саме, що цементний завод не завдасть шкоди водним ресурсам чи сільському господарству в регіоні; забруднення повітря буде унеможливлено або зменшено завдяки пиловим фільтрам; місце, обране для заводу, було підходящим. Далі суд зазначив, що заперечення заявників проти експертного висновку не робить його недостовірним. Насамкінець суд указав, що спорудження цементного заводу принесе користь економіці та створить можливості для працевлаштування місцевого населення.

Відповідні скарги заявників до Вищого адміністративного суду були відхилені його остаточними рішеннями 20 березня 2012 року.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявники скаржилися на несправедливість адміністративного провадження через те, що: (1) суди не надали їм достатньо часу, аби оскаржити склад групи експертів; (2) якість та нейтральність висновку групи експертів, який відіграв вирішальну роль у рішеннях адміністративних судів, викликали сумніви, оскільки експерти висловили низку упереджених коментарів на адресу заявників (наприклад, звинувативши заявників у нагнітанні страху, їхній прихильності до вузького погляду на технології та розвиток і навмисному введенні суду в оману); (3) скарги заявників щодо цього не були розглянуті; суди відмовили в отриманні альтернативного експертного висновку й не мотивували свої рішення.

Оцінка Суду

(a) Загальні принципи

ЄСПЛ повторив, що пункт 1 статті 6 Конвенції гарантує право на справедливий розгляд незалежним і безстороннім «судом» і безпосередньо не вимагає, щоб експерт, заслуханий цим судом, відповідав тим самим вимогам (див. *Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland*, no. 31930/04, § 47, 5 липня 2007 року, та *Letinčić v. Croatia*, no. 7183/11, § 51, 3 травня 2016 року). Проте висновок експерта, який був призначений компетентним судом для вирішення питань, що виникають у справі, ймовірно, матиме значну вагу в оцінці судом цих питань. Наприклад, ЄСПЛ вже зазначав, що висновок медичного експерта, оскільки він виходить за межі можливої сфери компетенції суддів, може мати переважний вплив на оцінку фактів і вважатиметься істотним доказом (див. *Feldbrugge v. the Netherlands*, 29 травня 1986 року, § 44, Series A no. 99; *Mantovanelli v. France*, 18 березня 1997 року, § 36, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-II; та *Augusto v. France*, no. 71665/01, § 51, 11 січня 2007 року). У зв'язку із цим ЄСПЛ визнав, що відсутність нейтральності з боку призначеного судом експерта за певних обставин може призвести до порушення принципу рівності сторін, властивого концепції справедливого суду (див. *Bönisch v. Austria*, 6 травня 1985 року, §§ 30–35, Series A no. 92, та *Brandstetter v. Austria*, 28 серпня 1991 року, § 33, Series A no. 211) (пункт 54 рішення).

ЄСПЛ нагадав, що позиція, яку займають експерти під час провадження, спосіб, у який вони здійснюють свої функції, і те, як судді оцінюють їхні висновки, є важливими факторами, які варто враховувати при оцінці того, чи було дотримано принцип рівності сторін (див. *Sara Lind Eggertsdóttir*, § 47; *Letinčić*, § 51; та *Devinar*, § 47, цит. в цій справі). З огляду на це ЄСПЛ встановив, що Конвенція не забороняє національним судам покладатися на експертні висновки, складені спеціалізованими органами, при вирішенні спорів, які вони розглядають, якщо цього вимагає характер спірних питань, що розглядаються. Однак це передбачає дотримання вимоги нейтральності з боку призначеного експерта, аби судовий розгляд був змагальним, і щоб заявник був прирівняний до свого опонента, зокрема держави, згідно з принципом рівності сторін (див. *Letinčić*, згадане вище, § 61) (пункт 55 рішення).

Насамкінець ЄСПЛ послався на загальні принципи стосовно відсутності неупередженості, які коротко викладені в рішеннях у справах *Morice v. France* ([GC], no. 29369/10, §§ 73–78, ECHR 2015) та *Denisov v. Ukraine* ([GC], no. 76639/11, §§ 60–65, 25 вересня 2018 року) (пункт 56 рішення).

(b) Застосування цих принципів до цієї справи

ЄСПЛ акцентував, що в попередніх справах, де йшлося про нейтральність експертів, потрібно було з'ясувати, чи факт того, що штатні експерти (*in-house experts*) (див. *Devinar*, цит. в цій справі, § 51) чи представники експертного органу були

прийняті на роботу або призначені протилежною стороною (див., серед інших джерел, *Sara Lind Eggertsdóttir*, цит. в цій справі, § 48; *Placi v Italy*, no. 48754/11, § 75, 21 січня 2014 року; *Sarıdaş v. Turkey*, no. 6341/10, § 36, 7 липня 2015 року; та *Korošec v. Slovenia*, no. 77212/12, § 54, 8 жовтня 2015 року), виправдовував з об'єктивної точки зору побоювання заявника про те, що вони можуть не мати необхідної неупередженості. Проте сам по собі цей фактор не був вирішальним, оскільки ЄСПЛ розглянув питання про те, чи можуть сумніви, викликані зовнішніми проявами, бути об'єктивно обґрунтованими та чи дотримані принципи рівності сторін і змагальності під час розгляду справи. До прикладу, у справі *Letinčić* (цит. в цій справі, § 65), яка стосувалася питання показань експерта в цивільній справі, не ієрархічні зв'язки між самими експертами, а виключення заявника з процесу підготовки й отримання експертного висновку було у фокусі розгляду ЄСПЛ (див. також *Sarıdaş*, цит. в цій справі, §§ 40–42, та *Krunoslava Zovko v. Croatia*, no. 56935/13, §§ 45–47, 23 травня 2017 року) (пункт 57 рішення).

Тому обставини цієї справи відрізняються від зазначених вище справ, оскільки у випадку заявників експерти не мали жодних професійних, функціональних чи ієрархічних зв'язків з опонентом заявників або сторонами, які долучилися до провадження, і заявники не були виключені з процесу підготовки й отримання відповідних висновків. Найімовірніше, у цій справі питання полягає в тому, чи була можлива особиста упередженість, яку відчували заявники у висновках експертів, такою, щоб викликати обґрунтоване побоювання щодо їхньої нейтральності. Відзначаючи, що стаття 6 Конвенції не вимагає такого ж ступеня незалежності та неупередженості експертів, призначених судом, як це вимагається у випадку з «трибуналом», ЄСПЛ, однак, знову нагадав про важливість нейтральності, якої повинні дотримуватися призначені судом експерти, оскільки їхні думки впливають на результат провадження (пункт 58 рішення).

Це особливо стосується цієї справи, оскільки експертам було доручено здійснити оцінку відповідності промислової діяльності екологічним вимогам, у технічній сфері якої відповідний адміністративний суд не мав спеціальних знань. Тому можна сказати, що експерти мали переважний вплив на результат спору, оскільки їхні висновки щодо оцінки впливу на довкілля, хоч і не були офіційно обов'язковими для суду, мали пряме вирішальне значення у вирішенні спору. Враховуючи важливу роль експертів у провадженні, від них слід очікувати, що вони викликатимуть довіру сторін у справі, не створюючи враження упередженості. Тож ЄСПЛ варто покладатися на принципи, викладені в його усталеній практиці щодо вимоги об'єктивної та суб'єктивної неупередженості, притаманної концепції / поняттю трибуналу, настільки, наскільки вони відповідні та доречні для оцінки ролі, яку відіграють експерти, й того, як вони виконували свої функції в межах провадження (пункт 59 рішення).

Стосовно того, як експерти виконували свої функції та чи були дотримані процесуальні гарантії, що забезпечують їхню нейтральність протягом усього провадження, ЄСПЛ зауважив таке. Він зазначив, що експерти-вчені не мали професійних, функціональних або ієрархічних зв'язків з державними органами, які виступали в ролі опонента, чи із залученими до справи підприємствами. Крім того, перед виконанням своїх обов'язків вони були належним чином приведені до присяги й не було припущень про те, що вони отримали докази чи допитували одну сторону за відсутності іншої або що сторонам перешкоджали поставити запитання експертам. Звіти експертів, що були доволі об'ємними, стосувалися технічних питань, які їм доручив розглянути суд. Справді, деякі формулювання, використані у звіті, як-от «нечесний та недбалий підхід заявників» або порівняння їхнього занепокоєння з приводу впливу заводів на навколишнє середовище з «нагнітанням приреченості» («*doom-mongering*») чи «фантастикою / фантазією», може викликати сумніви в нейтральності експертів. Однак, на думку ЄСПЛ, ці твердження, хай якими прикрими вони є, недостатні, аби вказати на те, що експерти були упереджені до заявників із суб'єктивної точки зору, особливо враховуючи те, що експерти – вчені в галузі інженерії – не можуть дотримуватися тих самих стандартів, які очікуються від суддів, коли йдеться про формулювання висновків з максимальною стриманістю та обережністю (пункт 60 рішення).

У цій справі ЄСПЛ звернув увагу на відсутність доказів будь-якого функціонального чи ієрархічного зв'язку між експертами, з одного боку, та опонентом і сторонами, які долучилися до справи, з іншого. ЄСПЛ також зазначив, що справа була остаточно вирішена адміністративним судом у складі колегії з трьох суддів, незалежність і неупередженість якого не була поставлена під сумнів. Крім того, важливо, щоб національне законодавство надавало суддям, які розглядали справу, достатні процесуальні засоби та гарантії для відводу експертів, якщо вони вважатимуть їхній висновок небезстороннім або іншим чином упередженим. Наявність таких гарантій, як обов'язковість висновку експерта, повноваження суддів вільно оцінювати докази та їхня свобода призначати за необхідності повторну (іншу) експертизу, є гарантіями, які розвіяли б будь-які побоювання об'єктивного спостерігача щодо того, що сумніви заявників стосовно нейтральності експертів можуть бути виправданими (пункт 62 рішення).

Зрештою, що стосується питання про те, як національний суд розглядав зазначений експертний висновок, ЄСПЛ вказав, що адміністративний суд мотивував свої два рішення його технічними міркуваннями. Крім того, скарги заявників на стверджувану відсутність нейтральності експертів та їхнє прохання про отримання нового висновку від інших експертів були відхилені через те, що суд не вважав, що ці занепокоєння порушують питання, що впливають на надійність висновку. Тому той факт, що адміністративний суд не розпорядився про підготовку нового експертного висновку і схвалив висновки експертів, не становить проблеми

для ЄСПЛ, оскільки експерти були незалежними від опонента та залучених до справи сторін і сумніви заявників у нейтральності експертів не були об'єктивно виправданими в цій справі (див., *mutatis mutandis*, *Kanal v. Turkey*, по. 55303/12, §§ 42–43, 15 січня 2019 року; порівняйте і зіставте *Korošec*, цит. в цій справі, § 56; див. також *Hamzagić v. Croatia*, по. 68437/13, § 41, 9 грудня 2021 року, та наведені в цьому пункті справи) (пункт 63 рішення).

За цих обставин ЄСПЛ вважає, що порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було (пункт 64 рішення).

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася колишнього прокурора, якого було звільнено у 2020 році в межах особливого процесу повторного оцінювання всіх суддів і прокурорів, які працювали на той час, відомого як процедура перевірки (люстрації), після реформи системи правосуддя в Албанії, і його сумнівів щодо одного із суддів, визначених для розгляду його справи.

Заявник у цій справі є громадянином Албанії, який народився в 1970 році та проживає в місті Тирана (Албанія).

Внаслідок загального занепокоєння щодо корупції, Албанія у 2016 році розпочала масштабну реформу системи правосуддя, яка передбачала перевірку всіх суддів і прокурорів.

Заявника було призначено на посаду прокурора у 2003 році. У 2018 році він пройшов перевірку на рівні першої інстанції Незалежною кваліфікаційною комісією (IQC), яка затвердила його на цій посаді. Однак на підставі апеляції Офісу громадського комісара (*the Public Commissioner's Office*) в лютому 2020 року Спеціальна апеляційна палата (SAC) скасувала рішення IQC і звільнила заявника з посади; це рішення підлягало негайному виконанню. SAC встановила, що заявник надав неточні дані про свої активи та активи своїх родичів і був залучений до конфлікту інтересів через укладення комерційної угоди з бензиновою компанією.

Заявник подав клопотання про відвід одного з п'яти суддів, Л. Д., який перебував у складі колегії суддів SAC, що розглядала його справу. Він стверджував, що Л. Д. був призначений до SAC з порушенням установлених вимог, адже його було звільнено з посади судді Округового суду міста Тирана в 1997 році за порушення закону та некомпетентність. Відповідна законодавча вимога передбачала, що кандидат, до якого на момент подання заяви на посаду судді SAC було застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді звільнення з посади, не може бути призначений на цю посаду. Як SAC, так і згодом Конституційний суд відмовилися розглядати по суті клопотання заявника з підстави відсутності в них юрисдикції. Однак останній суд зазначив, що SAC, як окрема палата Конституційного суду, має забезпечити дотримання права заявника на суд, установлений законом.

За результатами розгляду кримінальної заяви заявника, поданої ним під час перевірки його справи, Л. Д. було засуджено за службове підроблення на тій підставі, що він подав особисті документи, в яких не було зазначено про його попереднє звільнення. Далі Дисциплінарна комісія SAC звільнила Л. Д. (якого вже було відсторонено) з посади судді SAC.

Посилаючись, зокрема, на статтю 6 Конвенції (право на справедливий суд), заявник, серед іншого, стверджував, що суддя Л. Д. мав бути звільнений з посади судді SAC, оскільки раніше його було звільнено з посади судді окружного суду.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Заявник стверджував, зокрема, що SAC, яка перевірила і звільнила його, не була «судом, установленим законом», оскільки один із суддів колегії суддів, яка розглядала його справу, – Л. Д., був призначений із порушенням установлених кваліфікаційних вимог, а саме, що його раніше було звільнено з посади судді окружного суду.

Уряд заперечував цей аргумент, стверджуючи, що органи влади – Парламент – не можна критикувати за призначення Л. Д. до SAC, оскільки вони не знали про його попереднє звільнення.

З іншого боку, ЄСПЛ встановив, що національні органи влади мали використати всі доступні засоби, включно з перевіркою заяви Л. Д., аби переконатися, що судді, призначені до SAC, відповідають законодавчим вимогам для цих посад. Така перевірка не була б складною: звільнення Л. Д. було офіційно зафіксовано (zareestrowano) й один із членів парламентського комітету *ad hoc* конкретно запитав суддю під час його співбесіди до SAC, було його звільнено з посади судді або він пішов у відставку в 1997 році.

Тому ЄСПЛ встановив, що заявник зробив серйозну та аргументовану заяву про явне порушення національного законодавства під час призначення Л. Д. до SAC. Крім того, він вважав, що питання про придатність Л. Д. до виконання службових обов'язків стосувалося основоположного правила щодо призначення судді.

До того ж жоден національний орган не розглянув, не кажучи вже про вирішення, питання щодо того, чи був Л. Д. призначений до SAC відповідно до вимог національного законодавства. Щоправда Л. Д. було звільнено після його кримінального засудження, але це відбулося лише після того, як сам заявник був звільнений остаточним і таким, що не підлягає оскарженню, рішенням SAC.

ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення права заявника на «суд, установлений законом» за пунктом 1 статті 6 Конвенції, зважаючи на те, що Л. Д. входив до складу колегії суддів, яка розглядала його справу. З урахуванням цього висновку ЄСПЛ вирішив, шістьома голосами проти одного, не розглядати решту скарг заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції та статтею 8 Конвенції.

Стаття 46 Конвенції (обов'язкова сила рішень та їх виконання)

ЄСПЛ відзначив, що процедура перевірки (люстрації) мала серйозні наслідки для заявника, оскільки його було звільнено рішенням, яке підлягало негайному

виконанню, і йому пожиттєво було заборонено займати посаду прокурора або судді. ЄСПЛ вважав, що найбільш прийнятною формою відшкодування порушення права заявника на «суд, установлений законом» було б поновлення провадження та повторний розгляд справи відповідно до вимог пункту 1 статті 6 Конвенції.

Однак констатація порушення сама по собі не може вважатися такою, що вимагає повторний розгляд усіх подібних справ, які тим часом набули статусу *res judicata* відповідно до національного законодавства.

Зрештою ЄСПЛ відхилив прохання заявника щодо надання вказівки Уряду про негайне поновлення заявника на посаді прокурора.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 жовтня 2010 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася використання документів для перенарахування податкового штрафу. Ці документи стосувалися іноземного банківського рахунку та були отримані від заявника під загрозою сплати значних сум штрафів. Заявник стверджував про недотримання його права не свідчити проти себе та посилався на пункт 1 статті 6 Конвенції.

На основі інформації, отриманої від бельгійських колег про банківські рахунки, які мають резиденти Нідерландів у Банку в Люксембурзі, Податкова і митна адміністрація Нідерландів ідентифікувала заявника як власника рахунку.

Надалі податковий інспектор попросив заявника задекларувати всі іноземні банківські рахунки, які він має протягом певного періоду, і надати копії всіх відповідних банківських виписок.

Проте заявник посилався на своє право не свідчити проти себе, повідомивши податковий орган, що «за таких обставин» прохання про надання інформації виконано не буде.

Тоді податковий інспектор видав відповідні податкові коригування та наклав на заявника податкові штрафи. Заперечення заявника щодо цього були відхилені, так само як і його апеляції. Тим часом при порушенні цивільної справи про судову заборону в спрощеному порядку, розгляд якої в очікуванні заперечень було відкладено, суддя з розгляду питань про вжиття тимчасових заходів зобов'язав заявника під страхом сплати штрафу розкрити всю інформацію про банківські рахунки, відкриті за кордоном, і надати необхідні документи.

Згідно із цим рішенням заявник подав дві форми, у яких зазначив про наявність банківського рахунку в Банку в Люксембурзі, а також коротку інформацію про цей рахунок.

До ЄСПЛ заявник скаржився на порушення свого права не свідчити проти себе, і цей Суд не встановив порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Оцінка Суду

Це рішення прикметне тим, що ЄСПЛ роз'яснив характер та обсяг права не свідчити проти себе, зокрема, в контексті примусу, використаного задля отримання документів для податкових процедур, у межах яких на заявника накладалися штрафи.

На основі комплексного огляду своєї усталеної практики ЄСПЛ розробив підхід, який варто застосувати в цьому контексті:

– для того, аби виникло питання з точки зору права не свідчити проти себе, потрібно щоб: (a) мав місце будь-який тиск або примус відповідної особи; (b) особа була піддана наявному чи очікуваному / передбачуваному кримінальному провадженню, тобто «кримінальному обвинуваченню» в автономному значенні пункту 1 статті 6 Конвенції, або викривальна інформація, примусово отримана поза межами кримінального провадження, використовувалася для подальшого кримінального обвинувачення. Це дві передумови для застосування права не свідчити проти себе (див., до прикладу, **Eklund v. Finland** (dec.), § 51);

– за дотримання цих двох передумов необхідно з'ясувати, чи варто вважати використання доказів, отриманих шляхом примусу / тиску таким, що виходить за межі обсягу захисту права не свідчити проти себе. У разі застосування методів примусу з метою отримання від обвинуваченого відповідей на питання або надання ним показань, усно або письмово, право не свідчити проти себе є застосовним. Однак це право не поширюється на використання в межах кримінального провадження матеріалів, отриманих від обвинуваченого, за допомогою методів примусу, якщо ці матеріали існують незалежно від волі цієї особи («Виняток Сондерса» (*the «Saunders exception»*), **Saunders v. United Kingdom** [GC], § 69);

– у зв'язку із цим у разі використання документальних доказів, отриманих під загрозою покарання, таке використання не охоплюється сферою захисту права не свідчити проти себе, якщо органи влади можуть довести, що примус мав на меті отримання конкретних, раніше наявних документів, тобто документів, які не були створені внаслідок примусу для цілей кримінального провадження, які мають значення для відповідного розслідування і про наявність яких органи влади обізнані. Це виключає «збір компромату» (*«fishing expedition»*) органами влади (див., до прикладу, **Funke v. France**, § 44);

– однак незалежно від того, чи обізнані органи влади про наявність документальних чи інших речових доказів, якщо вони були отримані методами, що порушують статтю 3 Конвенції, їх використання завжди охоплюється правом не свідчити проти себе (**Jalloh v. Germany** [GC]);

– зрештою, якщо передумови для застосування права не свідчити проти себе дотримані та використання доказів, отриманих шляхом тиску або примусу, охоплюється сферою захисту цього права, необхідно перевірити, чи не анулює процедура «саму суть» такого права, тобто визначити, як це вплинуло на загальну справедливість судового розгляду. Із цією метою необхідно враховувати такі чинники, як характер і ступінь примусу, використаного для отримання доказів; наявність будь-яких відповідних гарантій у межах процедури; використання будь-якого отриманого таким чином матеріалу (**O'Halloran and Francis v. the United Kingdom** [GC], § 55).

З урахуванням обставин справи ЄСПЛ встановив дотримання двох передумов для застосування права не свідчити проти себе: заявник мав надати банківські

документи під загрозою накладення штрафу; ці документи мали стосуватися провадження про накладення на заявника штрафу. Однак ці документи вже були й органам влади було відомо про їх наявність. Крім того, у цій справі не виникло жодного питання за статтею 3 Конвенції. Отже, примус, про який ідеться, не охоплюється правом не свідчити проти себе. Цього було достатньо для висновку ЄСПЛ про відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 4 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася громадянина Ізраїлю, який був паралізований після того, як його прооперував заявник, відомий нейрохірург, у лікарні міста Любляна у травні 1992 року, і подальшого провадження в Ізраїлі та Словенії.

Пацієнт в Ізраїлі подав позов проти заявника, вимагаючи відшкодування шкоди, завданої внаслідок медичної недбалості. Заявника було повідомлено про позов під час його візиту до Ізраїлю в 1995 році. Зрештою у 2005 році заявника було визнано відповідальним за шкоду, завдану колишньому пацієнту. Окружний суд міста Тель-Авів, зокрема, встановив, що заявник проявив недбалість, бо не призначив комп'ютерну томографію на ранніх етапах після операції, коли в пацієнта були ознаки ускладненого дихання та паралічу. Рішенням суду заявника було зобов'язано сплатити близько 2,3 мільйона євро відшкодування шкоди.

Заявник відмовився бути присутнім під час судового розгляду в Ізраїлі або бути допитаним через відеозв'язок, від самого початку наполягаючи на тому, що у справі має застосовуватися словенське законодавство і що його та свідків з його боку мають допитувати словенські суди в межах процедури за Гаазькою конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах.

У 2003 році Ізраїльський окружний суд звернувся до органів влади Словенії із запитом про допит свідків відповідно до цієї процедури. Проте через рік він скасував цей запит, посилаючись на відсутність прогресу в провадженні та права позивача на судовий розгляд упродовж розумного строку.

Паралельно, у квітні 2004 року, заявник скасував довіреність свого ізраїльського адвоката.

Ізраїльський окружний суд ухвалив своє рішення на основі показань братів позивача та експертних висновків, наданих двома нейрохірургами, одного з яких замовив позивач, а іншого – заявник. Показання заявника були виключені, як і показання свідків захисту, зокрема медичного персоналу, який доглядав за позивачем у лікарні міста Любляна, та словенського експерта з правових питань. Окружний суд вважав, що така ситуація виникла внаслідок поведінки заявника, який зробив усе можливе, аби уникнути судового розгляду в Ізраїлі.

У 2011 році пацієнт звернувся до судів Словенії з проханням про визнання рішення ізраїльського суду, і у 2018 році Верховний суд ухвалив рішення на його користь. Згодом у 2019 році було відхилено конституційну скаргу заявника.

У цьому провадженні суди Словенії розглянули скарги заявника на те, що ізраїльські суди не дотримали гарантій справедливого суду. Фактично вони відхилили їх, оскільки вважали, з одного боку, що заявнику було надано достатньо можливостей представити (надати) докази та захистити себе в Ізраїлі, а з іншого

боку, він фактично відмовився від свого права захищати себе після того, як скасував довіреність на представництво адвокатом, не призначивши при цьому нового. Суди також погодилися з міркуванням ізраїльського окружного суду щодо рішення припинити процедуру за Гаазькою конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах.

Посилаючись на статтю 6 Конвенції, заявник стверджував, що словенські суди мали б відмовити у визнанні ізраїльських судових рішень, оскільки вони були ухвалені в межах несправедливого провадження.

Зокрема, заявник не зміг ефективно брати участь у судовому розгляді в Ізраїлі; єдиним значущим способом допитати його та свідків була процедура згідно з Гаазькою конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах, але Ізраїльський окружний суд відхилив таку процедуру; не було докладено достатньо зусиль для того, щоб повідомити заявнику про рішення Ізраїльського окружного суду після того, як він скасував довіреність свого ізраїльського представника, що призвело до того, що він не був здатний захистити себе.

Оцінка Суду

По-перше, ЄСПЛ відзначив, що ізраїльські судові рішення були надзвичайно важливими для заявника з огляду на наслідки для його репутації та завдану шкоду в розмірі понад 2 мільйони євро. Тому перед тим як звернути таке рішення іноземного суду до виконання, влада Словенії була зобов'язана здійснити певну процедуру перегляду й у цьому випадку, зокрема, переконатися, що таке провадження відповідало гарантіям справедливої судової процедури згідно з вимогами Конвенції.

Стосовно права заявника представити свою справу в Ізраїльському окружному суді ЄСПЛ погодився з висновком судів Словенії, що заявник був повідомлений про судовий розгляд в Ізраїлі, але він не надав достатніх причин для відмови бути особисто присутнім. Тому рішення ізраїльських судів не заслуховувати заявника за процедурою Гаазької конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах було виправданим.

Щодо допиту свідків ЄСПЛ визнав розумним за конкретних обставин справи, що докази мають збиратися в Словенії з використанням процедури, передбаченої Гаазькою конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах. Крім того, підстави, на які посилалися словенські суди, не виправдовували припинення ізраїльським окружним судом цієї процедури. Незважаючи на те, що право пацієнта на судовий розгляд упродовж розумного строку було важливим міркуванням, не було жодних підстав вважати, що процедура за Гаазькою конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах *per se* спричинила б значні затримки, а відсутність прогресу,

про що йдеться у справі, здебільшого була результатом недостатніх зусиль Ізраїльського окружного суду з роз'яснення органам влади Словенії питань, пов'язаних із збором доказів.

Зокрема, щодо можливості допиту свідків за допомогою відеозв'язку, яка була запропонована заявнику до запиту відповідно до Гаазької конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах, ЄСПЛ зазначив, що словенські суди не згадували про практичні та технічні міркування або правову основу допиту свідків у такий спосіб.

Зрештою, ЄСПЛ послався на зауваження словенських судів про те, що відхилення запиту про використання процедури за Гаазькою конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах можна вважати «рівноцінним відхиленню пропонувананих доказів», однак рішення про допит свідків в Ізраїлі все ж було виправданим, оскільки заявник відмовився від свого права продовжувати участь у справі після того, як скасував довіреність на представництво ізраїльським адвокатом.

Всупереч цьому ЄСПЛ встановив, що заявник ніколи прямо не відмовлявся від свого права брати участь у судовому розгляді в Ізраїлі. Так само в матеріалах справи не було нічого, що підтверджувало б висновок про поінформованість заявника про будь-яку з подій у провадженні в Ізраїлі після скасування довіреності його ізраїльського адвоката. Той факт, що заявник не призначив нового адвоката, не означає, що не було необхідності здійснювати розгляд відповідно до основоположних принципів справедливого суду.

Тому загалом словенські суди не надали достатньої ваги наслідкам, які непроведення допиту свідків (зокрема, експерта зі словенського права) за процедурою згідно з Гаазькою конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах та подальше виключення їхніх показань мали для права заявника представляти (подавати) докази. Це право є фундаментальною складовою частиною принципу справедливого суду, і словенські суди, перш ніж визнавати рішення ізраїльського суду, мали переконатися в тому, що цього права дотрималися під час розгляду справи в Ізраїлі.

Тому було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 20 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заява стосувалася скарги компанії-заявника на те, що їй не було безпосередньо вручено повістку в межах судового адміністративного провадження щодо скасування рішення про оголошення публічного конкурсу, яке зачіпало її права, з порушенням вимог пункту 1 статті 6 Конвенції.

Оцінка Суду

(a) Загальні принципи

Відповідні принципи щодо права на доступ до суду були коротко викладені у справі *Zubac v. Croatia* [GC], № 40160/12, §§ 76–78, 5 квітня 2018 року). Суд наголосив, що право на доступ до суду може підлягати обмеженням, які, однак, не повинні обмежувати доступ, наданий особі, таким чином або в такому обсязі, щоб порушити саму суть права. Крім того, обмеження не буде сумісним із пунктом 1 статті 6 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету і якщо немає розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, якої потрібно досягти (там само, § 78). Право на доступ до суду порушується, коли правила перестають орієнтуватися на цілі правової визначеності й належного відправлення правосуддя та утворюють своєрідну перешкоду, яка заважає учаснику судового процесу отримати розгляд його справи по суті компетентним судом (див. *Kart v. Turkey* [GC], № 8917/05, § 79, ЄСПЛ 2009 рік (витяги), і *Arrozpide Sarasola and Others v. Spain*, № 65101/16 та 2 інших, § 98, 23 жовтня 2018 року).

Що стосується повідомлення про адміністративні та судові рішення, то відповідні принципи, встановлені ЄСПЛ, нещодавно були підсумовані в рішенні у справі *Stichting Landgoed Steenberg and Others v. the Netherlands* (№ 19732/17, §§ 42–45, 16 лютого 2021 року), у якому йдеться про *Nait-Liman v. Switzerland* ([GC], № 51357/07, §§ 112–16, 15 березня 2018 року, серед багатьох рішень).

ЄСПЛ постановив, зокрема, що право на доступ до суду згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції передбачає право отримувати належне повідомлення про адміністративні та судові рішення, що є особливо важливим у випадках, коли на подання апеляції встановлюється певний визначений строк (див., *mutatis mutandis*, *Šild v. Slovenia* (dec.), № 59284/08, § 30, 17 вересня 2013 року).

ЄСПЛ не має визначати спосіб публікації повідомлень такого типу; однак якщо апеляція стосується рішення адміністративного органу, яке може завдати шкоди третім сторонам, яких це безпосередньо стосується, повинна бути встановлена система, яка дасть змогу цим сторонам своєчасно ознайомитися з таким рішенням. Отже, рішення або відповідна інформація про нього має бути доступна заздалегідь

визначеним й оприлюдненим способом, який буде легко доступним для всіх потенційно постраждалих третіх сторін.

ЄСПЛ часто вирішував питання щодо пропорційності, визначаючи процедурні помилки, допущені під час провадження, які зрештою перешкоджали заявнику отримати доступ до суду, і з'ясовуючи, чи був заявник змушений нести надмірний тягар у зв'язку з такими помилками. Якщо процесуальна помилка, про яку йдеться, сталася лише з одного боку, сторони заявника чи відповідних органів, зокрема суду (судів) залежно від обставин, ЄСПЛ, як правило, схильний покласти тягар на того, хто її спричинив. Якщо процесуальні помилки були допущені як зі сторони заявника, так і зі сторони відповідних органів, подальші міркування повинні вказувати, на кого має лягти тягар: чи продемонстрував заявник або його законний представник необхідну старанність; чи можна було уникнути помилок із самого початку; чи помилки загалом або об'єктивно пов'язані із заявником або відповідними органами.

(b) Застосування вказаних принципів у цій справі

Суть питання полягає в тому, чи могла публікація повідомлення в офіційному віснику та низка інших фактичних обставин дати підстави ЄСПЛ зробити висновок, що була узгоджена система, яка забезпечила справедливий баланс між інтересами влади та зацікавлених осіб. Така система повинна надати останнім чітку, практичну й ефективну можливість оскаржити адміністративні акти, як у випадку з публікацією повідомлення в офіційному віснику (див. *Geffre v. France (déc.)*, № 51307/99, ECHR 2003-I (витяги); та *Stichting Landgoed Steenberghe*, згадане вище, § 53), та інформацію, наведену в місцевій пресі. Тоді як такі домовленості виявилися достатніми у двох випадках, процитованих вище, у справах, подібних до цієї, де особи зацікавлених сторін повністю відомі, цей висновок має бути переглянуто.

У цій справі ЄСПЛ не має підстав сумніватися в тому, що компанія-заявник була «зацікавленою стороною» у публічному провадженні, про яке йдеться, оскільки вона врешті-решт виграла тендерну процедуру. Тим паче, особа компанії-заявника була відомою і було достатньо інформації, щоб адміністративні органи й суди могли ідентифікувати її як зацікавлену сторону (див. *Aparicio Navarro Reverter and García San Miguel Y Orueta v. Spain*, № 39433/11), § 40, 10 січня 2017 року). Незважаючи на те, що на момент початку адміністративного процесу 20 квітня 2015 року компанія-заявник ще не подала свою тендерну пропозицію, Високий суд Балеарських островів міг надіслати нове повідомлення трьом компаніям, які брали участь у тендері, включно з компанією-заявником, яка подала свою тендерну пропозицію в запечатаному конверті до реєстру адміністрації порту 5 травня 2015 року.

Щодо публічного повідомлення ЄСПЛ зазначив, що адміністрація порту підписала його 27 квітня 2015 року. Воно було опубліковано 7 травня 2015 року в офіційному віснику Балеарських островів і містило інформацію про спірне

провадження із закликом до всіх охочих узяти в ньому участь. Компанія-заявник подала свою тендерну пропозицію в запечатаному конверті до реєстру адміністрації порту 5 травня 2015 року, а її пропозицію було прийнято до розгляду 18 травня 2015 року, у день відкриття конверта, що містив конкретні дані, які ідентифікували компанію-заявника (див. пункт 10). Тож коли адміністрація порту підписала публічне повідомлення 27 квітня 2015 року, вона не могла знати, що компанія-заявник стане зацікавленою стороною. Тому коли 20 квітня 2015 року Високий суд Балеарських островів постановив вручити повістку, у матеріалах справи було недостатньо інформації, яка б дала змогу органам влади та судам ідентифікувати зацікавлених сторін у вказаному адміністративному провадженні (на противагу *Aparicio Navarro Reverter and García San Miguel Y Orueta*, §§ 39–42 і 45).

Стаття 49 Закону № 29/1998 визначає суттєві та часові умови зобов'язання виклику зацікавлених сторін. У цьому Законі зазначено, що такий обов'язок судів поширюється на «будь-кого, хто може мати інтерес в адміністративному провадженні». Із цього випливає, що такий обов'язок не накладає на адміністративні органи суворої законної вимоги викликати всіх, хто пізніше може виявитися зацікавленими сторонами. Також не видається розумним очікувати, що органи влади в цій справі передбачили, коли було призначено вручення повісток, які сторони можуть зацікавитися провадженням у майбутньому. Стверджувати протилежне означало б серйозно порушити проведення адміністративного провадження та накласти непропорційний тягар на адміністративні органи. Отже, у цій справі, вдавшись до сповіщення шляхом публікації в офіційному віснику, органи влади вжили заходів, які можна було законно й обґрунтовано очікувати від них, оскільки не було інших доступних шляхів, якими можна було б скористатися під час вручення викликів до суду.

ЄСПЛ також зазначив, що, окрім оприлюднення публічного повідомлення, місцева преса стежила за розвитком справи та опублікувала кілька статей 20 лютого 2015 року, 24 квітня 2015 року, 8 червня 2015 року, 20 травня 2016 року і 14 червня 2016 року, в яких згадувалося про заклик до тендерів та судове адміністративне провадження, якому підлягала компанія-заявник.

ЄСПЛ нагадав, що заявник унаслідок своєї бездіяльності та недостатньої старанності може спричиняти виникнення оскаржуваної ситуації, якій він міг би запобігти (*Avotiņš v. Latvia* [GC], № 17502/07, § 124, 23 травня 2016 року). У цій справі компанія-заявник могла дізнатися про провадження № 27/2017 (див. пункт 14).

Попри те, що ці шляхи не можна вважати достатньо узгодженою системою з точки зору процесуальних правових вимог, про які йдеться в цій справі, ЄСПЛ дійшов висновку, що компанія-заявник могла розумно знати про наявність провадження, щоб не залишити його поза увагою.

ЄСПЛ додав, що від компаній, які беруть участь у публічних тендерах, можна очікувати, що вони будуть регулярно довідуватися за власною ініціативою про початок і процедурні зміни тендерів.

Відповідно, за обставин цієї справи ЄСПЛ вважав, що компанія-заявник була повідомлена про вказане провадження і що її невзяття участі в цьому провадженні було спричинено недостатньою обачністю з її боку.

Суд дійшов висновку, що влада, інформуючи всіх потенційно зацікавлених осіб через публічне повідомлення про судовий адміністративний розгляд, ініційований міською радою з метою скасування конкурсу, надала компанії-заявнику достатню можливість дізнатися про розгляд, у якому вона була зацікавленою стороною, і отже брати в ньому участь.

Тож порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 листопада 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Ця справа стосувалася стверджуваної зміни остаточного рішення суду шляхом подальшого пояснення способу виконання цього рішення. В її межах було порушено питання щодо дотримання прав, захищених пунктом 1 статті 6 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

У 1985 році заявник опублікував фотографію «Сороцька фортеця» в альбомі «*Poliptic Moldav*». У період з 1996 року по 2000 рік цю фотографію використовували як фон для посвідчень особи, виданих Міністерством внутрішніх справ Республіки Молдова, без згоди заявника. Заявник просив компенсацію за несанкціоноване використання зробленої ним фотографії.

6 листопада 2001 року Кишинівський суд (*Tribunalul Chişinău*) присудив заявнику 180 000 молдавських леїв (приблизно 15 650 євро на той час) як компенсацію матеріальної шкоди та 3600 молдавських леїв за моральну шкоду (приблизно 313 євро на той час). 26 березня 2002 року Апеляційний суд міста Кишинів скасував це рішення та відхилив позов заявника. 16 жовтня 2002 року Верховний суд залишив без змін рішення апеляційного суду.

Заявник подав заяву до ЄСПЛ із цього приводу. 29 січня 2008 року ЄСПЛ ухвалив рішення (див. *Balan v. Moldova*, № 19247/03, 29 січня 2008 року, «основне рішення»), встановивши порушення пункту 1 статті 6 Конвенції і статті 1 Першого протоколу до Конвенції та присудивши заявнику 5000 євро компенсації за завдану йому матеріальну й моральну шкоду та 2000 євро за судові витрати (пункти 51 і 54 основного рішення). Згідно з інформацією Уряду цю винагороду було виплачено заявникові 2 липня 2008 року.

15 липня 2008 року заявник звернувся до Верховного суду з проханням поновити провадження у його справі з огляду на ухвалення основного рішення. 12 листопада 2008 року Верховний суд задовольнив це клопотання та скасував рішення Апеляційного суду міста Кишинів від 26 березня 2002 року. Він вирішив самостійно розглянути апеляції, подані сторонами.

В остаточному рішенні, ухваленому того ж дня, Верховний суд відхилив апеляції сторін як необґрунтовані та повністю залишив у силі рішення Кишинівського обласного суду від 6 листопада 2001 року (загальна сума винагороди в розмірі 183 600 молдовських леїв була еквівалентною приблизно 13 900 євро на той час). Відповідач у цій справі, який був представлений на слуханні, не просив суд вирахувати будь-яку суму з можливої компенсації.

11 березня 2009 року Міністерство інформаційного розвитку (далі – Міністерство), яке було відповідачем у первісному провадженні, звернулося до Верховного суду з проханням відновити провадження (*revizuirea*). Воно

стверджувало, що якби ЄСПЛ визнав порушення прав заявника, не присудивши йому компенсацію за завдану йому шкоду, національні суди мали б правові підстави для присудження йому компенсації відповідно до статті 41 Конвенції. Однак оскільки ЄСПЛ уже присудив грошову винагороду в основному рішенні, національні суди не могли законно присудити компенсацію після повторного відкриття провадження 12 листопада 2008 року. У відповідь заявник стверджував, що Верховний суд ухвалив своє рішення, знаючи про основне рішення.

27 травня 2009 року Верховний суд відхилив клопотання про перегляд як необґрунтоване, встановивши, що зазначені обставини не спричиняють незаконність рішень.

1 грудня 2009 року Міністерство подало запит до Верховного суду відповідно до статті 251 Цивільного процесуального кодексу, вимагаючи роз'яснення щодо способу виконання свого рішення від 12 листопада 2008 року. Міністерство зазначило, що в рішенні чітко не вказувалося, має бути відкоригована компенсація з урахуванням 5000 євро, які вже були сплачені під час виконання основного рішення, чи Верховний суд мав намір присудити всю суму грошей на додаток до суми, зазначеної в основній присудженій сумі.

11 березня 2010 року Верховний суд задовольнив клопотання та роз'яснив своє рішення від 12 листопада 2008 року, підтвердивши, що він не вказав спосіб його виконання з огляду на наявність основного рішення. Тому він пояснив, що рішення від 6 листопада 2001 року, залишене в силі рішенням від 12 листопада 2008 року, повинно було бути виконано шляхом вирахування суми 5000 євро, присудженої заявникові в основному рішенні.

За даними Уряду, рішення від 12 листопада 2008 року згідно з його тлумаченням у рішенні від 11 березня 2010 року було виконано 26 грудня 2010 року. Отже, заявнику було виплачено 105 242 молдавських леїв (приблизно 8900 євро).

Оцінка Суду

Заявник стверджував, що, роз'яснивши і фактично змінивши остаточне рішення від 12 листопада 2008 року, Верховний суд порушив принцип правової визначеності.

Уряд стверджував, що в рішенні від 12 листопада 2008 року не було чітко визначено спосіб виконання (див. пункт 12). Роз'яснивши його, Верховний суд діяв відповідно до національного законодавства та не вплинув на справедливість судового розгляду.

ЄСПЛ повторив, що право на справедливий розгляд у суді, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, має тлумачитися у світлі Преамбули до Конвенції, відповідна частина якої проголошує верховенство права частиною спільного надбання Договірних Держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який вимагає, серед іншого, що якщо суди

остаточно вирішують питання, їхнє рішення не повинно бути поставлене під сумнів (див. *Brumărescu v. Romania* [GC], № 28342/95, § 61, ЄСПЛ 1999-VII, і *Roșca v. Moldova*, № 6267/02, § 24, 22 березня 2005 року).

Правова визначеність передбачає повагу до принципу *res judicata*, тобто принципу остаточності судових рішень. Цей принцип означає, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного й обов'язкового судового рішення лише з метою отримання повторного слухання та нового вирішення справи (див. *Macovei and Others v. Moldova*, № 19253/03, 17667/03, 31960/03, 19263/03, 17695/03 і 31761/03, § 42, 25 квітня 2006 року). Перегляд має здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не для проведення нового розгляду. Це не слід розглядати як приховану апеляцію, і проста наявність двох поглядів на предмет спору не є підставою для повторного розгляду. Відступ від цього принципу є виправданим лише тоді, коли це необхідно через обставини істотного та переконливого характеру (див. *Roșca*, згадане вище, § 25).

У цій справі ЄСПЛ зазначив, що Верховний суд жодного разу не вказав у своєму поясненні до рішення від 12 листопада 2008 року, що він виправляє судову помилку. Фактично Верховний суд раніше відхилив клопотання про перегляд рішення від 12 листопада 2008 року (див. пункт 11), встановивши, що присудження національними судами компенсації на додаток до вже присудженої в основному рішенні, не підірвало законність провадження. Отже, очевидно, що сам Верховний суд не виявив жодної судової помилки в цій справі.

У зв'язку із цим замість того, щоб переглядати своє рішення від 12 листопада 2008 року, Верховний суд вирішив надати роз'яснення щодо способу його виконання. Однак при цьому він не посилався на жодні нові обставини, крім тих, які були частиною матеріалів справи на момент ухвалення рішення. До того ж, ухвалюючи своє рішення від 12 листопада 2008 року (див. пункт 9), Верховний суд не визнав за необхідне вирахувати будь-яку суму із суми компенсації на користь заявника, хоча він знав про присудження, яке було раніше призначено в основному рішенні.

Крім того, зрозуміло, що відповідач у національному провадженні, будучи представленим на слуханні 12 листопада 2008 року та знаючи про основне рішення, не просив вирахувати з остаточної компенсації суму в 5000 євро, яка вже була сплачена як частина виконання рішення ЄСПЛ (див. пункт 9). Відповідно, надання йому (або будь-кому з його правонаступників) дозволу висувати цей аргумент після того, як рішення стало остаточним, на думку Суду, становило приховану апеляцію (див., наприклад, *Agurdino S.R.L. v. Moldova*, № 7359/06, § 26, 27 вересня 2011 року; зіставте та порівняйте *ASITO v. Moldova (No. 2)*, № 39818/06, §§ 12 і 28, 13 березня 2012 року, у якому не було встановлено порушення статті 6 Конвенції в частині додаткового рішення національних судів щодо вимог, які були належним чином подані під час основного провадження і щодо яких суди не ухвалили рішення).

Насамкінець ЄСПЛ зазначив, що відповідне пояснення суттєво вплинуло на суму, присуджену заявникові (з 13 900 євро, див. пункт 9, до 8900 євро, що становить зменшення суми компенсації приблизно на 36 %). Тож воно вийшло за межі звичайного тлумачення чи виправлення канцелярських або судових помилок і мало наслідки, несумісні з принципом юридичної визначеності, гарантованим статтею 6 Конвенції, що перешкоджало посиланню заявника на обов'язкове судове рішення.

Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

ЄСПЛ зауважив, що на підставі остаточного рішення від 12 листопада 2008 року заявник мав «майно» у значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *Roşca*, п. 31). Після пояснення способу виконання цього судового рішення він втратив частину цього майна, а саме суму 5000 євро.

Відповідно, мало місце втручання у право власності заявника.

ЄСПЛ висновив, що аргумент Уряду про те, що заявник міг двічі отримати компенсацію за той самий період, коли його права були порушені, є обґрунтованим. Однак він зазначив, що Верховний суд мав усі елементи справи, включно з основним рішенням та призначеною в ньому компенсацією, і вирішив не вираховувати жодної суми з компенсації, яку він призначив на користь заявника. За відсутності будь-яких ознак судової помилки необхідно дотримуватися остаточності цього рішення.

ЄСПЛ посилався на принцип правової визначеності (див. пункт 27) і на свій висновок у пунктах 28–31 щодо того, що використання статті 251 Цивільного процесуального кодексу для роз'яснення рішення від 12 листопада 2008 року в цій справі становило приховану апеляцію. Задовольнивши це клопотання, Верховний суд порушив принцип правової визначеності. Пояснення від 10 березня 2010 року довільно змінило остаточну правову ситуацію та призвело до втрати майна заявником. За таких обставин ЄСПЛ визнав, що втручання в право заявника на мирне володіння своїм майном не можна вважати «законним» у значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див., *mutatis mutandis, Iatridis v. Greece* [GC], № 31107/96, § 58, ЄСПЛ 1999-II, і *Belvedere Alberghiera S.r.l. v. Italy*, № 31524/96, § 56, ЄСПЛ 2000-VI).

Із цих причин ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 29 листопада 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Податкові органи виправили податкову декларацію, подану компанією-заявником, і застосували штраф до суми заборгованості. Заявник звернувся до суду з метою оскарження цього рішення. У 2000 році податкові органи видали виклик боржника для погашення заборгованості, що відповідно до усталеної адміністративної практики слугувало підставою для переривання строку позовної давності перед тим, як спливе строк позовної давності щодо податкової заборгованості. Тоді як справа заявника перебувала на розгляді суду першої інстанції, суд касаційної інстанції ухвалив рішення всупереч такій практиці та встановив нову судову практику (10 жовтня 2002 року), яка мала зворотню дію та призвела до того, що строк позовної давності не переривався, і, відповідно, уможлиблювалося закінчення такого строку щодо податкової заборгованості. У 2004 році, коли справа заявника перебувала на розгляді апеляційного суду, законодавець втрутився, аби повернути ці процеси у зворотному напрямку та відновити попередню адміністративну практику за допомогою закону³, дія якого одразу поширювалася на справи, що перебували на розгляді судів. Потім суд касаційної інстанції застосував цей закон у справі заявника. Зрештою національні суди погодились із стягненням 50 % додаткового податку щодо однієї частини накладеного податку, а щодо решти зменшили додатковий податок до 10 % від податку, що мав бути сплачений. Компанія-заявник скаржилася на підставі пункту 1 статті 6. У 2020 році Палата Суду не встановила порушення цього положення, оскільки втручання законодавчої влади в судовий розгляд було зумовлене переконливими підставами загального інтересу. Після передачі справи Велика Палата підтримала цей висновок.

Оцінка Суду

Рішення Великої Палати заслуговує на увагу з огляду на два аспекти. По-перше, Суд роз'яснив критерії для оцінки *доцільності* та *переконливого характеру* підстав загального інтересу, які висуваються для виправдання застосування законодавства, яке має зворотню дію та покликане вплинути на судові вирішення спору, в якому держава є стороною. По-друге, рішення акцентувало на специфічності такої оцінки у справі, де гарантії статті 6 Конвенції не застосовуються з повною суворістю, наприклад у справі щодо податків, яка відрізняється від ядра кримінального права.

Розглядаючи *доцільність* підстав загального інтересу, висунутих Урядом-відповідачем, Суд зауважив таке. По-перше, хоча фінансові інтереси держави загалом не виправдовують ретроактивне застосування законодавства, Суд

³ Акт про окремі положення від 9 липня 2004 року, розділ 49 *in fine*

не виключав важливості питання про те, чи була під загрозою фінансова стабільність держави (проте такої загрози не спостерігалось у цій справі). По-друге, законодавчі ініціативи за своєю природою регулюють ситуації в загальному й абстрактному значенні в такий спосіб, що причини, якими керувалася законодавча влада, не втрачають своєї легітимності лише через те, що не стосуються кожної з осіб, які потенційно можуть підпадати під вплив таких ініціатив. По-третє, Суд підтвердив, що в державі, яка керується верховенством права, законодавча влада може вносити зміни до законодавства з метою коригування тлумачення закону, наданого судовою владою, однак за умови дотримання правових норм і принципів, які є обов'язковими навіть для законодавчої влади. У зв'язку із цим Суд послався на усталені принципи, встановлені в його судовій практиці, які стосуються втручання законодавчої влади у здійснення правосуддя (Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France [GC] та Scoppola v. Italy (no. 2) [GC]), і підтвердив їх застосовність у справі, що стосується податків. Надалі Суд нагадав, що у виняткових випадках наявність ретроактивного законодавства може бути виправдана, особливо задля тлумачення чи роз'яснення старішого законодавчого положення (Hôpital local Saint-Pierre d'Oléron and Others v. France), для заповнення правового вакууму (OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France) або для подолання наслідків нових тенденцій у судовій практиці (National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom). У цій справі Суд визнав доцільними завдання щодо боротьби з широкомасштабним податковим шахрайством, щодо уникнення свавільної дискримінації між платниками податків та відновлення правової визначеності шляхом подолання наслідків відповідного рішення суду касаційної інстанції і повернення усталеної адміністративної практики.

Надалі Суд надав оцінку переконливості зазначених доцільних підстав. Суд указав, що розглядатиме їх у сукупності та з огляду на такі критерії:

(a) *чи було врегульовано судову практику, скасовану оспорюваним законодавчим втручанням.* Суд касаційної інстанції у своєму рішенні від 10 жовтня 2002 року вперше розглянув конкретне питання щодо того, чи справді вимога про сплату перервала строк позовної давності. Позиція суду не відповідала усталеній адміністративній практиці, відображеній у переважній більшості рішень судів нижчих інстанцій щодо цього питання. Це рішення не лише мало значний вплив на справи, у яких оскаржувалося нарахування податку, але також мало ретроактивну дію на всі відповідні справи, що перебували на розгляді (суд касаційної інстанції не уповноважений обмежувати дію своїх рішень у часі);

(b) *порядок і строки введення в дію закону.* Незабаром після ухвалення оскаржуваного рішення законодавець чітко продемонстрував свій намір не допустити, щоб наслідки цього рішення тривали надалі, й у зв'язку із цим відносно швидко ухвалив закон (через понад півтора року);

(с) *передбачуваність втручання законодавчої влади*. На початку Суд зауважив, що строки позовної давності слугують меті забезпечення правової визначеності так само, як і принцип відсутності зворотної дії кримінального права в часі (принцип неретроактивності). На думку Суду, втручання законодавчої влади мало на меті відновити, а не підірвати правову визначеність шляхом відновлення попередньої усталеної практики. Ця практика, відповідно до якої відбувається переривання строку позовної давності, була застосована у справі компанії-заявника. Отже, втручання законодавця не поклало край будь-яким законним очікуванням щодо строку давності, чинного на момент, коли заявник розпочав провадження. Що стосується несподіваного розвитку судової практики суду касаційної інстанції, то така практика не могла мати обов'язкову силу для законодавця. Тому це могло б породити надію, а не очікування щодо отримання вигоди від «несподіваного доходу»;

(d) *сфера дії законодавства та його наслідки*. Суд нещодавно постановив, що поновлення кримінальної відповідальності після закінчення строку давності не відповідає основоположним принципам законності й передбачуваності, закріпленим у статті 7 Конвенції (Консультативний висновок щодо застосування строків давності до судового переслідування, засудження та покарання щодо злочину, який по суті є актом катування [GC]). Однак Велика Палата відмежувала цю справу від ситуації, описаної в зазначеному висновку, навіть попри те, що втручання законодавця дало змогу продовжити «кримінальне переслідування». Хоча строк давності можна було вважати таким, що минув, у зв'язку з несподіваним розвитком судової практики касаційного суду, такий факт ще не був установлений судовим рішенням, тим паче рішенням, що має силу *res judicata*. Навіть більше, на відміну від справи [Antia and Khupenia v. Georgia](#) строк давності не закінчився як у випадку, коли було накладено додатковий податок, так і тоді, коли заявник оскаржив його в суді першої інстанції. Зрештою, ця справа стосувалася не статті 7, а статті 6 Конвенції, до того ж гарантії статті 6 Конвенції не обов'язково будуть застосовуватися з повною суворістю у справі, пов'язаній з податками.

Тож втручання законодавчої влади було передбачуваним й обґрунтованим переконливими підставами загального інтересу.

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) щодо законодавчого втручання під час розгляду справи.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції стосовно заміни підстав.

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з недотриманням вимоги розумного строку.

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 3 листопада 2022 року та є остаточним.

Обставини справи

У цій справі, посилаючись на статті 6, 10, 14 Конвенції та статтю 1 Протоколу № 12 до Конвенції, заявник стверджував, зокрема, що йому було відмовлено в доступі до суду, а дії влади у вигляді його звільнення з посади судді були дискримінаційними.

У липні 2011 року заявника було звільнено з посади судді районного суду районів Аван і Нор Норк у місті Єреван за результатом дисциплінарного провадження, розпочатого за зверненням голови Касаційного суду до Дисциплінарного комітету Ради юстиції. Підставою стало одне із судових рішень заявника, яке нібито не було обґрунтоване належним чином і при постановленні якого заявник начебто не продемонстрував необхідного рівня професійної компетентності.

2 червня 2011 року Дисциплінарний комітет розглянув відповідні матеріали та дійшов висновку, що рішення заявника від 30 травня 2011 року не було належним чином обґрунтоване і що він не продемонстрував необхідного рівня професійної компетентності.

16 червня 2011 року Дисциплінарний комітет звернувся до Ради юстиції з проханням накласти на заявника дисциплінарне стягнення, результатом чого стало звільнення заявника указом Президента з посади судді.

Заявник розпочав судове провадження, яке виявилось безуспішним.

Оцінка Суду

Суд нагадав, що право на доступ до суду (тобто право порушувати провадження в судах у цивільних справах) є елементом, невіддільним для права, викладеного в пункті 1 статті 6 Конвенції, який встановлює гарантії як щодо організації та складу суду, так і щодо здійснення судочинства. Все це становить право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції. Однак право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати обмеженням, які не звужують і не скорочують доступ, наданий особі в такий спосіб, таким чином або до такої міри, щоб порушувалася сама суть права. Крім того, обмеження не буде сумісним із пунктом 1 статті 6 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету та якщо немає розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами й метою, яку потрібно досягти.

У цій справі рішення Ради юстиції рекомендувати дострокове припинення повноважень заявника в ролі судді не було переглянуте та не підлягало перегляду звичайним судом чи іншим органом, що виконував судові повноваження. Хоча

заявник мав доступ до адміністративного суду для оскарження указу Президента, обсяг цього адміністративного позову обмежувався перевіркою дійсності указу Президента щодо його відповідності застосовним вимогам національного законодавства (див., зокрема, пункт 22), а не надання перегляду фактичної і правової суті рішення Ради юстиції, яке було його основою. Тож у Суду немає підстав вважати, що адміністративний суд здійснив «достатній перегляд» рішення Ради юстиції в провадженні в частині, що стосувалася адміністративного позову заявника проти указу Президента.

Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Щодо стверджуваного порушення статті 10 Конвенції Суд указав, що в цій справі заявник ніколи не робив публічних заяв або іншим чином брав участь у публічних дебатах у своїй професійній ролі. Суд зазначив, що заявник був покараний Радою юстиції за те, що не обґрунтував належним чином своє рішення в призначеній йому справі (див. пункт 13), що, на його думку, становило грубе порушення процесуального права та правил суддівської етики в значенні підпунктів (2) і (4) пункту 2 статті 153 Судового кодексу (див. пункт 31). Хоча в обов'язки Суду не входить визначення того, чи рішення рекомендувати звільнення заявника з посади судді було виправданим на той час, він зазначив, що в будь-якому разі оскаржуване рішення ґрунтувалося виключно на виконанні заявником своїх повноважень судді й жодним чином не було пов'язане із здійсненням його свободи вираження поглядів або мотивоване нею. Тому Суд дійшов висновку, що втручання в здійснення заявником права на свободу вираження поглядів, гарантованого пунктом 1 статті 10 Конвенції, не було, а ця скарга є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції в значенні підпункту (а) пункту 3 статті 35 і тому була відхилена відповідно до пункту 4 статті 35 Конвенції. Із цього випливає, що пов'язана скарга за статтею 14 Конвенції також є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції в значенні підпункту (а) пункту 3 статті 35 і тому була відхилена відповідно до пункту 4 статті 35 Конвенції.

Суд повторив, що тоді як стаття 14 Конвенції забороняє дискримінацію у здійсненні «прав і свобод, викладених у Конвенції», стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції розширює сферу захисту на «будь-яке право, викладене за законом». Тобто вона запроваджує загальну заборону дискримінації.

Суд зауважив, що на підтримку свого аргументу про те, що з ним поводитися інакше, ніж з іншими суддями (див. пункт 80), з порушенням статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції, заявник посилався на приклади їхніх судових рішень про тримання під вартою та/або відхилення клопотань про звільнення під заставу.

Заявник стверджував, що ці приклади свідчили про те, що інші судді надали аргументи для своїх рішень, які були подібні за обсягом до тих, які він надав у рішенні, що стало причиною його звільнення, але ці судді не були покарані, оскільки їхні рішення сприяли обвинуваченню.

Однак Суд зазначив, що це були витяги з кількох випадкових судових рішень, які просто цитували їх уривки, не відображали висновків відповідних суддів (див. пункт 14) і не містили повну інформацію текстів цих рішень. Цих уривків недостатньо для того, щоб показати, що ці рішення були порівнянними щодо обсягу їхньої аргументації з рішенням, щодо якого на заявника було накладено покарання. Тому залишається під сумнівом, що заявник, якого було покарано за те, що він не вказав причини свого рішення, насправді перебував у відносно подібній ситуації з іншими суддями, які ухвалювали рішення щодо тримання під вартою або клопотань про звільнення під заставу.

І навіть більше, Суд повторив, що ступінь застосування обов'язку судів надавати достатні аргументи для своїх рішень може відрізнятися залежно від характеру рішення та може бути визначений лише у світлі обставин справи. Тож питання про те, чи виконав певний суд свій обов'язок щодо обґрунтування конкретного рішення, не можна визначати абстрактним чином.

З огляду на зазначене і вказані принципи прецедентного права (див. пункти 85 і 92) Суд висновив, що немає достатніх підстав для того, щоб визнати встановленим, що дисциплінарне стягнення у спірній справі було покладено на заявника внаслідок різниці у ставленні.

Тому скарга заявника за статтею 1 Протоколу № 12 до Конвенції була визнана явно необґрунтованою та відхилена відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 6 грудня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 7 КОНВЕНЦІЇ (НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ)

MØRCK JENSEN v. Denmark (№ 60785/19)

Обставини справи

Справа стосувалася засудження громадянина Данії за перебування в зоні конфлікту в одному з районів Сирії за умови обмеження Данією відповідних поїздок.

Перебуваючи в Сирії у 2016–2017 роках, заявник брав участь у збройних боях проти терористичної організації «Ісламська держава» на боці курдського руху YPG. Остаточним рішенням Верховного суду від 27 серпня 2019 року заявника було визнано винним і засуджено до 6 місяців позбавлення волі за в'їзд та проживання в районі *al-Raqqa* в Сирії без дозволу поліції та без будь-якої законної мети.

Його засудження ґрунтувалося на статті 114j Кримінального кодексу в поєднанні зі статтею 114j (3) Кримінального кодексу та статтею 1 (1) (i) Адміністративного указу № 1200 від 28 вересня 2016 року (Указ 2016 року), що забороняє в'їзд або перебування в певних зонах конфлікту.

Згодом Указом № 708 від 6 липня 2019 року (Указ 2019 року) заборону на в'їзд або перебування в районі *al-Raqqa* в Сирії без дозволу було скасовано.

До ЄСПЛ заявник скаржився, що його засудження та покарання порушували статтю 7 Конвенції та статтю 2 Протоколу № 4 до Конвенції.

Оцінка Суду

Стаття 7 Конвенції

(а) Чи було засудження заявника відповідно до закону

Всі судові органи дійшли висновку, що закон був достатньо чітко викладений у відповідних положеннях. Вони дослідили формулювання статті 114j Кримінального кодексу та підготовчі (пояснювальні) записки, згідно з якими загальна мета цієї статті полягала у кваліфікації в'їзду або перебування у відповідних районах як кримінального правопорушення. Тому мета в'їзду чи перебування не мала значення. Також був намір визнати його кримінальним правопорушенням у випадках, якщо відповідна особа боролася проти терористичної організації. Це було чітко виражено в примітках до схеми дозволів, у яких зазначено, що ані в'їзд, ані перебування з метою участі в збройному конфлікті або для підтримки будь-якої сторони збройного конфлікту не слугуватиме благородній меті, яка може виправдати надання дозволу на в'їзд і перебування в забороненій зоні. Національні суди також установили, що з Указу 2016 року разом з доданою мапою було достатньо зрозуміло, що в'їзд і перебування в районі *al-Raqqa* без дозволу були незаконними.

ЄСПЛ не вбачив жодних підстав для критики висновків національних судів щодо цього. Він переконався, що правопорушення було чітко визначено в законі та відповідало вимогам доступності та передбачуваності.

Висновок: відсутність порушення (одногосно).

(b) *Чи потрібно було виправдати заявника через те, що Указ 2019 року більше не включав район al-Raqqa*

Верховний суд розглянув питання про те, чи мав би бути виправданий заявник відповідно до статті 3 (1) Кримінального кодексу, оскільки відповідно до Указу 2019 року, що набув чинності в липні 2019 року, більше не було жодної заборони на в'їзд або перебування в районі *al-Raqqa* в Сирії без дозволу. Зі вказаної статті випливає, що якщо кримінальне законодавство, чинне на момент ухвалення судового рішення щодо кримінального діяння, відрізняється від законодавства, чинного на момент учинення такого діяння, питання щодо злочину має вирішуватися відповідно до останнього закону за умови, що таке рішення не призвело до призначення більш суворого покарання, аніж передбачене попереднім законом. Якщо через зовнішні обставини, що не стосуються вини, закон більше не застосовується, то протиправне діяння має розглядатися відповідно до попереднього закону.

Верховний суд визнав, що дії заявника мають розглядатися згідно з кримінальним законом, чинним на момент учинення злочину. Указом 2019 року обсяг застосування покарань, передбачених відповідним Кримінальним кодексом, не переглядався. Також не було переглянуто відповідальність осіб, які порушили заборону на в'їзд і перебування в заборонених зонах, перелічених в Указі 2016 року, без дозволу. Скасування Указу 2016 року обумовлювалося лише зовнішніми обставинами, що виникли в результаті конкретних змін ситуації в Сирії, які відбулися після вчинення правопорушення і таким чином не стосувалися питання вини.

Ця справа суттєво відрізняється від попередньої практики ЄСПЛ щодо принципу зворотної сили більш м'якого кримінального закону. ЄСПЛ встановив порушення Конвенції у справах, коли кримінальне законодавство чи кримінально-правова процедура були змінені (*Scoppola v. Italy (no. 2)* [GC]) або коли національні суди надалі застосували свої дискреційні повноваження в широкому сенсі через прийняття тлумачення, яке суперечило як переважальній національній судовій практиці, так і суті правопорушення, визначеній національним законодавством (*Parmak and Bakir v. Turkey*). Однак у цій справі Кримінальний кодекс і процедура залишилися без змін. Поправка до Указу 2019 року стосувалася лише змінених фактичних обставин, які відбулися після вчинення правопорушення внаслідок конкретних змін ситуації в Сирії. Тому це не було пов'язано з оцінкою протиправного діяння, вчиненого у 2016–2017 роках.

ЄСПЛ не бачив підстав сумніватися у висновку Верховного суду про те, що діяння заявника повинні розглядатися на підставі кримінального закону, що діяв

на момент вчинення злочину, відповідно до другого речення статті 3 (1) Кримінального кодексу.

Висновок: відсутність порушення (одноголосно).

Стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції

Заявник міг вільно залишити Данію. Однак у межах запобігання участі в збройних конфліктах за кордоном йому, як громадянину Данії, було заборонено в'їзд і перебування в районі *al-Raqqa* в Сирії без дозволу Данії.

Стосовно законності ЄСПЛ посилається на свої висновки за статтею 7 Конвенції. Втручання переслідувало легітимні цілі національної і громадської безпеки та запобігання злочинам.

Верховний суд ретельно розглянув справу за статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції і, здійснивши урівноваження у світлі принципів Конвенції, дійшов висновку, що обмеження свободи пересування заявника було пропорційним, особливо тому, що район *al-Raqqa* мав обмежену площу і заявник міг би отримати дозвіл на в'їзд і перебування там, якби мав благородну мету (*meritorious purpose*).

Якість судового перегляду спірного загального заходу та його застосування в цій справі свідчать на користь широкої свободи розсуду.

Крім того, обмеження стосувалося лише територій, у яких терористична організація є стороною триваючого збройного конфлікту. Зокрема, заборона на в'їзд і перебування без дозволу не була абсолютною, оскільки особи, які виконували державні функції або функції в данській, іноземній або міжнародній організації, були прямо звільнені від дії цього положення. Навіть більше, відповідні зони ретельно переглядалися на постійній основі, тому район *al-Raqqa* не був включений аж до наступного Указу 2019 року. Зрештою, обмеження слугувало меті забезпечення того, щоб особи, які були громадянами Данії або постійно проживали в ній, самостійно не приєднувалися до жодної зі сторін триваючого збройного конфлікту та не становили загрозу для суспільства після повернення до Данії.

За цих обставин втручання у право заявника на свободу пересування дозволило встановити справедливий баланс між суспільними інтересами та правами окремої особи.

Висновок: відсутність порушення (одноголосно).

Висновок

Відсутність порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Відсутність порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 18 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

У 2002 році заявник, будучи громадянином України, був засуджений в Угорщині до довічного позбавлення волі з можливістю умовно-дострокового звільнення від відбування покарання після відбуття 20 років покарання. У 2007 році він був переданий Україні для відбування покарання. Українські суди визнали вирок, ухвалений угорськими судами. З 2016 року до 2021 року українські суди відмовляли в задоволенні кількох клопотань про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання на тій підставі, що заявник відбував покарання згідно із законодавством України, яке не передбачало умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, від відбування покарання. Оскарження рішень заявником виявилось безуспішним. У вересні 2021 року Конституційний Суд України визнав положення Кримінального кодексу України щодо умовно-дострокового звільнення неконституційним, оскільки воно не застосовувалося до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Заявник скаржився на підставі статей 3 та 7 Конвенції. ЄСПЛ, опираючись на свою аргументацію у справі [Petukhov v. Ukraine \(no. 2\)](#), установив порушення статті 3 Конвенції. Ситуація із заявником не змінилась у зв'язку з ухваленням рішення Конституційним Судом України, тому що відповідні правила для здійснення умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, не були встановлені. Суд також установив порушення статті 7 Конвенції: позбавляючи заявника реальної можливості клопотати про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, національні органи влади замінили його початкове покарання, яке могло бути пом'якшене, на *de facto* та *de jure* непом'якшуване покарання у вигляді позбавлення волі і, як наслідок, змінили обсяг початкового покарання, завдавши шкоди заявнику шляхом застосування суворішого покарання.

Оцінка Суду

Рішення заслуговує на увагу, оскільки ЄСПЛ роз'яснив, що стаття 7 Конвенції була застосовною, коли іноземне покарання у вигляді довічного позбавлення волі, яке може бути пом'якшене, було замінене органами влади держави з виконання вироку після передачі ув'язненого на покарання, яке не може бути пом'якшене. На думку ЄСПЛ, така заміна становить істотну зміну обсягу застосованого «покарання», що виходить далеко за межі звичайних заходів «виконання» «покарання», які б не підпадали під дію статті 7 Конвенції ([Del Río Prada v. Spain \[GC\]](#), §§ 83 та 89).

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що зміна режиму умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання як на національному рівні, так і в результаті передачі ув'язнених належить виключно до сфери виконання покарання, що, як наслідок, виключає застосування статті 7 Конвенції (Kafkaris v. Cyprus [GC], § 142; Grava v. Italy, § 51; та Ciok v. Poland (dec.), § 34). Зокрема, в контексті передачі ув'язнених ЄСПЛ підтвердив такий підхід у ситуації, де перспективи умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання були менш сприятливими або відповідні правила були більш суворими в державі виконання покарання, ніж у державі винесення вироку (Szabó v. Sweden (dec.), Csoszánzski v Sweden (dec.) та Müller v. the Czech Republic (dec.)).

Проте на відміну від зазначених справ, які стосувались умов надання умовно-дostroкового звільнення в державі, якій був переданий ув'язнений, у справі, що розглядається, ішлося про «недоступність» умовно-дostroкового звільнення з точки зору законодавства відповідної держави.

Ключовим питанням аналізу, здійсненого ЄСПЛ, було те, чи відрізнялись у частині свого обсягу вироки, ухвалені іноземним судом першої інстанції, в результаті заміни покарання державою виконання покарання.

У зв'язку із цим ЄСПЛ учергове підтвердив принцип, викладений в *Del Río Prada* [GC] (§ 89), стосовно того, що пункт 1 статті 7 був би позбавлений будь-якого позитивного ефекту, якби його гарантії не поширювалися на заходи, спрямовані на перегляд чи зміну обсягу вироку, винесеного судом першої інстанції, *ex post facto* та на шкоду засудженій особі.

ЄСПЛ урахував, що непом'якшуване покарання у вигляді довічного позбавлення волі та покарання у вигляді довічного позбавлення волі, яке може бути пом'якшене, відрізнялися між собою в частині їхнього обсягу. Така різниця була достатньо значною, аби Суд установив невідповідність початкового вироку вимогам Конвенції (Vinter and Others v. the United Kingdom [GC], *Petukhov v. Ukraine (no. 2)*), тоді як останній вирок було визнано таким, що відповідає вимогам Конвенції (Hutchinson v. the United Kingdom [GC]). Таке розмежування підкреслює важливість реабілітуючої підстави, яка є центральною для європейської пенітенціарної політики.

Надалі ЄСПЛ наголосив, що тоді як угорське законодавство розмежовувало та передбачало покарання у вигляді довічного позбавлення волі, яке може бути пом'якшене, і непом'якшуване покарання у вигляді довічного позбавлення волі, угорські суди прямо вказали про призначення заявнику покарання у вигляді довічного позбавлення волі, яке може бути пом'якшене, а не про призначення непом'якшуваного покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Після передачі заявника Україні спосіб, у який його покарання було замінено, зрештою змінив обсяг такого покарання, що зумовило зміну режиму, де умовно-дostroкове звільнення стало зовсім недоступним. Отже, було встановлено, що стаття 7 Конвенції є застосовною в цій справі (і була порушена, про що зазначено вище).

Висновок

Порушення статті 3 Конвенції (заборона катування).

Порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 листопада 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

C. v. Romania (№ 47358/20)⁴

Обставини справи

Справа стосувалася звинувачень у сексуальних домаганнях на робочому місці, що призвело до подання заявницею, прибиральницею на залізничній станції, кримінальної скарги проти начальника залізничної станції зі звинуваченнями його в неодноразових спробах домагатися до неї, і стверджуваної неспроможності держави розібратися в цьому питанні.

У 2014–2017 роках, працюючи в клінінговій компанії, заявниця була призначена прибиральником на східній залізничній станції міста Тімішоара, яка належала державній залізничній компанії «CFR Călători». У 2017 році вона подала до місцевої прокуратури кримінальну справу проти начальника залізничної станції С.Р., звинувативши його в неодноразових спробах протягом двох років примусити її вступити з ним у статеві зносини. Заявниця стверджувала, що, зіткнувшись із її відмовою, він агресивно відмовлявся надати їй мийні засоби, необхідні для виконання її завдань, а потім звинувачував її в тому, що вона не виконує свою роботу належним чином.

Перед тим як подати заяву про кримінальне правопорушення, заявниця розповіла своєму керівнику в клінінговій компанії про поведінку С.Р., пояснивши, що вона не повідомляла про поведінку С.Р. раніше, тому що вона боялася його і він часто знущався з неї, кажучи, що ніхто їй не повірить, оскільки вона була просто прибиральницею. Згодом заявниця, її керівник і працівник залізничної компанії, який здійснював контроль за договором із клінінговою компанією, зустрілися з керівником відділу безпеки пасажирів регіонального відділення залізничної компанії в місті Тімішоара, щоб обговорити неналежну поведінку С.Р. Через п'ять днів керівник відділу безпеки пасажирів викликав заявницю, С.Р. та працівника, який здійснював контроль за договором про прибирання, до себе в офіс. Під час очної зустрічі С.Р. вибачився.

Це виявився останній день роботи заявниці на східній залізничній станції в місті Тімішоара. 1 жовтня 2017 року вона була змушена піти в щорічну відпустку, а після повернення через три тижні їй дали вибір: працювати на іншій залізничній станції або звільнитися. Вона вирішила звільнитися.

27 листопада 2017 року прокуратура почала кримінальне розслідування за звинуваченнями заявниці та прослухала стенограми приватних записів, які вона робила під час спілкування з С.Р. Співробітники залізничної станції підтвердили, що хоча вони особисто не бачили, щоб С.Р. домагався заявниці, вони іноді бачили

⁴ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

її засмученою на роботі і що зрештою вона сказала їм, що С.Р. домагався її. Керівник відділу безпеки пасажирів заявив, що він не досліджував її заяви детально, оскільки це не входило до його повноважень, але закликав її звернутися до поліції, якщо вона вважала, що було вчинено кримінальне правопорушення. Він пояснив, що під час зустрічі в його кабінеті С.Р. вибачився в загальних словах, не визнаючи фактів, наведених заявницею. Схоже, що залізнична компанія ретельніше це питання не досліджувала.

Під час опитування в прокуратурі С.Р. стверджував, що мав статевий акт із заявницею один раз, у 2014 році, і що після цього він уникав її, побоюючись, що його дружина дізнається. Він також пояснив, що з 2016 року заявниця проявляла до нього знаки уваги, сексуально вдягалася на роботу, аби спровокувати його; він часто торкався її тіла у своєму кабінеті, однак це завжди відбувалося за її згоди.

Прокуратура вирішила не притягувати С.Р. до кримінальної відповідальності та припинити розслідування у зв'язку з відсутністю у вчинених діях складу злочину. Рішення містило повний опис показань заявниці та свідків, які цитувалися в лапках. Головний прокурор тієї ж прокуратури залишив рішення без змін, не переоцінюючи докази в матеріалах справи.

Заявниця поскаржилася на рішення прокуратури до Окружного суду міста Тімішоара, але в остаточному рішенні він задовольнив їх, установивши, що С.Р. просив заявницю про сексуальні послуги, але заявниця не відчувала загрози своїй сексуальній свободі чи приниження, що є передбаченими законом ознаками для того, щоб дії становили кримінальний злочин.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції, заявниця скаржилася, на те, як органи влади, зокрема прокуратура та суди, відреагували й розглянули приниження та незручну ситуацію, у якій вона опинилася, що позбавило справедливого вирішення її скарг і мало негативні наслідки для її приватного життя, стосунків з колегами та здоров'я загалом.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зазначив, що залізнична компанія належала державі і, таким чином, представляла державний орган. Однак схоже, що залізнична компанія мало що зробила у відповідь на звинувачення в сексуальних домаганнях з боку одного з її співробітників. Незважаючи на наявність внутрішньої політики, яка забороняє будь-яку поведінку, що порушує людську гідність, і заохочує повідомляти про таку поведінку керівництву, керівник служби безпеки пасажирів, який був поінформований про ситуацію та вислухав залучених сторін, відмовився розглядати справу заявниці й порадив їй звернутися до поліції, якщо вона вважатиме це за потрібне. Не менш важливо, що без будь-якого очевидного попередження він піддав заявницю конфронтації з С.Р. у своєму кабінеті. Крім того, не було жодних ознак того, що він

направив її до когось іншого в компанії, хто міг би допомогти розібратися з її скаргами, або що він сам довів це до відома відповідних осіб (особи) у залізничній компанії. Фактично виявилось, що ніякого внутрішнього розслідування взагалі не проводилося. У такому контексті ЄСПЛ не міг оцінити, чи були запроваджені будь-які механізми на рівні роботодавця для боротьби із сексуальними домаганнями на робочому місці.

Однак ЄСПЛ зауважив, що основна увага в скарзі заявниці була приділена відповіді прокуратури та судів на її скарги щодо сексуальних домагань. Тож ЄСПЛ досліджував, чи достатньою мірою держава захистила право заявниці на повагу до її приватного життя, зокрема до особистої недоторканності, під час кримінального провадження за її звинуваченнями.

Водночас ЄСПЛ зазначив, що заявниця подала кримінальну скаргу проти С.Р. за сексуальні домагання, що розслідування розпочалося негайно і що як прокуратура, так і окружний суд визнали, що С.Р. поведився так, як стверджувала заявниця, але вважали, що це не було таким кримінальним правопорушенням, як «сексуальне домагання». Рішення, ухвалені у справі, показали, що С.Р. не притягувався до кримінальної відповідальності за передбачуване кримінальне правопорушення або що заявниця не відчувала себе приниженою через його поведінку – елемент, якого вимагає національне законодавство для того, щоб така поведінка кваліфікувалася як сексуальне домагання.

Проте ніщо в національних рішеннях не вказувало, яким чином органи влади дійшли свого висновку. Прокуратура просто детально описала надані докази й не намагалася оцінити послідовність і достовірність слів заявниці або розглянути їх у контексті. Наприклад, не було проведено оцінювання відносин влади та підпорядкування між заявницею та С.Р. або погроз, які він нібито висловлював їй. Тим паче, вони не досліджували, чи дії С.Р. мали будь-які можливі психологічні наслідки для заявниці або чи були якісь причини для того, щоб заявниця висунула неправдиві звинувачення проти С.Р., як про це натякали деякі свідчення свідків.

Крім того, ЄСПЛ із занепокоєнням зазначив, що рішення прокуратури містило детальний опис інсинуацій, зроблених С.Р. у своїх заявах щодо приватного життя заявниці, а також передбачуваних мотивів її дій та звинувачення, що, на думку ЄСПЛ, становить вторинну віктимізацію, тоді як вони могли бути не більше ніж димовою завісою. Так само під час кримінального розслідування заявниці довелося пройти очну ставку з керівником служби безпеки пасажирів. Прокурор не надав жодних пояснень щодо необхідності цієї очної ставки та її впливу на заявницю. Урешті-решт, заявниця була змушена залишити своє місце роботи, тоді як цей елемент не був узятий до уваги при оцінюванні владою її скарг.

Отже, не висловлюючи висновку щодо того, чи був С.Р. винним у сексуальних домаганнях, ЄСПЛ визнав, що розслідування справи містило значні недоліки, які становлять порушення обов'язку держави за статтею 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 серпня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася збору даних про стан здоров'я, зокрема даних заявника, у базі даних, яка була доступна для продажу на ринку.

Заявник, який є ВІЛ-інфікованим і хворим на гепатит, придбав на одному з московських ринків базу даних, що містить персональні дані понад 400 000 осіб, які проживають у цьому місті та його регіоні, а також інформацію про людей з ВІЛ, СНІД і гепатитом. У ній також містилася збірка персональних даних заявника, включно з даними про його здоров'я.

У квітні 2011 року заявник поскаржився до Слідчого комітету Російської Федерації (надалі – Слідчий комітет), який відмовив у проведенні досудового розслідування. Його скаргу до суду на це рішення було відхилено.

У трьох статтях, опублікованих в інтернеті протягом червня – жовтня 2011 року, які надав заявник, містилась інформація про те, що в місті Москва поліція та ФСБ провели рейди, в результаті яких з магазинів було конфісковано бази персональних даних громадян Росії.

Посилаючись на статті 8 і 13 Конвенції, заявник скаржився на те, що правоохоронні органи незаконно збирали, зберігали та вносили дані про його здоров'я до бази даних, а також що вони не змогли забезпечити конфіденційність цієї інформації і не провели ефективного розслідування факту її розголошення.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зауважив, що база даних, придбана заявником на ринку, очевидно, містила персональні дані щодо понад 400 000 осіб, які проживають у місті Москва та Московській області, включно із заявником. ЄСПЛ також звертає особливу увагу на те, що розголошення даних про стан здоров'я особи, особливо про ВІЛ-статус, може серйозно вплинути на її приватне та сімейне життя, а також на соціальну і трудову ситуацію, піддаючи її ганьбі та ризику остракізму. Із цієї причини це також може відштовхнути людей від установлення діагнозу чи пошуків лікування і таким чином завадити превентивним зусиллям суспільства зі стримування пандемії. Інтереси щодо захисту конфіденційності такої інформації будуть важливими при визначенні того, чи було втручання пропорційним законній меті, яку переслідували. Таке втручання не може бути сумісним зі статтею 8 Конвенції, якщо воно не виправдане переважною вимогою суспільних інтересів.

Незаперечним було те, що лише органи влади мали доступ до більшості інформації в базі даних, як-от судимість та застосовані запобіжні заходи, а також,

⁵ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

що в минулому в контексті кримінального провадження проти заявника слідчий подавав запит до інфекційної лікарні для отримання інформації про стан його здоров'я. Хоча питання про те, чи Міністерство внутрішніх справ склало базу даних, оспорується сторонами, однак у контексті цієї справи немає жодного іншого пояснення, окрім того, що державні органи, які мали доступ до даних, не змогли запобігти порушенню конфіденційності, в результаті чого ці дані стали загальнодоступними, таким чином покладаючи відповідальність на державу-відповідача. Тож ЄСПЛ вважав, що органи влади не змогли захистити конфіденційність даних про здоров'я заявника, порушуючи відповідні національні положення.

Крім того, хоча у справах про ймовірне порушення права на повагу до приватного життя не завжди був потрібний засіб кримінально-правового захисту, оскільки засоби цивільно-правового захисту можна було вважати достатніми, жодний цивільний засіб правового захисту не був доступний для заявника до подання своєї заяви до ЄСПЛ.

ЄСПЛ також зауважив, що твердження заявника стосувалися розголошення даних про його здоров'я в межах збору великої кількості даних і були підтверджені *prima facie* доказами. З огляду на таке серйозне порушення конфіденційності, з практичної точки зору, заявник, який діяв самостійно, без допомоги держави у формі офіційного розслідування, не мав ефективних засобів для встановлення осіб, які вчинили ці дії, доведення їхньої причетності та подання проти них справ до національних судів. Відповідно, ЄСПЛ не міг вважати, що скарга до Слідчого комітету була неналежним способом захисту прав заявника.

Органи влади ніколи не розслідували цю справу попри наявні докази, наявність законодавчої бази для кримінального переслідування за втручання в приватне життя та відсутність будь-яких причин, які перешкоджають розслідуванню.

ЄСПЛ визнав, що органи влади не виконали свого позитивного зобов'язання щодо забезпечення належного захисту права заявника на повагу до його приватного життя. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 серпня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася заявниці, яка перенесла операцію з видалення грудей на підставі помилкового діагнозу (рак). Вона скаржилася на наслідки хірургічного втручання та на результат провадження, яке вона порушила в національних судах.

У січні 2008 року заявниця звернулася до онколога з приводу пухлини, яку вона виявила в лівій груді. Лікар-онколог зробив аналізи й порадив хіміотерапію та операцію. Заявниця пройшла хіміотерапію, яка привела до зникнення підозрілої г'юлі. Проте лікар-онколог все ж порадив їй пройти операцію.

Пізніше, у квітні 2008 року, хірург У. О. Д. видалив ліву молочну залозу заявниці разом із деякими м'язами та лімфатичними вузлами, які її оточували.

У 2010 році заявниця звернулася до ендокринолога, який переглянув її медичну документацію та поставив під сумнів діагноз. Подальше дослідження зразків тканин, узятих після операції, показало, що вона страждала від доброякісного захворювання грудей, а не від раку.

Вважаючи, що стала жертвою медичної недбалості, заявниця скористалася доступними їй національними засобами правового захисту.

У травні 2010 року заявниця ініціювала порушення кримінальної справи проти обох лікарів (онколога і хірурга) за завдання тілесних ушкоджень, але в липні 2014 року прокуратура вирішила припинити справу після того, як дійшла висновку, що операція була проведена правильно, хоча рішення про її проведення було пов'язане з неправильним діагнозом. У прокуратурі, зокрема, зазначили, що поведінка онколога була медичною недбалістю, але кримінальне провадження проти нього закінчилося. Щодо хірурга суд дійшов висновку, що він виконав належну хірургічну процедуру з огляду на діагноз онколога і що в його випадку повинна застосовуватися презумпція точності діагнозу фахівця .

Потім заявниця подала цивільний позов щодо встановлення медичної недбалості відповідно до Закону № 95/2006 проти обох лікарів. Однак апеляційний суд вирішив, що онколог не порушив застосованих професійних правил і діяв з обережністю та розсудливістю, яких вимагає професія, оскільки існувала невизначеність щодо того, чи сталася діагностична помилка. Крім того, окружний суд вирішив, що хірург не проявив медичної недбалості, і дійшов висновку, що не було жодних професійних стандартів, які вимагали б від нього переглянути діагноз онколога.

У лютому 2013 року заявниця також подала позов у межах деліктного законодавства, який досі розглядається в національних судах.

Зрештою проти обох лікарів було порушено провадження перед Дисциплінарною комісією, яка встановила, що лікування раку здійснювалося неправильно

⁶ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

і що онколог не дотримувався відповідних стандартів професійної поведінки. Крім того, Дисциплінарна комісія взяла до відома смерть хірурга та припинила проти нього дисциплінарне провадження.

Посилаючись на статті 2, 6 та 8 Конвенції, заявниця скаржилася на те, що її ліву молочну залозу було видалено через помилковий діагноз (рак). Вона також скаржилася на результати судового розгляду в національному суді, згаданого вище. ЄСПЛ вирішив розглянути її скарги виключно за статтею 8 Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зауважив, що нормативно-правова база, встановлена законодавством Румунії, разом із низкою процесуальних засобів правового захисту на вибір може здатися корисною для потенційних сторін у судовому процесі. Однак у справі заявниці різні провадження, які вона порушила, мали різні результати. Наприклад, як у кримінальних, так і в дисциплінарних справах (незалежно від їхніх відповідних результатів) було встановлено неналежність виконання лікарем-онкологом своїх професійних обов'язків, тоді як провадження відповідно до Спеціального закону № 95/2006 виключило таке встановлення відповідальності.

Крім того, правовий механізм, який діяв згідно з румунським законодавством, виявився слабким і громіздким у справі заявниці. Суди вирішили призупинити розгляд інших проваджень (можлива причина того, чому закінчився час для притягнення до відповідальності онколога, а дисциплінарну справу довелося припинити після смерті відповідача-хірурга). Справді, заявниця вирішила використати всі засоби правового захисту, доступні їй відповідно до закону, але ЄСПЛ не міг звинувачувати її в цьому. На думку ЄСПЛ, було зрозуміло, що вона хотіла отримати роз'яснення фактів щодо її ситуації та компенсацію за завдану, на її думку, шкоду. Однак справа про деліктне правопорушення – єдине провадження, в якому така компенсація, в принципі, може бути передбачена, залишалася незавершеною впродовж 9 років після того, як заявниця подала її до суду, і через 14 років після того, як вона проконсультувалася з лікарем і перенесла операцію.

ЄСПЛ дійшов висновку, що у справі заявниці правовий механізм, який діяв згідно з румунським законодавством, не забезпечив ефективності, яка вимагається відповідно до його усталеної практики. ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 серпня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

У 1994 році заявник зламав шию під час дорожньо-транспортної пригоди і був прикутий до інвалідного візка. Через отримані травми він страждав від спазмів і сильного болю, відвідав багатьох лікарів і спробував кілька знеболювальних, але марно.

Заявник прочитав в інтернеті, що конопля може бути корисною для полегшення болю, і дізнався, що вона робить це з дуже незначними побічними ефектами. Медичний канабіс (продається під назвою *Sativex*) був доступний у Швеції, але зазвичай лише для людей, які страждають на розсіяний склероз. Заявник спробував *Sativex*, але виявив, що він менш ефективний для полегшення болю, ніж інші форми канабісу. *Sativex* у будь-якому разі не покривався «страхуванням високої вартості захисту», соціальною політикою, яка гарантувала, що особам не доведеться платити більше від певної суми за ліки, які їм потрібні. Відповідно, *Sativex* був би дуже дорогим.

Тож заявник почав вирощувати канабіс для власного споживання. Вживання канабісу значно покращило якість його життя.

22 квітня 2015 року заявнику було пред'явлено звинувачення у вчиненні двох злочинів: злочину, пов'язаного з наркотиками, який полягає у виготовленні та зберіганні наркотиків, і злочину, пов'язаного з наркотиками невеликої тяжкості, який полягає у вживанні наркотиків.

27 серпня 2015 року окружний суд округу Вестманланд (*tingsrätten*) виправдав заявника. Суд установив, що заявник перебував у надзвичайній ситуації і що його дії не можна вважати невинуватими.

31 березня 2016 року Апеляційний суд округу Свеа (*hovrätten*) за апеляцією прокурора скасував виправдальний вирок окружного суду, визнав заявника винним за пред'явленим обвинуваченням та засудив його до умовного ув'язнення і 90-денного штрафу в розмірі 130 шведських крон (приблизно 13 євро).

Після ухвалення вироку якість життя заявника погіршилася і він 75 % часу перебував на лікарняному.

20 листопада 2017 року Верховний суд змінив вирок Апеляційного суду округу Свеа таким чином, що заявник був засуджений лише за виготовлення наркотиків, оскільки було визнано, що злочини, пов'язані зі зберіганням або вживанням наркотиків, юридично охоплюються цим складом злочину. Крім того, за обставинами справи Верховний суд кваліфікував злочин, пов'язаний із виготовленням наркотичних засобів, лише як злочин невеликої тяжкості.

Верховний суд також скасував умовний вирок і зменшив кількість денних штрафів з 90 до 40.

У цій справі Верховний суд зазначив, що відповідно до Кримінального кодексу діяння, вчинене з необхідності, є злочином, лише якщо з огляду на характер небезпеки, шкоду, заподіяну іншим особам, та інші обставини це було невиправданим. Необхідність існувала б тоді, коли небезпека загрожувала життю, здоров'ю, майну чи іншому важливому інтересу, який охоронявся правопорядком.

Щодо фактів справи, яка розглядалася, Верховний суд указав, що внаслідок травми хребта заявник мав сильний біль майже хронічного характеру. Інтерес у звільненні від болю був типом інтересу, який міг призвести до застосування положення про необхідність. Сильний біль мав бути розцінений як втручання в інтерес заявника до свого здоров'я.

Далі Верховний суд зазначив, що звільнення від відповідальності загалом вимагає, щоб дія була спрямована на захист інтересів значно більшої ваги, ніж інтерес, яким унаслідок цього пожертвували. Відсутність будь-якого іншого способу захисту інтересів зазвичай також була вимогою. Навіть якщо небезпеки можна було уникнути без звернення до вчинення дії через необхідність, дія все ще може бути виправданою, зокрема, коли б вимагалися непропорційні зусилля або жертви в разі запобігання небезпеці іншим способом.

На думку Верховного суду, з мети положення про необхідність впливає, що звільнення від відповідальності, в принципі, вимагає, щоб ситуація була непередбачуваною таким чином, що законодавець не міг її розглянути. Верховний суд визнав, що правовий контекст, у якому було вчинено дію, мав велике значення для її оцінки і що, в принципі, невиправдано покладатися на необхідність відхилення від того виду балансу інтересів, який уже був унесений у законодавство.

Завдяки законам про контроль над наркотиками та системі схвалення і ліцензування лікарських засобів законодавча влада встановила баланс між інтересом у забезпеченні доступу до ефективного знеболення та інтересом у контролі над наркотиками. Тож законодавча влада також передбачила спосіб, у який потрібно керувати інтересом до доступу до знеболювального, і встановила систему контрольованого розповсюдження наркотиків для медичного використання.

Тому дія, яка розглядалася у справі у Верховному суді, не могла бути дозволеною з огляду на положення про необхідність. Інша справа, що було зрозуміло, що заявник надав перевагу своїм законним інтересам щодо свободи від болю над інтересами суспільства щодо контролю над наркотиками.

Відповідно до викладених міркувань Верховний суд вирішив, що штраф був справедливим покаранням за правопорушення. З огляду на нетиповий характер діяння та положення, що стосуються необхідної оборони, справедливе покарання мало бути значно нижчим від мінімального терміну позбавлення волі.

Оцінка Суду

Враховуючи характеристики національного провадження, Суд зазначив, що справа, яка розглядалася, не стосується того, чи заборона на виробництво або споживання канабісу для тих, хто потребує цього в медичних цілях, чи будь-яких інших користувачів може посягати на право на повагу до приватного життя.

Питання, яке необхідно розглянути, полягало в тому, чи порушили національні органи влади право заявника на повагу до його приватного життя, не звільнивши його від загальної кримінальної відповідальності, яка зазвичай застосовується до спірних дій, пов'язаних з виробництвом і споживанням того, що класифікується як наркотики в національному праві, на основі підстав, на які він посилався.

Верховний суд у конкретній, розглянутій ним справі дійшов висновку, що заявник міг діяти через необхідність, але його діяння в будь-якому разі було невиправданим у розумінні Кримінального кодексу, зокрема тому, що його поведінка регулювалася чинним національним законодавством про контроль над обігом наркотиків та про схвалення та ліцензування лікарських засобів і, отже, суперечила балансу інтересів, який уже був здійснений законодавцем. Захист через необхідність у шведському законодавстві не застосовувався до таких ситуацій (див. пункти 17–19).

З викладеного випливає, що національні суди зважили засудження заявника як таке, обмежившись вказівкою на те, що це питання було врегульовано законом і, отже, не підпадає під дію положення про необхідність захисту у шведському законодавстві (див. пункти 17–19). Натомість індивідуальні обставини справи заявника були взяті до уваги під час ухвалення рішення про покарання, після чого Верховний суд зробив загальну оцінку обставин справи (див. пункти 24–32).

Питання, яке стояло перед Судом, на відміну від зазначеного полягало в тому, чи органи влади, розглядаючи національне провадження в цілому, досягли достатньо справедливого балансу між конкуруючими інтересами. Що стосується цього конкретного збалансування, то Суд вважав, що інтереси органів влади в конкретній справі заявника полягали переважно в забезпеченні дотримання та виконання національного законодавства щодо наркотиків і ліків, тоді як інтерес заявника полягав у пошуку способу полегшити його біль. Однак справа стосувалася не свободи прийняти або відмовитися від конкретного медичного лікування чи вибрати альтернативну форму лікування, що є життєво важливим для принципів самовизначення та особистої автономії (див. *Jehovah's Witnesses of Moscow and Others v. Russia*, no. 302/02, § 139, 10 червня 2010 року), а неліцензійного виробництва та використання наркотиків. Національні органи влади мали широку свободу розсуду за цих обставин.

У контексті цього Суд зазначив, що Верховний суд не поставив під сумнів твердження заявника щодо його болю та що канабіс, який він виготовив, допоміг у цьому. Також не ставилося під сумнів те, що ліки, до яких заявник мав доступ, були

або менш ефективними для полегшення його болю, мали побічні ефекти, яких він розумно хотів уникнути, або були дорогими.

Водночас ЄСПЛ указав, що Верховний суд визнав зрозумілим те, що заявник почав вирощувати та вживати коноплі і що злочин певною мірою можна вибачити. Верховний суд також узяв до уваги те, що справа не стосувалася ситуації, коли був особливий ризик розповсюдження наркотиків, а також у цьому контексті те, що канабіс, про який ідеться, не містив високого рівня ТГК (див. пункт 25). Тож Верховний суд кваліфікував діяння заявника лише як незначне правопорушення та призначив штраф у розмірі приблизно 520 євро, що було менше, ніж те, що зазвичай вважалося б справедливим покаранням за правопорушення, пов'язане з кількістю канабісу, про який ідеться у справі заявника (див. пункти 26–28).

Як впливає з наведеного, Верховний суд узяв до уваги інтерес заявника в пошуку ефективного знеболювального засобу та відобразив його переважно у встановленні розміру штрафу. ЄСПЛ не було надано жодної інформації, яка б указувала на те, що заявник не мав коштів для сплати штрафу, який зрештою на нього наклали, або що його сплата з інших причин була б для нього особливо обтяжливою (на відміну від, наприклад, *Lacatus v. Switzerland*, № 14065/15, §§ 107–10, 19 січня 2021 року).

Крім того, до Суду не надано жодної інформації про будь-які інші негативні наслідки покарання, наприклад щодо реєстрації правопорушення. У цьому контексті для загальної оцінки Суду мало значення те, що хоча влада держави-відповідача покарала заявника за його несанкціоноване виробництво канабісу, вона також дозволила виписати йому рецепт законних ліків, які, очевидно, були ефективними для полегшення його болю навесні 2017 року, поки тривало національне провадження щодо злочину, пов'язаного з канабісом (див. пункт 30).

Суд наголосив, що питання, на яке необхідно відповісти, полягало не в тому, чи могла бути застосована інша, менш жорстка політика. Натомість це питання про те, чи шведська влада залишалася в межах широкої свободи розсуду, дотримуючись особливого балансу між інтересом заявника в доступі до знеболювальних засобів і загальним інтересом у забезпеченні системи контролю над наркотиками та ліками. З огляду на це Суд не вважав, що органи влади вийшли за межі цього поля, тож порушення статті 8 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 1 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник у цій справі скаржився за статтею 8 Конвенції на те, що його незаконно виселили з дому. Правоохоронні органи, дозволяючи свавілля, та судовий виконавець, надаючи доступ до його житла і вилучаючи його речі, відповідно, перешкождали йому в користуванні житлом та порушили його право на повагу до приватного й сімейного життя.

27 серпня 2009 року заявник уклав договір «користування приміщенням» щодо квартири в житловому будинку, який належав *SIA Aeron*. Угоду кілька разів продовжували, причому в останньому підписаному контракті було зазначено, що вона діятиме до 1 липня 2011 року. Угода надала заявнику пріоритет в укладенні нової угоди, хоча сторони у справі не домовлялися щодо того, чи передбачало це договірне положення право вимагати продовження договору. Угоди були підписані з компаніями, уповноваженими *SIA Aeron*, хоча сторони справи не дійшли згоди щодо того, чи була остання угода також укладена з належним дозволом. Проте не заперечується, що заявник фактично проживав у цій квартирі з моменту укладення початкового договору.

9 лютого 2011 року житловий будинок було продано новому власнику – *SIA Ektorņet Residential Latvia* – на відкритих торгах для стягнення заборгованості банку за рішенням суду. Рішенням, яке набуло чинності 27 квітня 2011 року, Ризький обласний суд підтвердив меморандум про аукціонний продаж.

2 серпня 2011 року *SIA Aeron* і *SIA Ektorņet Residential Latvia* підписали акт передачі (*pieņemšanas-nodošanas akts*), в якому було зазначено, що квартира, в якій досі проживав заявник, не була здана в оренду та не мала інших обтяжень. 13 листопада 2012 року *SIA Aeron* письмово засвідчило, що воно ніколи не уклало договір найму чи оренди із заявником.

Заявник продовжував уносити платежі за користування приміщенням після закінчення терміну дії договору 1 липня 2011 року, припускаючи, що договір було фактично продовжено. З осені 2011 року заявник і *SIA Ektorņet Residential Latvia* почали спілкуватися щодо укладення нової угоди. *SIA Ektorņet Residential Latvia* запропонувало заявнику чотиримісячний договір оренди без права вимагати продовження, який він відмовився підписати. 25 травня 2012 року *SIA Ektorņet Residential Latvia* надіслало заявнику листа з проханням звільнити приміщення до 25 червня 2012 року. У цей період *SIA Ektorņet Residential Latvia* більше не приймало платежі від заявника, перераховуючи їх йому назад із приміткою «Договору оренди немає». Оскільки заявник не зміг виїхати, *SIA Ektorņet Residential Latvia* припинило подачу електроенергії, а згодом і постачання води на кухню.

8 листопада 2012 року заявник подав цивільний позов проти *SIA Ektornet Residential Latvia*, вимагаючи визнання того факту, що угода про «користування приміщенням» була договором оренди і що, таким чином, між заявником та компанією фактично існували відносини оренди (див. пункти 25–29 нижче). Він посилався на статті 6 і 8 Закону про оренду житла (див. пункт 31).

Недопущення заявника до квартири

9 листопада 2012 року заявника було примусово виселено з квартири за участю озброєних приватних охоронців. Заявник декілька разів викликав державні патрулі поліції, які фактично не втручалися.

Заявнику також було відмовлено в доступі до житла, щоб забрати свої речі, включно з костюмом, щоб відвідати похорони батька. Поліція так і не втрутилася, незважаючи на наполегливі благання заявника.

Пізніше все рухоме майно та речі, які були у квартирі, були описані, упаковані та вивезені з квартири під керівництвом судового виконавця на очах заявника. Їх доставили до сховища, звідки заявник забрав їх 5 січня 2014 року; деякі предмети нібито були пошкоджені або не були повернуті.

Використані засоби правового захисту

У спробах захистити свої права заявник подавав безуспішні скарги в межах кримінального провадження за фактом майнового правопорушення та в межах цивільного провадження на дії судового виконавця.

Окрім того, в межах перевірки законності дій судового виконавця в цій справі Міністерство юстиції 26 липня 2013 року дійшло висновку, що дії судового виконавця були законними та не було підстав для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Заявник також позивався проти *SIA Ektornet Residential Latvia* щодо визнання відносин оренди, вимагаючи відновлення свого фізичного володіння квартирою, однак 27 січня 2014 року Курземський районний суд міста Рига відхилив позов. Оскільки в суді апеляційної інстанції *SIA Ektornet Residential Latvia* було замінено в провадженні на фізичну особу, яка придбала квартиру, заявник відкликав свій позов і провадження було припинено.

Оцінка Суду

(a) Стверджуване недотримання позитивних зобов'язань щодо захисту заявника від дій нового власника

Суд нагадав, що хоча стаття 8 Конвенції спрямована насамперед на захист особи від свавільного втручання з боку органів державної влади, вона також може вимагати вжиття останніми заходів для забезпечення прав навіть у сфері відносин

між приватними особами (див. *Novoseletskiy v. Ukraine*, № [47148/99](#), § 68; *Moldovan and Others v. Romania* (№ 2), № 41138/98 та 64320/01, § 93, ЄСПЛ 2005-VII (витяги); і *Kapa and Others v. Poland*, № 75031/13 та 3 інших, § 150, 14 жовтня 2021 року). Застосовні принципи щодо оцінки позитивних і негативних зобов'язань держави загалом подібні у вимозі визначення того, чи був досягнутий справедливий баланс між конкуруючими інтересами особи та суспільства загалом (див. *Hatton and Others v. the United Kingdom* [GC], № 36022/97, § 98, ЄСПЛ 2003-VIII; *Lăcătuș and Others v. Romania*, № 12694/04, § 84, 13 листопада 2012 року; і *Burlyu and Others v. Ukraine*, № 3289/10, §§ 162 і 169–70, 6 листопада 2018 року).

Розглядаючи скарги щодо руйнування будинків, Суд уже постановив, що мовчазна згода або потурання органів влади Договірної Держави діям приватних осіб, які порушують права інших осіб у межах її юрисдикції, передбачені Конвенцією, можуть призвести до відповідальності держави відповідно до Конвенції (див. *Moldovan and Others*, § 94, і *Lăcătuș and Others*, § 83, обидва цит. вище). Крім того, нездатність поліції втрутитися та вжити належних заходів для припинення порушень третіми сторонами права на повагу до житла заявника було визнано нездатністю докласти зусиль, яких зазвичай можна очікувати від компетентних органів, що призвело до висновку про порушення статті 8 Конвенції (див. *Surugiu v. Romania*, по. [48995/99](#), §§ 60–68, 20 квітня 2004 року). Оцінюючи дотримання державою своїх позитивних зобов'язань, Суд також узяв до уваги питання щодо ефективності кримінального розслідування.

Із прецедентної практики Суду випливає, що за певних обставин держави мають позитивне зобов'язання вживати відповідних заходів для надання допомоги особі, яка звернулася за такою допомогою, у контексті зазіхання приватної особи на право на повагу до житла. Цей обов'язок слід вважати таким, що виникає, зокрема, коли особа викликає поліцію, щоб захистити її від осіб, які намагаються виселити її силою без будь-якого правового дозволу на це. Держави мають широку свободу розсуду щодо вибору заходів, які необхідно вжити в такому разі, за умови, що вони можуть бути ефективними для захисту права на повагу до житла.

В обставинах цієї справи не було жодних ознак того, що поліція наказала представникам *SIA Ektorņet Residential Latvia* припинити обмежувати доступ заявника до квартири або попередила їх про можливу кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла.

З огляду на вимогу національного законодавства про те, що виселення могло відбуватися лише на підставі ухвали суду, національній владі мало бути очевидно, що наявність правового спору не може бути використана для того, щоб змусити особу покинути її житло, і це не могло звільнити органи влади від відповідальності за бездіяльність в умовах втручання третіх сторін у право, гарантоване статтею 8 Конвенції.

І навіть більше, попри благаання заявника, поліція не зробила жодних практичних кроків навіть на пізнішій стадії спору, коли заявник був заблокований у своєму житлі чи коли озброєні охоронці не допускали заявника до його житла без законних підстав. Суд вважав, що ця бездіяльність не тільки не запобігла, а й опосередковано сприяла подальшим протиправним діям з боку приватної особи.

Суд також оцінив кримінальне розслідування, проведене в цій справі, щоб визначити, зокрема, чи було вчинено злочин у вигляді порушення недоторканності житла. Це розслідування у відповідній частині було припинено з висновком, що заявник був не орендарем квартири, а радше «особою, яка користувалася приміщенням» з огляду на формулювання договору та той факт, що його проживання там не було зареєстрованим. Рішення не містили аналізу того, чи заявник насправді проживав у квартирі та чи могла вона бути його «житлом», заслуговуючи на захист недоторканності (див. пункти 52–53). Оскільки право заявника на його житло не вважалося задіяним, правомірність дій *SIA Ektornet Residential Latvia* під час виселення заявника із житла не оцінювалася. Відповідно, в межах кримінального розслідування не було проаналізовано всі належні факти справи й, отже, це розслідування було надто обмеженим у своєму масштабі, фактично не забезпечуючи захисту в ситуації, коли права оренди на житло особи були спірними.

З огляду на викладене Суд не міг дійти висновку, що органи державної влади вжили належних заходів для забезпечення права заявника на повагу до його житла, незважаючи на його прохання захистити його від осіб, які намагалися виселити його силою без будь-якого правового дозволу на це. Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

(b) Стверджуване незаконне виселення з дому заявника судовим виконавцем

Суд зауважив, що під час процедури вступу у володіння судовий виконавець примусово проникнув до житла заявника, змінив дверний замок і виніс речі заявника. Ці дії фактично запобігли подальшому доступу заявника до квартири.

Суд не визнав правдоподібним, що судовий виконавець міг не знати про те, що заявник жив у квартирі, і про триваючий спір щодо його прав на оренду. У зв'язку із цим Суд послався на обов'язок судового виконавця перевіряти відповідні обставини під час виконання судового наказу; переговори і згодом конфлікт між новим власником і заявником; поточне цивільне та кримінальне провадження (див. пункти 9 і 19). Крім того, заявник з'явився у квартирі під час процедури вступу у володіння, заявивши, що він є орендарем. Цей факт не змусив судового виконавця призупинити виконавчу процедуру або іншим чином переглянути ситуацію (див. пункт 16). До того ж матеріали, подані до Суду, свідчать про те, що поліція також повідомила судового виконавця про кримінальне провадження, яке тривало (див. пункти 15 і 22). Не зважаючи на це, судовий виконавець узявся до примусового

виконання рішення, яке означало виселення заявника, що призвело до втрати ним житла, що є найбільш крайньою формою втручання в право людини на повагу до житла.

Суд зазначив, що, виселивши заявника та винісши його речі з квартири, судовий виконавець був безпосередньо залучений до спору про оренду. Крім того, він діяв в інтересах власника майна без оцінки доводів спору судом.

Стосовно аргументу Уряду про те, що заявник міг домагатися відновлення свого фізичного володіння квартирою шляхом подання цивільного позову, Суд вирішив, що механізм, за допомогою якого орендарі можуть домагатися подальшого встановлення факту, що вони мали право на проживання в житлі, з якого їх уже виселили, не може розглядатися як адекватна процесуальна гарантія, здатна запобігти невинуватому втручання в право на повагу до житла. Це накладає непропорційний тягар на орендарів, які змушені захищати свої права через цивільні судові процеси після того, як вони вже втратили своє житло. Незалежно від того, чи досяг би заявник успіху у своїй аргументації, між ним і новим власником квартири явно був судовий спір, і національне законодавство вимагало, щоб такі спори вирішував суд до виселення. Суд зазначив, що в цій справі вирішальним питанням було не те, чи заявника виселили попри те, що він мав право проживати у квартирі (питання, на якому зосередився Уряд), а те, що його виселили без попередньо встановленої судом відсутності, що суперечило вимогам національного законодавства.

Суд також наголосив на важливості процесуальних гарантій у визначенні того, чи держава-відповідач, визначаючи нормативно-правову базу, залишалася в межах своєї свободи розсуду. Зокрема, Суд перевірів, чи процес ухвалення рішення, що призвело до втручання в право на повагу до житла, був справедливим і таким, що забезпечував належну повагу до інтересів особи, захищених статтею 8 Конвенції. Латвійська нормативно-правова база передбачала певні процедурні гарантії, особливо згадану вище імперативну вимогу про те, що виселення могло бути здійснене лише на підставі рішення суду про виселення. Крім того, присутність поліції під час процедури вступу у володіння також мала на меті захистити від свавільного втручання. Однак у цій справі ці процесуальні гарантії були фактично недієвими, оскільки національні органи влади їх не дотримувалися. Правила, створені для захисту гарантованих прав, не мають користі, якщо вони не виконуються належним чином. Крім того, сама наявність нормативної бази щодо дисциплінарної та кримінальної відповідальності не може розглядатися як процесуальна гарантія, здатна запобігти невинуватому втручання або забезпечити належну повагу до інтересів, захищених Конвенцією, у процесі, що призводить до заходів втручання.

Відповідно, Суд дійшов висновку, що втручання в права заявника, яке призвело до його виселення під час процедури вступу у володіння, не мало законної підстави і що процесуальні гарантії, передбачені національним законодавством, не змогли

запобігти цьому свавільному втручанню. Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Стверджуване порушення статті 13 Конвенції в поєднанні зі статтею 8 Конвенції

Суд у цій справі також дійшов висновку, що заявник не мав ефективного засобу правового захисту щодо своєї скарги про втручання в його право на повагу до свого житла. Відповідно, мало місце порушення статті 13 Конвенції в поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 13 Конвенції (відсутність належного засобу правового захисту) у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявник стверджував, що дані, які відображають його передбачувану сексуальну орієнтацію, були зібрані та збережені EFS (Французька служба донорства крові) в умовах, що порушують цю статтю Конвенції. Окрім того, посилаючись на статтю 8 Конвенції окремо та в поєднанні зі статтею 14 Конвенції (заборона дискримінації), він скаржився на відмову його пропозиціям здати кров у 2004, 2006 і 2016 роках.

У 2004 році заявник пішов здати кров, але відмовився відповідати на запитання про його статеве життя, які йому ставили під час медичного опитування. Крім того, виключно внаслідок цієї відмови, він був зареєстрований EFS як особа, що не має права здавати кров через протипоказання, зазначене на постійній основі для чоловіків, які мали статеві зносини з іншими чоловіками. Його пропозиція здати кров була відхилена на цій підставі. Апеляції заявника були безуспішними.

Оцінка Суду

1. Чи було втручання?

Особисті дані, які свідчили про те, що заявнику було приписано протипоказання до донорства крові, яке використовувалося відповідно до національного законодавства для чоловіків, які мали сексуальні стосунки з іншими чоловіками, були зібрані та збережені в базі даних, яка спочатку контролювало одне з відділень EFS. Ці дані містили явну інформацію про передбачуване статеве життя та сексуальну орієнтацію заявника. Той факт, що протипоказання було зареєстровано просто посиланням на кодекс, а не явним описом сексуальної поведінки, не був вирішальним. Крім того, будь-які дані, зібрані у 2004 році, мали зберігатися до 2278 року. Тож мало місце втручання у право заявника на повагу до його приватного життя.

2. Чи мало втручання правову основу?

Відповідно до національного законодавства для медичних цілей був виняток щодо заборони збору та обробки даних про здоров'я чи статеве життя осіб. Обробка таких даних була дозволена, коли це було необхідно для «управління медичними послугами», і національні органи влади мали дискреційні повноваження створювати таку базу даних.

Передбачуваність цієї правової основи слід було оцінити в її правовому контексті. У відповідний час стаття 18 Директиви 2002/98/ЄС вимагала запису

результатів процедур оцінки та обстеження донора. Наказ від 10 вересня 2003 року передбачав ведення «електронної картотеки даних донорів», яка містить «будь-які тимчасові або постійні протипоказання до донорства з використанням кодування» щодо окремих донорів. Ці законодавчі межі, взяті в цілому, достатньо точно визначили обсяг і умови здійснення дискреційних повноважень, наданих національним органам влади, і таким чином дали змогу заявнику регулювати свою поведінку (або продовжувати, або відмовлятися від своєї пропозиції здавання крові) з повним усвідомленням наслідків. Отже, втручання було здійснене згідно із законом.

3. Чи переслідувало втручання законну мету?

Втручання, про яке йдеться, переслідувало законну мету захисту здоров'я. Велика кількість людей була інфікована ВІЛ або вірусами гепатиту через переливання небезпечних компонентів крові у Франції, як і в багатьох Договірних державах, до того, як були розроблені та широко поширені методи виявлення, інактивації та знищення патогенів. Міжнародні правові документи були ухвалені у відповідь на цю серйозну кризу в галузі охорони здоров'я і переслідували ту саму мету захисту громадського здоров'я. Крім того, позитивні зобов'язання, що випливають із статті 2 Конвенції, вимагали нормативної бази, згідно з якою лікарні мали забезпечити захист життя своїх пацієнтів, уживаючи відповідних заходів.

4. Чи було втручання необхідним?

Збір та зберігання персональних даних, що стосуються результатів процедур відбору кандидатів на донорство, зокрема щодо будь-яких підстав для відмови від донорства, сприяло забезпеченню безпеки крові. Немає необхідності досліджувати, чи могли бути використані інші критерії відбору донорів, збір і збереження даних, про які йде мова, оскільки вони ґрунтувалися на відповідних і достатніх підставах.

З огляду на конфіденційність указаних персональних даних, які містили вказівки на сексуальну орієнтацію заявника, було особливо важливо переконатися, що вони відповідають вимогам якості, викладеним у статті 5 Конвенції Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Було особливо важливо, щоб такі дані були точними й за необхідності підтримувалися в актуальному стані, а також були відповідними, релевантними, не були надмірними щодо цілей обробки та зберігалися не довше, ніж це було необхідно. Крім того, спірні дані, які стосувалися конфіденційності заявника, були зібрані та збережені без прямої згоди заявника. Отже, Суд повинен був суворо провести цю перевірку.

По-перше, точність персональних даних необхідно було оцінити у світлі мети, для якої вони були зібрані. У розглянутій обробці даних метою цієї категорії даних було забезпечення дотримання певного протипоказання до донорства, яке на той час було постійно встановлено національним законодавством.

Для цього мала бути точна і фактична база. Однак заявнику було приписано конкретне протипоказання для чоловіків, які мали статеві зносини з іншими чоловіками, лише на тій підставі, що він відмовився відповідати на запитання, що стосувалися його статевого життя, під час медичного опитування перед донорством. Жоден з елементів, представлених на оцінку лікаря, не дозволив би зробити такий висновок щодо сексуальної поведінки заявника. Утім, ця причина виключення з донорства була зареєстрована та збережена. Зібрані дані ґрунтувалися лише на припущеннях без будь-якої доведеної фактичної бази. Влада повинна була продемонструвати точність зібраних даних. Крім того, дані не були оновлені після протестів і скарг заявника.

До того ж було недоречно збирати особисті дані, пов'язані із сексуальною орієнтацією особи виключно на підставі припущень чи здогадів. Крім того, для досягнення мети безпеки крові було б достатньо вести облік відмови заявника відповідати на запитання, що стосуються його сексуальної належності, оскільки лише цього фактора було б достатньо, щоб виправдати відмову дозволити йому здавати кров.

Також Уряд не довів, що на той час період зберігання даних, про які йдеться, регулювався таким чином, щоб він не міг перевищувати час, необхідний для цілей збору даних. Тоді як дані, про які йдеться, були зібрані у 2004 році, ІТ-інструмент, використовуваний *EFSS*, передбачав їх збереження до 2278 року, таким чином даючи змогу використовувати їх неодноразово. Станом на 26 травня 2016 року, майже через 12 років після збору, дані, пов'язані з підставою для виключення, все ще були у файлі. У зв'язку із цим термін зберігання даних необхідно було регулювати для кожної з відповідних категорій даних і переглядати, якщо змінилися цілі збору даних. З огляду на послідовну практику *EFSS* надмірна тривалість періоду зберігання даних уможливила неодноразове використання цих даних проти заявника, що призвело до його автоматичного виключення з донорства крові.

З огляду на зазначене очевидно, що держава-відповідач перевищила свої межі розсуду в цьому питанні.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявниця в цій справі скаржилася, посилаючись на статті 3 та 8 Конвенції, що піддалася нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню внаслідок стерилізації без її інформованої згоди.

Заявниця, яка була вагітною на той час, перенесла терміновий кесарів розтин у державній лікарні. Перед операцією вона підписала згоду на кесарів розтин без стерилізації.

Під час операції в неї виявили розрив матки, без кровотечі. Терміново була скликана медична комісія, у складі якої був головний лікар лікарні. Обговорювали, чи робити гістеректомію (видалення матки), чи зашити розрив і залишити матку. Враховуючи вік заявниці – 28 років, лікарі вирішили зашити розрив і зберегти орган. Однак, беручи до уваги два попередні хірургічні втручання, кесарів розтин та гістерографію (відновлення матки), лікарі вирішили, що є реальний ризик розриву матки під час майбутньої вагітності, що може загрожувати життю заявниці, і тому її слід стерилізувати шляхом заплембування лівої маткової труби.

Заявниця дізналася про стерилізацію лише після проведення процедури.

За її словами, наступного дня після операції їй сказали, що її єдину фаллопієву трубу, що залишилася, було стерилізовано, але їй не надали жодної додаткової інформації про те, що означає ця процедура.

Через два роки заявниця та її чоловік вирішили народити дитину, і оскільки завагітніти не вдавалося, вона відвідала гінеколога, який пояснив, що вона може завагітніти лише шляхом екстракорпорального запліднення, оскільки була стерилізована під час кесаревого розтину у 2008 році.

Заявниця подала безуспішний цивільний позов проти лікарні, вимагаючи відшкодування моральної шкоди. Вона стверджувала, зокрема, що стерилізація не була виправдана необхідністю врятувати її життя, оскільки під час операції для нього не було безпосереднього ризику. Вона поскаржилася на порушення її права на вибір стати матір'ю. Окрім цього, заявниця стверджувала, що після стерилізації вона проконсультувалася з різними гінекологами, які підтвердили, що стан її здоров'я не свідчив про те, що їй слід уникати вагітності, і що якби вона не була стерилізована, то могла завагітніти природним шляхом, не вдаючись до екстракорпорального запліднення.

Також заявниця безуспішно подала апеляцію.

Оцінка Суду

Щодо статті 3 Конвенції

Суд відзначив усвідомлення того, що стерилізація є серйозним втручанням у стан репродуктивного здоров'я людини та стосується однієї з основних функцій організму людини (*V.C. v. Slovakia*, no. [18968/07](#), 8 листопада 2011 року). Це мало психологічний та емоційний вплив на заявницю і її стосунки із чоловіком, та вона відчула себе приниженою та подавленою.

Водночас медичні працівники, про яких ідеться, під час звичайного медичного втручання раптово зіткнулися із ситуацією (розрив матки), коли їм довелося терміново приймати рішення щодо обсягу операції і навіть гістеректомія могла бути виправданою. Рішення залишити матку, зашити розрив і стерилізувати заявницю ухвалила комісія лікарів, включно з головним лікарем, після ретельного розгляду, на підставі медичних показань, підтверджених подальшим висновком експерта, і вважалось цими фахівцями необхідним для запобігання майбутньому ризику для життя заявниці. Лікарі не діяли недобросовісно, не кажучи вже про наміри жорстокого поводження чи приниження заявниці, а керувалися справжньою турботою про здоров'я та безпеку. Також не було жодних додаткових елементів, таких як, наприклад, особлива вразливість заявниці, які б дали змогу Суду дійти висновку, що в конкретних обставинах цієї справи було досягнуто необхідного порогу суворості, щоб застосувати статтю 3 Конвенції.

Тож скарга за статтею 3 Конвенції була визнана Судом неприйнятною.

Щодо статті 8 Конвенції

Загальні принципи

Суд підтвердив, що хоча право на здоров'я як таке не входить до переліку прав, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї (див. *Jurica v. Croatia*, № 30376/13, § 84, 2 травня 2017 року, і наведені там справи), Високі Договірні Сторони мають поруч із своїми позитивними зобов'язаннями за статтею 2 Конвенції позитивне зобов'язання за статтею 8 Конвенції, по-перше, ввести правила, які зобов'язують як державні, так і приватні лікарні вживати відповідних заходів для захисту фізичної цілісності пацієнтів і, по-друге, надати жертвам медичної недбалості доступ до провадження, у якому вони можуть у відповідних випадках отримати компенсацію за шкоду (там само; див. також *Trocellier v. France* (dec.), № 75725/01, ЄСПЛ 2006-XIV). Це останнє процедурне зобов'язання буде виконано, якщо правова система забезпечить жертв засобом правового захисту в цивільних судах, окремо або разом із засобом правового захисту в кримінальних судах, даючи змогу встановити відповідальність лікарів й отримати певне відповідне цивільне відшкодування. Також

можуть бути передбачені дисциплінарні заходи (див. *Mehmet Ulusoy and Others v. Turkey*, № 54969/09, § 91, 25 червня 2019 року, з подальшими посиланнями).

Крім того, Суд повторив, що у сфері медичної допомоги, навіть якщо відмова прийняти певне лікування може призвести до летального результату, застосування лікування без згоди дієздатного дорослого пацієнта завадить його праву на фізичну цілісність. Було підкреслено, що для осіб, які стикаються з ризиками для свого здоров'я, важливо мати доступ до інформації, яка дає їм змогу оцінити ці ризики. Суд постановив, зокрема, що Договірні Держави зобов'язані вжити необхідних регулятивних заходів для забезпечення того, щоб лікарі враховували передбачуваний вплив запланованої медичної процедури на фізичну цілісність їхніх пацієнтів і заздалегідь інформували пацієнтів про ці наслідки таким чином, щоб останні мали змогу давати інформовану згоду (див. *Ioniță v. Romania*, № 81270/12, § 84, 10 січня 2017 року, і справи, наведені в ньому).

Застосування наведених принципів у цій справі

Щодо, зокрема, стерилізації Суд зазначив, що вона вплинула на стан репродуктивного здоров'я та мала наслідки для різних сфер приватного та сімейного життя заявниці відповідно до статті 8 Конвенції (див. *V.C. v. Slovakia*, згадане вище, § 143). Оскільки ця процедура стосується однієї з важливих тілесних функцій людини, вона впливає на різноманітні аспекти особистої цілісності людини, включно з її фізичним та психічним благополуччям, а також на емоційну, духовну й сімейну сфери. Стерилізація може бути законно виконана на прохання зацікавленої особи, наприклад, як метод контрацепції або з терапевтичною метою, якщо медична необхідність була переконливо доведена. Проте в разі призначення такого лікування без згоди дієздатного дорослого пацієнта виникає інша ситуація. Такий перебіг процедури слід розглядати як несумісний з вимогою поваги до людської свободи та гідності, одного з фундаментальних принципів, на якому ґрунтується Конвенція.

У зв'язку із цим Суд зауважив, що відповідна форма згоди, яку заявниця підписала перед кесаревим розтином, чітко виключала стерилізацію (див. пункт 9).

Суд не міг погодитися з аргументом про те, що стерилізацію заявниці було проведено в межах розширення процедури кесаревого розтину, і тому можна вважати, що заявниця нібито погодилася на неї. Стерилізація не є процедурою, яку можна регулярно проводити як частину або як доповнення до кесаревого розтину чи будь-якого іншого медичного втручання, якщо пацієнтка не дала своєї прямої, вільної та інформованої згоди на цю конкретну процедуру. Єдиний виняток стосується надзвичайних ситуацій, коли медичне лікування не можна відкласти та не можливо отримати відповідну згоду (див. згадане вище рішення *V.C. v. Slovakia*, § 108).

Як свідчать факти, у цій справі такої надзвичайної ситуації встановлено не було. Суд зауважив, що під час кесаревого розтину лікарі виявили розрив матки заявниці,

що становило загрозу для її життя і потребувало термінових дій з їхнього боку. Водночас очевидно, що лікарі вирішили невідкладну ситуацію, зашивши матку заявниці, тоді як стерилізація не була обов'язковим елементом операції, необхідним для запобігання безпосередньому ризику для життя заявниці. Справді, ця процедура була визначена відповідними медичними працівниками як «профілактична хірургія».

У зв'язку із цим Суд повторив, що відповідно до загальновизнаних стандартів стерилізація як така не є медичним втручанням, яке рятує життя. Оскільки заявниця була дієздатною дорослою пацієнткою, її інформована згода була необхідною умовою процедури, навіть якщо припустити, що остання була необхідністю з медичної точки зору. Той факт, що лікарі вважали процедуру, про яку йде мова, необхідною, оскільки життя та здоров'я заявниці були б під серйозною загрозою в разі подальшої вагітності, не може вплинути на цю позицію. Важливо те, що така загроза не була безпосередньою, оскільки, ймовірно, вона здійснилася б лише в разі майбутньої вагітності. Цьому також можна було запобігти за допомогою альтернативних, менш нав'язливих методів. За таких обставин не можна було відмовитися від інформованої згоди заявниці на основі припущення персоналу лікарні, що заявниця діятиме безвідповідально до свого здоров'я в майбутньому.

Суд не міг прийняти аргумент про те, що жодної шкоди здоров'ю заявниці не було завдано в результаті процедури, яка розглядалася, оскільки вона могла вдатися до запліднення *in vitro*. Він не бачив, як цей аргумент можна узгодити зі стверджуваною необхідністю стерилізувати заявницю з метою запобігання майбутнім вагітностям, щоб уникнути будь-якого, можливо, небезпечного для життя погіршення її здоров'я. Суд також зазначив, що на момент відповідного медичного втручання заявниці було лише 28 років, тобто вона перебувала в повному репродуктивному віці, і вона була назавжди позбавлена своєї природної репродуктивної здатності. Тому стерилізація завдала серйозної шкоди її здоров'ю.

Отже, очевидно, що стерилізація заявниці, яка серйозно вплинула на її фізичну цілісність, не була медичним втручанням, яке врятувало життя, і була проведена без її інформованої згоди. Залишалося з'ясувати, чи була заявниця забезпечена ефективним засобом правового захисту, здатним гарантувати їй адекватну судову відповідь у зв'язку із заподіяною їй шкодою.

Суд зауважив, що заявниця подала цивільний позов проти пологового будинку, вимагаючи компенсації моральної шкоди у зв'язку зі стерилізацією. Національні суди розглянули та відхилили цей позов на двох рівнях юрисдикції. Проте Суд зазначив, що вказані національними судами підстави для їхніх рішень були значною мірою суперечливими й могли навіть розглядатися як взаємовиключні. Він також вважав, що, відмовляючись установити відповідальність лікарів за стерилізацію заявниці без її прямої, вільної та інформованої згоди, посилаючись на медичну необхідність цього втручання, національні суди, по суті, схвалили підхід, який суперечить принципу

автономії пацієнта, встановленому як у національному законодавстві, так і на міжнародному рівні.

Суд також зазначив, що заявниці не було надано жодного відшкодування у зв'язку із цим.

Викладених вище міркувань достатньо, щоб Суд дійшов висновку, що заявниця зазнала порушення права на повагу до свого приватного життя внаслідок того, що лікарі не запросили та не отримали її чіткої, вільної та інформованої згоди щодо її стерилізації відповідно до національного законодавства. Крім того, наявний засіб правового захисту не дав можливості встановити відповідальність лікарів і отримати відшкодування за порушення її права на повагу до її приватного життя.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 20 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

У цій справі заявник скаржився, окрім іншого, що на його життя у в'язниці негативно вплинули репресії у формі дисциплінарних стягнень і переведення до інших в'язниць, застосовані адміністрацією пенітенціарної установи після ухвалення Судом рішення у заяві № 30663/04. Ця скарга була розглянута відповідно до статті 8 Конвенції.

5 серпня 2004 року заявник подав заяву № 30663/04 до Суду, скаржачись, зокрема, на те, що 3 жовтня 2003 року Апеляційний суд Донецької області виніс вирок, залишений без змін Верховним Судом 11 березня 2004 року, засуджуючи його за вбивство, з порушенням закону, пункту 1 статті 6 Конвенції на підставі свідчень, наданих його відсутніми співобвинуваченими під час досудового розслідування, згодом спростованих як такі, що були зроблені під тиском.

18 грудня 2008 року Суд ухвалив рішення в цій справі (див. Луценко проти України, № 30663/04), встановивши порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Того ж дня сторони були повідомлені про вручення рішення, оприлюдненого на сайті Суду.

Після оприлюднення цього рішення заявника, серед іншого, було піддано низці дисциплінарних стягнень, що призвело до запровадження суворого режиму ув'язнення. Його також тричі переводили до інших в'язниць, розташованих далі від його дому. Заявник скаржився на санкції, деякі з яких були скасовані прокуратурою. У травні 2011 року національний суд надав заявнику дострокове та негайне звільнення, посилаючись на його зразкову поведінку під час ув'язнення. Хоча це рішення було скасовано, в результаті нового розгляду національний суд знову постановив його достроково звільнити.

Оцінка Суду

Оскаржувані заходи суттєво вплинули на повсякденне життя заявника у в'язниці. Наприклад, йому більше не дозволяли користуватися тимчасовим звільненням або відвідувати родину, зберігати гроші чи носити цивільний одяг. Відповідно, стаття 8 Конвенції була застосовна й ці заходи становили втручання в його приватне життя. Суд мав визначити, чи було втручання законним.

Стосовно дисциплінарних стягнень і встановлення суворого тюремного режиму було зазначено, що безпосередньо перед публікацією рішення Суду адміністрація пенітенціарної установи неодноразово хвалила заявника за його хорошу поведінку і він був поміщений під менш суворий режим утримання. Однак після цього його поміщали в дисциплінарний ізолятор на строк від 10 до 15 днів за порушення правил ув'язнення, а згодом умови його тримання під вартою змінили на несприятливі

шляхом переведення в камеру з більш суворим режимом. Застосовне національне законодавство передбачало, що зміна тюремного режиму була можлива лише в разі грубого порушення тюремних правил. Уряд не стверджував, що неправомірна поведінка заявника, яка призвела до запровадження суворішого режиму (відсутність на робочому місці та володіння мобільним телефоном), становила грубе порушення за змістом чинного законодавства.

Що стосується переведення між в'язницями, то заявник спочатку відбував покарання у в'язниці, розташованій за 18 км від його дому. Однак після рішення Суду з 2009 року по 2011 рік його переводили до трьох різних в'язниць, розташованих на відстані від 72 км до 1390 км від його дому. Згідно з національним законодавством передача дозволялася лише за виняткових обставин.

Єдиним доступним документом, що стосувався санкцій і переміщень, було рішення національного суду в травні 2011 року про перше дострокове звільнення заявника. Він назвав санкції «безпідставними та незрозумілими» та акцентував на винятковому характері переведень. Також було зазначено, що прокурор скасував санкції як упереджені та безпідставні, а пізніше начальник однієї з в'язниць скасував санкції після внутрішньої перевірки, яка виявила їхню необґрунтованість і незаконність. Рішення було скасовано з невідомих причин, а справу повернуто на новий розгляд. Після повернення національний суд знову постановив звільнити заявника на підставі відгуків про його хорошу поведінку, його позитивне ставлення до роботи, навчання та відсутності будь-яких негативних коментарів з боку адміністрації четвертої в'язниці щодо його поведінки або дотримання ним тюремних правил. Це рішення, в якому не було зазначено, що висновки рішення в травні 2011 року були неправильними, стало остаточним.

Наведеного було достатньо для Суду, щоб дійти висновку, що оскаржувані дисциплінарні стягнення, які призвели до запровадження суворішого режиму ув'язнення, та рішення про неодноразове переведення заявника до інших в'язниць не мали правових підстав та порушили статтю 8 Конвенції.

Заявник скаржився також за статтею 18 Конвенції, що під час перебування у в'язниці він піддавався репресіям як помсті за успішний результат розгляду його заяви до Суду. Суд відхилив цю скаргу як явно необґрунтовану: як у заявах заявника, так і в заявах Уряду бракувало достатніх деталей із цього питання, що завадило Суду розглянути скаргу й ухвалити рішення щодо мети оскаржуваного ставлення.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявники в цій справі скаржилися на порушення їхніх прав за статтями 6 та 8 Конвенції через те, що колишній слідчий в ініційованій проти них кримінальній справі, в межах якої їх було виправдано, опублікував інформацію про версію слідства, згідно з якою заявники були винні в нещасному випадку, що призвів до загибелі їхньої дочки, а також інсценували її викрадення.

У травні 2007 року, коли заявники були у відпустці зі своїми трьома дітьми на півдні Португалії, їхня донька М., якій тоді було три роки, зникла. Наступного дня прокуратура відкрила розслідування, яке зосередилося на версії імовірного викрадення. Розслідування було доручено інспектору Г. А. з відділу карного розшуку.

Біологічні зразки та зразки крові згодом виявили британські собаки-шукачі в будинку відпочинку та в багажнику транспортного засобу, який заявники орендували через кілька днів після зникнення їхньої дочки. Через це у вересні щодо батьків було розпочато розслідування. Їх підозрювали в тому, що вони сховали тіло своєї дочки після її смерті, яка, можливо, настала внаслідок нещасного випадку, та інсценували її викрадення.

Провадження були припинені в липні 2008 року.

Тим часом у жовтні 2007 року інспектор Г. А. припинив свою участь у розслідуванні. Він вийшов на пенсію в липні 2008 року. У тому ж місяці він опублікував книгу, в якій, серед іншого, містилося твердження, що М. померла у квартирі; було інсценовано викрадення; смерть могла статися внаслідок нещасного випадку; докази довели недбалість батьків щодо догляду за дітьми та їхньої безпеки. Г. А. також дав інтерв'ю газеті, в якому він повторив свою теорію. Згодом на основі книги була створена документальна програма, яка стала комерційно доступною з квітня 2009 року.

Як наслідок, заявники подали проміжний цивільний позов у Португалії, вимагаючи судової заборони на книгу, документальний фільм та арешту активів Г. А.

Потім вони подали цивільні позови проти автора книги (Г. А.), видавця, компанії, яка створила та продала документальний фільм, і телеканалу, який здійснював трансляцію. Ці позови були відхилені португальськими судами. Зокрема, Верховний суд ухвалив два рішення, 31 січня та 21 березня 2017 року відповідно, в яких постановив, що не було незаконного втручання в право заявників на їхню репутацію і що принцип презумпції невинуватості не стосувався справи. Також було зазначено, що заяви Г. А. не містили нової інформації, оскільки були викладені в поліцейському звіті від 10 вересня 2007 року, який був у матеріалах слідства, до яких був наданий доступ і пресі.

Він також постановив, що заяви, які вже були широко прокоментовані та обговорювалися, представляли предмет суспільного інтересу і що заявники, які навмисно шукали уваги засобів масової інформації, мали розглядатися як «публічні особи», які в результаті неминуче піддавалися більш пильному контролю за кожним їхнім словом і вчинком.

Заявники посилалися на статтю 6 (право на справедливий розгляд), статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та статтю 10 (свобода вираження поглядів) Конвенції.

По-перше, вони стверджували, що заяви Г. А. зашкодили їхній репутації, благо, імені та праву вважатися невинуватими, і поскаржилися, що вони не мали успіху в провадженні в національних цивільних судах.

Суд вирішив розглянути цю скаргу за статтею 8 Конвенції, а саме щодо позитивних зобов'язань, що випливають із цього положення.

По-друге, заявники стверджували, що аргументація, що містилася в рішеннях Верховного суду від 31 січня та 21 березня 2017 року на момент завершення розгляду їхніх цивільних позовів порушила їхнє право на презумпцію невинуватості. Суд вирішив розглянути цю скаргу за пунктом 2 статті 6 Конвенції (презумпція невинуватості).

Оцінка Суду

Щодо статті 8 Конвенції

Суд зазначив, що оскаржувані заяви Г. А. в книзі, документальній програмі й інтерв'ю стосувалися імовірної участі заявників у приховуванні тіла їхньої доньки на підставі припущень, що вони інсценували викрадення та недбало поставилися до свого батьківського обов'язку щодо догляду за дітьми та їхньої безпеки. На думку Суду, ці заяви були достатньо серйозними, щоб застосувати статтю 8 Конвенції.

Далі Суд вказав, що книга, документальний фільм, заснований на ній, та інтерв'ю Г. А. щоденній газеті стосувалися дискусії, що становила суспільний інтерес. Він вважав, що оскаржувані заяви становили оціночні судження, які мали достатню «фактичну основу». Справді, елементи, на яких був заснований складений Г. А. сюжет, були зібрані під час розслідування та були доведені до відома громадськості. Крім того, ця теорія розглядалася в контексті кримінального розслідування і навіть призвела до того, що стосовно заявників було розпочато розслідування. Крім того, до кримінальної справи було прикуто великий громадський інтерес як на національному, так і на міжнародному рівнях, в контексті якого точилися масштабні дискусії та суперечки. Як зазначили Апеляційний суд міста Лісабон та Верховний суд, спірні заяви, безсумнівно, були частиною дискусії, що становила суспільний інтерес, і теорія Г. А., відповідно, була однією з висловлених у її процесі думок.

Суд також зазначив, що кримінальну справу було припинено прокуратурою 21 липня 2008 року.

У зв'язку із цим Суд постановив, що якби книга була опублікована до ухвалення прокуратурою рішення припинити провадження, спірні заяви могли потенційно підірвати право заявників на презумпцію невинуватості, гарантоване пунктом 2 статті 6 Конвенції, упереджуючи оцінку фактів цим правоохоронним органом.

У цій справі Суд, однак, вважав, що навіть якщо припустити, що репутації заявників було завдано шкоди, це сталося не через гіпотезу, висунуту Г. А., а в результаті підозр, висловлених проти них, які призвели до порушення проти них кримінального провадження, викликали велику увагу ЗМІ та багато суперечок. Тож детальна інформація була доведена до відома громадськості ще до надання ЗМІ матеріалів розслідування та публікації книги, про яку йдеться.

Стосовно тверджень заявника про недобросовісність Г. А. Суд зазначив, що книга була опублікована через три дні після припинення провадження, що означало, що її було написано й надруковано ще в процесі ведення розслідування. Суд постановив, що у виборі зробити книгу доступною для продажу через три дні після ухвалення рішення про припинення справи Г. А. міг би з міркувань обережності додати примітку, яка інформувала б читача про результат провадження. Однак факт відсутності будь-якої такої примітки сам по собі не може бути доказом недобросовісності з його боку. Окрім того, Суд зазначив, що документальний фільм справді містив посилання на той факт, що справа була припинена.

Крім того, заявники продовжили свою медійну кампанію після публікації книги.

Зокрема, вони брали участь у документальній програмі про зникнення їхньої дочки і продовжували давати інтерв'ю міжнародним ЗМІ. Тоді як Суд зрозумів, що публікація книги, безсумнівно, викликала гнів та страждання у заявників, не видається, що книга чи трансляція документального фільму мали серйозний вплив на соціальні стосунки заявників або їхні законні та постійні спроби знайти свою дочку.

Суд також уточнив, що хоча за загальним визнанням твердження, про які йде мова, ґрунтувалися на глибоких знаннях Г. А. матеріалів справи внаслідок ведення ним розслідування, не було сумніву, що їх зміст уже був відомий громадськості, з огляду на широке висвітлення справи в ЗМІ та той факт, що матеріали розслідування були оприлюднені після його закінчення.

Із цієї причини Суд постановив, що оскаржувані заяви були лише інтерпретацією Г. А. резонансної справи, яка вже широко обговорювалася. Крім того, не склалося враження, що Г. А. був мотивований особистою неприязню до заявників.

Зрештою, Суд погодився з думкою Уряду щодо стримувального ефекту в разі постановлення рішення проти Г. А., який мав би місце, для свободи вираження поглядів щодо питань громадського інтересу. Він також зазначив, що хоча Верховний суд розглядав справу як найвища національна судова інстанція, він, однак, провів

детальний аналіз питання щодо дотримання балансу, який необхідно встановити між правом заявників на повагу до їхнього приватного життя та правом Г. А. на свободу вираження поглядів, оцінюючи їх у світлі критеріїв, визначених у своїй прецедентній практиці, і детально посилаючись на прецедентну практику Суду щодо дискреційних повноважень («поле розсуду»), наданих національним органам влади.

У цій справі Суд не побачив вагомих підстав для заміни власною точкою зору рішення Верховного суду. Тож не можна стверджувати, що національні органи влади не виконали свого зобов'язання захищати право заявників на повагу до їхнього приватного життя у значенні статті 8 Конвенції. Із цього випливає, що не було порушення статті 8 Конвенції.

Щодо пункту 2 статті 6 Конвенції

Цивільне провадження в цій справі стосувалося двох позовів, поданих заявниками. В межах першого вони вимагали компенсації за стверджену шкоду, завдану їхній репутації та праву на презумпцію невинуватості, якої вони зазнали, на їхню думку, через заяви Г. А. щодо них.

Другий позов містив вимогу судової заборони на продаж оскаржуваної книги та трансляцію документального фільму.

Отже, цивільне провадження не стосувалося «кримінального обвинувачення» проти заявників. До того ж вони не були пов'язані з кримінальним провадженням, відкритим після зникнення їхньої дочки таким чином, щоб це підпадало під дію пункту 2 статті 6 Конвенції.

Також навіть якщо припустити, що пункт 2 статті 6 Конвенції застосовний до цивільного провадження, яке розглядалося в цій справі, в рішеннях від 31 січня і 27 березня 2017 року Верховний суд не надав жодних коментарів, які б передбачали будь-яку провину заявників та не висунув їм підозр щодо обставин, за яких їхня дочка зникла. Тож Суд дійшов висновку, що скарга заявників згідно з пунктом 2 статті 6 Конвенції з огляду на аргументацію в рішеннях Верховного суду була явно необґрунтованою в значенні підпункту (а) пункту 3 статті 35 Конвенції та неприйнятною.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 20 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявниця в цій справі скаржилася на відсутність поваги держави до її права на вибір батька своєї дитини, а також бажання її покійного чоловіка мати від неї дитину і вимагала дозволити їй продовжити процедуру допоміжної репродукції з використанням генетичного матеріалу її покійного чоловіка. Вона посилалася на статтю 8 Конвенції.

Перед початком онкологічного лікування чоловік заявниці провів кріоконсервацію сперми, скориставшись послугами центру допоміжної репродукції (далі – Центр), підписавши згоду на таке збереження. Форма згоди містила, зокрема, інформацію про те, що подальша письмова згода буде потрібна перед кожним випадком розморожування сперми для процедури допоміжної репродукції і що якщо чітко не визначено інше, зберігання сперми буде припинено в разі смерті донора.

15 грудня 2014 року заявниця і її чоловік підписали форми інформованої згоди, погоджуючись на лікування безпліддя за допомогою екстракорпорального запліднення (далі – ЕКЗ), а також на розморожування сперми чоловіка заявниці та її використання для інтрацитоплазматичної ін'єкції. Згодом стан здоров'я чоловіка заявниці погіршився, він помер 16 червня 2015 року, перш ніж було вжито будь-яких подальших заходів.

7 вересня 2015 року заявниця попросила запліднити її яйцеклітини кріоконсервованою спермою її покійного чоловіка. Центр відмовився, посилаючись на те, що така процедура суперечить національному законодавству.

Заявниця подала позов до національних судів, щоб зобов'язати Центр провести процедуру. Цей позов був відхилений судом першої інстанції, оскільки заявниця не відповідала вимогам до осіб, які можуть подати заявку на медичну допоміжну репродукцію, встановленим статтею 6 Закону № 373/2011 про спеціальні медичні послуги (далі – Закон про *SHS*), через те, що вона була частиною пари, яка звернулася за лікуванням, а не самотньою жінкою без партнера, а згода обох сторін у парі була надана понад шість місяців тому. Усі подальші звернення були безуспішними.

Оцінка Суду

Суд наголосив, що право на зачаття дитини та використання медичного запліднення із цією метою захищає стаття 8 Конвенції. Використання методу ЕКЗ породило чутливі моральні й етичні питання на тлі швидкого розвитку медицини та науки. Питання, порушені в цій справі, охоплювали, окрім індивідуальних інтересів, низку ширших суспільних інтересів. Оскільки вони стосувалися регулювання лікування ЕКЗ, згоди на використання генетичного матеріалу, наданого для цієї мети,

і використання сперми померлого чоловіка, де не було чіткого європейського консенсусу, державі-відповідачу було надано широкі межі розсуду.

Суд підійшов до справи як до втручання у право заявниці користуватися методами допоміжної репродукції. Захід, про який ідеться, був передбачений законом, а саме статтями 6 і 8 Закону про *SHS*.

Посилаючись на справу *Evans v. the United Kingdom* [GC], № 6339/05, ECHR 2007-IV, Суд визнав правомірним для держави встановити правову схему, яка враховує можливість проміжку часу, що може бути тривалим, між створенням ембріона та його імплантацією в матку в процесі ЕКЗ. Такі міркування тим паче стосувалися ситуації, коли була заморожена лише сперма, а ембріон ще не був створений. Питання, яке постало перед Судом, стосувалося можливості використання кріоконсервованої сперми померлої людини. Це порушило радше етичне питання, яке включало міркування суспільного інтересу, які могли відображати, серед іншого, становище дітей, які народжуються.

Відповідні положення чеського Закону про *SHS* передбачають, що штучне запліднення може бути здійснене лише на підставі письмової заяви жінки та чоловіка, які мали намір пройти лікування безпліддя разом; така заява мала бути подана не більше аніж за шість місяців до процедури. Крім того, безплідна пара повинна була дати письмову згоду на допоміжну репродукцію і її потрібно було надавати знову перед кожною спробою штучного запліднення.

Рішення чеського законодавчого органу прийняти такі положення та їх тлумачення національними судами було спрямоване на забезпечення поваги до людської гідності і свободи волі, а також справедливого балансу між сторонами, залученими до допоміжної репродукції, щоб кожна людина, яка стає донором статевих клітин з метою такого лікування, заздалегідь знала, що її генетичний матеріал не могли б використовувати без її постійної згоди.

У відповідь на аргумент заявниці про те, що анонімні донори сперми давали згоду лише один раз під час здачі сперми, Суд зазначив, що формулювання Закону про *SHS* вказує на те, що згода безплідної пари на допоміжне відтворення потрібна незалежно від того, було проведено штучне запліднення статевими клітинами, наданими анонімним донором, або статевими клітинами, наданими партнером жінки. Тож не було різниці між умовами, які повинні бути виконані у випадках, пов'язаних з анонімними й ідентифікованими донорами, оскільки в будь-якому разі чоловік, який дав згоду на допоміжне відтворення (а не анонімний донор), вважався батьком дитини, народженої за допомогою допоміжної репродукції. Узнявши до уваги викладене, Суд переконався, що оскаржуваний захід переслідував законну мету, а саме захист моралі та прав і свобод інших осіб.

Враховуючи межі розсуду, надані чеському законодавцю, Суд надав певного значення тому, що не було достатньо усталеного європейського консенсусу щодо того, чи може вдова запліднити яйцеклітини замороженими статевими клітинами її

померлого чоловіка. Суд повторив, що якщо держава встановлює норми абсолютного характеру для регулювання важливих аспектів приватного життя, які не передбачають зважування конкуруючих інтересів в обставинах кожної окремої справи, це не суперечить вимогам статті 8 Конвенції.

Штучне запліднення з використанням кріоконсервованої сперми, наданої або партнером жінки, або анонімним донором, було дозволено чеським законодавством виключно для пар і *inter vivos*. Справді, щоб захистити не лише вільну волю чоловіка, який дав згоду на допоміжну репродукцію, але й право ненародженої дитини знати своїх батьків, Закон про *SHS* вимагав наявності пари, яка бажала пройти таке лікування і мала дати письмову згоду перед кожною спробою запліднення. Незважаючи на те, що ні ненароджена дитина, ні померла особа не були носіями конвенційних прав як таких, Суд визнав такі міркування доречними та не побачив підстав ставити цей законодавчий вибір під сумнів. Права за статтею 8 Конвенції не були абсолютними й тому не вимагали від Договірних Держав дозволяти штучне запліднення посмертно.

Суд також зазначив, що чеське законодавство не забороняє особам виїжджати за кордон з метою посмертного запліднення в країні, яка це дозволяє, навіть якщо передача статевих клітин за кордон також може підлягати певним умовам. Не менше заслуговує на увагу той факт, що в більшості з небагатьох країн, які дозволяли продовжувати допоміжну репродукцію після смерті чоловіка або партнера, така процедура була забезпечена гарантіями, пов'язаними з попередньою інформованою згодою померлого чоловіка.

Суд дійшов висновку, що національні законодавчі норми були чіткими й були доведені до відома заявниці. Національні суди ретельно розглянули її аргументи, але вважали, що положення Закону про *SHS* не можна ігнорувати.

Національні суди наголосили, зокрема, що в ситуації, коли чоловік заявниці підписав форму інформованої згоди, яка містила чітке положення про знищення кріоконсервованої сперми в разі його смерті, подальша його згода, яка вимагалася за законом, не може бути попередньо визначена та замінена рішенням суду після його смерті. Законному праву заявниці на повагу до рішення мати дитину, генетично пов'язану з її покійним чоловіком, не слід надавати більшої ваги, ніж законним загальним інтересам, захищеним оскаржуваним законодавством.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 8 грудня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Перша заявниця в цій справі скаржилася за статтею 8 Конвенції на те, що органи влади Данії відмовили їй в усиновленні дітей – другого та третього заявників, біологічним батьком яких був її чоловік і які були народжені в іншій державі сурогатною матір'ю.

У грудні 2013 року сурогатна мати в Україні народила двійню, другого та третього заявників, після укладення договору про сурогатне материнство з першою заявницею та її чоловіком, які були передбачуваними батьками дітей. Чоловік був біологічним батьком дітей. Українські органи влади видали свідоцтва про народження дітей, у яких першу заявницю вказали матір'ю, а її чоловіка – батьком. Дітей привезли до Данії в лютому 2014 року.

У Данії згідно із Законом про дітей жінка, яка народжує дитину, є законною матір'ю дитини. Відповідно, угода про сурогатне материнство, в якій зазначено, що перша заявниця мала бути названа матір'ю двох дітей у свідоцтвах про народження, не мала юридичної сили в Данії. Однак діти отримали данське громадянство через родинні зв'язки з батьком. Крім того, у березні 2018 року органи влади схвалили надання першій заявниці та її чоловіку спільної опіки над дітьми. Однак вони відмовили першій заявниці в усиновленні дітей, оскільки сурогатній матері було сплачено за згоду на усиновлення. Органи влади посилалися на статтю 15 Закону про усиновлення, яка містила абсолютну заборону на усиновлення, якщо особа, яка повинна була дати згоду, отримувала винагороду. Верховний суд залишив це рішення в силі.

Оцінка Суду

У цій справі Суд вирішив, що слід розрізняти право заявників на повагу до сімейного життя та їхнє право на повагу до приватного життя.

(а) Чи мало місце порушення права заявників на повагу до сімейного життя

Верховний суд керувався припущенням, що над правом заявників на повагу до сімейного життя тією мірою, якою воно було порушено, переважили суспільні інтереси. ЄСПЛ не вбачив підстав вважати інакше. Тим паче, не виявилось, що заявники стикалися з будь-якими перешкодами чи практичними труднощами в спільному сімейному житті через відповідну відмову. Заявники безперервно проживали разом з лютого 2014 року, коли близнюків привезли до Данії. Діти одразу отримали громадянство Данії. Зрештою в березні 2018 року органи влади схвалили надання першій заявниці та її чоловіку спільної опіки над дітьми. З огляду на межі

розсуду, надані державі-відповідачу, висновки судів досягли справедливого балансу між інтересами заявників та інтересами держави.

(b) Чи мало місце порушення права заявників на повагу до приватного життя

ЄСПЛ послався на загальні принципи, викладені у справах *Mennesson v. France* і *Paradiso and Campanelli v. Italy* [GC].

Крім того, стосовно свободи розсуду щодо визнання в національному законодавстві законних стосунків між дитиною, народженою внаслідок гестаційного сурогатного материнства за кордоном, і передбачуваною матір'ю, ЄСПЛ нагадав про свій нещодавній висновок у справі *C.E. and Others v. France* про те, що два фактори мали особливу вагу: першочергові інтереси дитини та, як наслідок, обмежена свобода розсуду держави.

І навіть більше, Суд послався на Консультативний висновок щодо визнання в національному законодавстві законних стосунків «батьки – дитина» між дитиною, народженою в результаті гестаційного сурогатного материнства за кордоном, і передбачуваною матір'ю ([ВП], запит № P16-2018-001, Касаційний суд Франції, 10 квітня 2019 року).

(i) Право першої заявниці на повагу до приватного життя

Верховний суд, здається, вважав само собою зрозумілим, що над правом першої заявниці на повагу до приватного життя, яке є її правом на особистий розвиток через її стосунки з дітьми та її зацікавленість у продовженні цих стосунків з ними, тією мірою, якою воно було порушено, переважили суспільні інтереси. ЄСПЛ не побачив підстав вважати інакше.

(ii) Право другого та третього заявників на повагу до приватного життя

ЄСПЛ цілком усвідомлював, що Верховний суд мав складне завдання зважити найкращі інтереси дітей у цій справі та загальні інтереси, які лежать в основі статті 15 Закону про усиновлення, зокрема, щодо уникнення комерційної експлуатації сурогатних матерів і ризику перетворення дітей на товар. Останнє положення було впроваджено нинішньою редакцією в 1997 році та спрямоване надати Данії можливості ратифікувати Гаазьку конвенцію. Проте, посилаючись, серед іншого, на справу *Mennesson v. France* та Консультативний висновок, Верховний суд дійшов висновку, що це положення не враховує, як вимагається, найкращі інтереси дитини, а отже потребує внесення змін.

На думку Верховного суду, до набрання чинності необхідною поправкою варто було провести індивідуальну оцінку щодо того, чи буде відмова в усиновленні суперечити статті 8 Конвенції. Отже, стаття 15 Закону про усиновлення, як тлумачить її Верховний суд, дозволяла усиновлення дітей, народжених за договором про

сурогатне материнство, якщо усиновлення відповідало найкращим інтересам дитини, а відмова суперечила б статті 8 Конвенції.

Верховний суд провів власну оцінку цієї справи на основі цих посилань, вивчивши особисті обставини причетних осіб.

Верховний суд одностайно дійшов висновку, що в інтересах дітей бути усиновленими першою заявницею для того, щоб вони були юридично визнані її дітьми. Однак, беручи до уваги різні конкретні кумулятивні рішення, передбачені данським законодавством, у тому числі те, що першій заявниці було надано спільну опіку над дітьми і що вона могла зберегти опіку в разі законного роздільного проживання, розлучення чи смерті біологічного батька, більшість суддів Верховного суду не знайшла «нічого, що свідчило б про те, що це мало б значний вплив на приватне життя дітей, якби перша заявниця не усиновила їх».

У своєму Консультативному висновку ЄСПЛ установив, що право дитини на повагу до приватного життя в значенні статті 8 Конвенції не потребує спеціальної форми юридичного визнання, такої як внесення в реєстр народження, шлюбу і смерті деталей зі свідоцтва про народження, визнаного за кордоном; «інші засоби, як-от усиновлення дитини передбачуваною матір'ю, можуть бути використані за умови, що процедура, встановлена національним законодавством, гарантує, що вона може бути реалізована швидко й ефективно відповідно до найкращих інтересів дитини».

Тому виникло питання: якщо не усиновлення дитини одним з передбачуваних батьків, то який інший спосіб міг би задовольнити вимогу законного визнання в цій справі.

У своїх рішеннях, ухвалених після Консультативного висновку, у справах *Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland, A.M. v. Norway, C.E. and Others v. France та H v. the United Kingdom (dec.)* ЄСПЛ застосував цілісний підхід, беручи до уваги не лише ситуацію, коли справа стосувалася саме народження дитини, а й питання, чи була можливість для подальшого юридичного визнання. Крім того, ЄСПЛ визначив конкретно вплив втручання на право заявників на приватне життя. Слід зазначити, що перераховані справи не стосувалися відмови в усиновленні за рішенням влади. У цих справах або сторони не подали заяву про усиновлення, або її було відкликано, або надання її залежало від згоди біологічного батька. Утім, з їхніх конкретних обставин виявилось, що «іншим засобом» може бути передача дитини на виховання до передбачуваної матері, або видача судового наказу про спільну батьківську відповідальність, або спільне визнання дитини, яка перебувала в законних стосунках «батьки – дитина» лише із жінкою, яка народила дитину.

У цій справі органи влади відмовили першій заявниці в усиновленні другого та третього заявників. Натомість першій заявниці було надано спільну з біологічним батьком опіку. Крім того, законодавство Данії передбачало різні правові можливості. Тож у разі законного роздільного проживання, розлучення або смерті біологічного батька перша заявниця могла зберегти опіку згідно із загальними правилами Закону про батьківську відповідальність і могла б передбачити забезпечення дітей у своєму

заповіті відповідно до Закону про спадщину, і для цілей податку на спадщину діти перебували б у такому самому становищі, якби вони були її дітьми.

Проте факт залишався фактом: окрім усиновлення, національне законодавство не передбачало інших можливостей визнання законних стосунків «батьки – дитина» з передбачуваною матір'ю. Відповідно, коли їм було відмовлено в усиновленні, їм було де-факто відмовлено у визнанні законних стосунків між батьками та дітьми. Така відсутність визнання сама по собі мала негативний вплив на право дітей на повагу до приватного життя, зокрема тому, що це поставило їх у становище правової невизначеності щодо їхньої особистості в суспільстві.

Що стосується спадкування, то хоча перша заявниця могла скласти заповіт, діти не були б її спадкоємцями з огляду на законні стосунки між батьками та дітьми на відміну від ситуації з іншими дітьми в Данії.

Діти жили з першою заявницею, яка була їхньою передбачуваною матір'ю, і їхнім біологічним батьком, оскільки вони прибули до Данії в лютому 2014 року, тобто майже за сім років до того, як Верховний суд ухвалив своє рішення. Тобто діти протягом значного часу вважали їх обох своїми батьками і, очевидно, в їхніх інтересах було отримати такі ж правові стосунки з першою заявницею, які вони мали зі своїм батьком. Крім того, не було жодних протилежних батьківських інтересів між першою заявницею і біологічним батьком дітей, що могло мати місце, коли передбачувані батьки в умовах сурогатного материнства розлучилися і з'явилися нові партнери. Також не було жодних інших осіб, які претендували на батьківство, як це могло мати місце при допоміжній репродукції, коли в зачатті дитини могла бути задіяна низка різних осіб.

Отже, Суд не переконався, що за конкретних обставин цієї справи кумулятивні рішення, передбачені данським законодавством, мали такий вплив на приватне життя дітей, щоб компенсувати відмову в усиновленні дітей першою заявницею. Крім того, ЄСПЛ не переконався в тому, що органи влади держави-відповідача, відмовляючи другому та третьому заявникам бути усиновленими першою заявницею, досягли справедливого балансу між інтересами дітей в отриманні законних стосунків «батьки – дитина» з передбачуваною матір'ю та правами інших осіб, а саме тих, хто, загалом і абстрактно, ризикував постраждати від негативного впливу комерційної домовленості про сурогатне материнство.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції щодо права другого та третього заявників на повагу до приватного життя (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 6 грудня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

До початку кризи у сфері охорони здоров'я адміністрація установи виконання покарань надала ув'язненому в цій установі заявникові дозвіл згідно із чинними нормами на відвідування служби адвентистської церкви поза межами в'язниці.

8 липня 2020 року адміністрація установи виконання покарань відмовила йому в проханні відвідати суботнє богослужіння, пославшись на впроваджені під час пандемії COVID-19 заходи як на підставу для свого рішення. Оскарження заявником рішення про відмову в його проханні були безуспішними.

Оцінка Суду

Стаття 9 Конвенції

До початку кризи у сфері охорони здоров'я адміністрація установи виконання покарань дозволяла заявникові відвідувати церкву згідно із чинними нормами. Відмова в задоволенні прохання заявника дозволити йому відвідувати адвентистську церкву для участі в релігійному богослужінні становила втручання в його право за статтею 9 Конвенції. Втручання було передбачено законом, який дозволяв встановлювати обмеження в денному звільненні в'язнів через пандемію COVID-19; його метою був захист здоров'я та безпеки в'язнів і будь-кого, хто міг би з ними контактувати, а також захист здоров'я населення загалом. У схожій справі (*Fenech v. Malta*) ЄСПЛ вже зазначав, що адміністрація установи виконання покарань зобов'язана за обставин пандемії COVID-19 вживати заходів для запобігання інфікуванню, обмеження поширення вірусу, якщо він проник до в'язниці, та надати адекватну медичну допомогу в разі інфікування. Охорона здоров'я також визнається міжнародним правом як підстава для обмеження певних прав.

Обмеження стосувалося лише одного аспекту здійснення заявником свого права на свободу релігії, а саме його участі в релігійних богослужіннях у церкві за межами установи виконання покарань.

Заявнику було дозволено залишати в'язницю до початку кризи у сфері охорони здоров'я, й органи влади в той час не вважали це проблематичним. Однак наведене обмеження слід оцінювати у світлі обставин, що постійно змінюються, пов'язаних із кризою в галузі охорони здоров'я. У зв'язку із цим ЄСПЛ зазначив, що заявник звернувся із своїм проханням 8 липня 2020 року під час дії режиму надзвичайного стану, чинне законодавство щодо якого передбачало поступове пом'якшення раніше встановлених умов. Окружний суд міста Бухарест обмежився констатацією

призупинення діяльності церкви, і ці зауваження мали доволі загальний характер, оскільки суд не розглядав становище в адвентистській церкві, про яку йдеться. У відповідний період на діяльність церкви вплинула криза у сфері охорони здоров'я, оскільки відвідування релігійних служб залежало від певних вимог або було повністю припинене для всіх членів релігійної громади заявника та представників віри. Зміна обставин у сфері охорони здоров'я та її непередбачуваність, імовірно, створили низку проблем для адміністрації установи виконання покарань щодо організації релігійної діяльності ув'язнених та нагляду за нею. Відповідно, цим органам влади необхідно було надати широку свободу розсуду, особливо через те, що заявник у цій справі намагався отримати дозвіл на залишення в'язниці та контакт з особами, які були ув'язненими або пенітенціарними працівниками. Зокрема, цінність принципу соціальної солідарності варто розглядати в конкретному контексті пенітенціарних установ. Наприклад, ризик інфікування заявника за межами в'язниці та занесення вірусу до закритого в'язничного середовища, безсумнівно, мав значну вагу в оцінці адміністрацією установи виконання покарань у той час, коли профілактичні заходи були зосереджені, зокрема, на обмеженні контактів, ізоляції та карантині. Органам влади було важко миттєво реагувати на ситуацію, не кажучи вже про кожне нове явище у сфері охорони здоров'я в момент його виникнення.

Установа виконання покарань, у якій утримували заявника, запровадила використання відеоконференцзв'язку для адвентистського богослужіння і стала першою, хто запропонував онлайн-доступ до релігійної підтримки. Це рішення узгоджувалося з практиками, що поширилися під час кризи у сфері охорони здоров'я, і рекомендація Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню про те, що будь-які обмеження контакту із зовнішнім світом мають компенсуватися збільшенням доступу до альтернативних засобів зв'язку, підтримувала такий же принцип. ЄСПЛ вважав це важливим міркуванням. Заявник відмовився брати участь у заходах онлайн та не пояснив причини такої відмови у своїх поданнях до ЄСПЛ. Справді, такі заходи не можуть повністю замінити безпосередню участь у релігійних службах, національні органи влади доклали розумних зусиль, аби урівноважити впроваджені під час пандемії обмеження.

Скарга заявника стосувалася конкретного етапу (моменту). ЄСПЛ не заслухав жодних тверджень від нього про те, що він звертався з іншими проханнями про реалізацію ним свого права на повагу до свободи віросповідання і що ці клопотання було відхилено. Тож ситуація, щодо якої подано скаргу, не була постійною і такою, яка б звільнила заявника від обов'язку скористатися правовими шляхами, доступними йому згідно з національним законодавством, або принаймні повторно подати свої прохання у світлі змінюваних обставин пандемії.

З наведеного випливає, що рішення адміністрації установи виконання покарань відмовити заявнику в проханні було ухвалено з урахуванням його індивідуальної

ситуації та змінюваних обставин у сфері охорони здоров'я. Беручи до уваги широку свободу розсуду, яка мала бути надана національній владі за конкретних безпрецедентних обставин кризи, ЄСПЛ вирішив, що право заявника сповідувати свою релігію не було порушено.

Висновок

Відсутність порушення статті 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявники, послідовники релігійної громади Церкви об'єднання (далі – ЦО), у 2009 році безуспішно звернулися до Київської міської державної адміністрації із заявою про реєстрацію юридичної особи під назвою «Асоціація Святого Духа за об'єднання світового християнства в Оболонському районі м. Києва». Їхні скарги були відхилені. Подальшу заяву про реєстрацію під новою назвою «Релігійна громада "Церква об'єднання" в Оболонському районі м. Києва» також було відхилено, але провадження в суді першої інстанції щодо цього досі триває.

Оцінка Суду

Стаття 9 Конвенції у світлі статті 11 Конвенції

Відмова в реєстрації громади становила «обмеження» права заявників сповідувати свою релігію. Вона ґрунтувалася на статтях 3–5, 7, 8, 12 і 15 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Закон) і положеннях Сімейного кодексу. За обставин цієї справи ці положення були передбачуваними та стосувалися радше суттєвих проблем із назвою та діяльністю громади, а не абстрактної невідповідності її статуту закону. У будь-якому разі ключове питання в цій справі, найімовірніше, впливало з тлумачення та застосування відповідних положень національними органами влади, що було доцільніше розглянути з позиції того, чи було «обмеження», яке мало на меті захистити громадський порядок та права інших, необхідним у демократичному суспільстві. Такий підхід був застосований у справі *Svyato-Mukhaylivska Parafiya v. Ukraine*, у якій ЄСПЛ оцінив статтю 15 Закону, що передбачала відмову в реєстрації релігійної організації, якщо її статут або діяльність суперечили закону.

(а) Скарги щодо ймовірного деструктивного впливу громади та ймовірної неспроможності співпрацювати в розслідуванні цих скарг

Відмова релігійної громади дозволити владі вжити належних заходів для розслідування будь-яких вартих довіри скарг щодо практики зловживань, що відбувалися на заходах громади (у цьому випадку – семінарах, організованих громадою), в принципі, могла вважатися підставою для відмови в реєстрації. Однак дотримання процесуальних вимог статей 9 і 11 Конвенції вимагало, аби пропозиція провести таке розслідування супроводжувалася відповідними гарантіями, зокрема, щоб належним чином було задокументовано розслідування і проведено фіксацію записів таких взаємодій. Це дало б змогу ефективно переглянути відповідні рішення та дії органів реєстрації на національному рівні. У цій справі не було жодних вказівок

на наявність записів щодо того, коли відбулися відповідні взаємодії або за яких обставин. Також у національних рішеннях не було жодних доказів, які б спростовували доводи громади про те, що перевірки справді проводили поліція та посадові особи адміністрації і що вони не виявили нічого незаконного.

(b) Імовірні спроби ЦО встановити вплив на бізнес-кола, громадські організації та політичні партії

Управління релігієзнавчої та аналітичної роботи Державного комітету у справах релігій у звіті, який воно підготувало у 2007 році щодо попередньої заяви заявників, на яку також посилалися органи влади, відхиляючи заяву, про яку йдеться, описувало такі ймовірні спроби вкрай загально. Це означало ризик порушення правил, які забороняють релігійним організаціям впливати на діяльність політичних партій та державних закладів освіти. Адміністрація, схоже, погодилася з такою оцінкою. Хоча в Суду не було підстав сумніватися в тому, що ці твердження заслуговували на увагу органів влади, як і у випадку з розслідуваннями, спрямованими на розгляд скарг громадян, в аргументації, представленій на підтримку цих висновків, було недостатньо конкретики й національні суди не піддали твердження жодній реальній перевірці.

(c) Практика ЦО, пов'язана з одруженням

За відсутності доказів будь-якого фактичного примусу, який міг бути застосований до осіб щодо вибору подружжя або одруження, проста вимога благословення чи релігійної церемонії не могла бути підставою для відмови в реєстрації.

(d) Початкова назва спільноти й нібито міжконфесійний характер

Як пояснено у звіті 2007 року, вчення ЦО були сумішшю рис східних релігій з елементами християнства та протиставлялися християнським конфесіям. Виявилось, що це суперечило оригінальній назві громади, яку можна було витлумачити як опис християнської міжконфесійної організації. Базуючись на цьому, а також на певних положеннях статуту громади, національні суди встановили, що громада оголосила себе міжконфесійним об'єднанням, і вказали, що національне законодавство не допускає реєстрацію таких міжконфесійних утворень як релігійних громад. Розділ 7 Закону передбачав обмежену кількість типів релігійних організацій, які могли бути зареєстровані відповідно до Закону, але не виключав можливість заснування різних типів організацій на основі релігії (включно з міжконфесійними організаціями, які самі так називають себе) поза межами Закону, наприклад у формі громадських об'єднань або неурядових організацій.

Проте заявники хотіли створити релігійну громаду на основі конкретного релігійного об'єднання – ЦО. Утім, як зазначали національні суди, враховуючи

те, як спочатку були сформульовані цілі громади та її назва, могло скластися враження, що це екуменічна християнська асоціація. Після того як громада змінила свою назву на більш вживану «ЦО» без посилань на об'єднання світового християнства, заперечення влади щодо її реєстрації більше не ґрунтувалися на підставі її нібито міжконфесійної природи. Сам факт того, що держава вимагає від релігійної організації, яка прагнула реєстрації, обрати назву, яка не вводить в оману вірян і широку громадськість та дає змогу відрізнити її від уже наявних організацій, у принципі, може розглядатися як виправдане обмеження її права на вільний вибір назви.

Згідно з національним законодавством будь-яке порушення закону в запропонованому статуті релігійної організації, включно з її назвою, може бути підставою для відмови в реєстрації. Тож занепокоєння щодо початкової назви громади, очевидно, було достатнім для відмови в реєстрації, і органи влади могли відмовити в реєстрації навіть за відсутності інших занепокоєнь щодо практики спільноти. Відповідно, незважаючи на критику інших наведених вище причин для відмови в реєстрації, Суд не зміг визнати, що відмова в цілому порушує вимоги Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 9 Конвенції (свобода думки, совісті і релігії), протлумаченої у світлі статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 17 листопада 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

SERGEY SOROKIN v. russia (№ 52808/09)⁷

Обставини справи

Справа стосувалася обшуку та арешту, проведених щодо заявника – журналіста – у межах кримінальної справи про ймовірне розголошення державної таємниці, порушеної проти високопоставленого офіцера міліції, який дав інтерв'ю заявнику.

Заявник опублікував на своєму сайті інтерв'ю із заступником начальника регіонального Міністерства внутрішніх справ паном Л. Через кілька тижнів проти пана Л. було відкрито кримінальну справу за розголошення інформації про оперативну діяльність, яка за законом вважається державною таємницею. Заявника допитали як свідка, але він відмовився відповідати на будь-які запитання, щоб уникнути самообвинувачення. Його також попросили видалити інтерв'ю з паном Л. з його інтернет-сайту, але він відмовився виконати цю вимогу. Більше ніж через пів року ухвалою суду за клопотанням слідчого Федеральної служби безпеки (ФСБ) було санкціоновано обшук у квартирі заявника та вилучення пристроїв, що містять інформацію, яка стосується допиту пана Л. Правоохоронці вилучили системний блок комп'ютера заявника, чотири жорсткі диски та аудіокасету. Скаргу заявника на ухвалу про обшук залишили без задоволення.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявник стверджував, зокрема, що ухвала про обшук і вилучення була сформульована настільки загально, що всі його електронні пристрої були вилучені разом із конфіденційною інформацією, яка абсолютно не стосувалася кримінальної справи. Він також зазначав, що подальший судовий перегляд заходів проти нього не зміг збалансувати захист журналістських джерел з потребами кримінального розслідування. Окрім цього, він посилався на статті 6, 8 і 13 Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ звернув увагу на те, що накази розкрити джерела потенційно можуть мати згубний вплив не лише на джерело, особу якого може бути розкрито, але й на газету чи інше видання, проти якого спрямовано наказ, розголошення може негативно вплинути на їхню репутацію в очах майбутніх потенційних джерел, а також на представників громадськості, зацікавлених в отриманні інформації, яка поширюється через анонімні джерела.

У цій справі ЄСПЛ визнав, що заходи з обшуку та вилучення мали законну мету запобігти злочину й загальну правову основу у внутрішньому законодавстві. Справді,

⁷ Огляд цього рішення підготувала Анастасія Бойченко.

відповідно до Кримінального процесуального кодексу російської федерації обшук може бути проведений, якщо є достатні підстави вважати, що зняття злочину, предмети, документи або цінності, які мають значення для кримінальної справи, можуть бути знайдені в конкретному місці або в конкретній особі.

Однак кримінальне процесуальне законодавство прямо не передбачало будь-якого захисту конфіденційних журналістських джерел у контексті обшуків і вилучень.

Враховуючи брак процесуальних гарантій захисту журналістських джерел і вирішення питань щодо вилучення та перевірки носіїв інформації, ЄСПЛ не був переконаний, що національне правове поле у відповідний час забезпечувало необхідний правовий захист журналістських джерел від свавільного втручання. Крім того, ордер на обшук і вилучення в межах приміщень, якими користуються журналісти, є більш радикальним заходом, ніж наказ про розкриття особи джерела, оскільки слідчі, які проводять обшук на робочому місці журналіста без попередження та з ордерами на обшук, мають дуже широкі слідчі повноваження, адже за визначенням мають доступ до всієї документації, яка є в журналіста. Незважаючи на це, Суд залишив відкритим питання про те, чи було втручання в джерела заявника передбачене законом, оскільки він установив, що оскаржуване втручання в будь-якому разі не було «необхідним у демократичному суспільстві».

У цій справі, видаючи ухвалу на обшук, Сиктивкарський міський суд покладався на дві передумови: факт порушення кримінальної справи за фактом розголошення державної таємниці та можливість того, що пристрої заявника могли містити інформацію про його інтерв'ю з паном Л. Крім того, Верховний суд Республіки Комі перевіряв лише «підстави та необхідність» обшуку, де «підстави» стосувалися можливості того, що пристрої або документи, які містять певну інформацію, могли бути розташовані у квартирі заявника; «необхідність» ґрунтувалася на необхідності отримати докази, що стосуються кримінального розслідування, і запобігти використанню секретної інформації в майбутньому. ЄСПЛ висловив думку, що судова ухвала, яка розглядалася, не містила жодного балансування, тобто розгляду питання, чи інтереси слідства щодо отримання доказів були достатніми, щоб переважити загальні суспільні інтереси щодо захисту журналістських джерел. Національні суди обмежили свій розгляд перевіркою формальної законності обшуку замість оцінки необхідності та пропорційності дій слідчих органів.

Крім того, санкціонуючи заходи з обшуку та вилучення, національні суди не дали вказівок слідчим органам застосувати будь-яку процедуру відсіву чи іншим чином гарантувати, що органи влади не матимуть доступу до не пов'язаної з кримінальною справою особистої та професійної інформації заявника.

Формулювання ухвали суду про проведення обшуку відобразилося на способі її оформлення. Слідчий вилучив усі електронні пристрої заявника – його комп'ютер та чотири жорсткі диски, на яких, імовірно, містилася інформація, не пов'язана

з кримінальною справою. ЄСПЛ також зазначив, що слідчі органи не отримали негайного доступу до всієї цієї інформації через відсутність будь-якої процедури відсіву чи інших методів, які могли б захистити конфіденційність журналістських джерел заявника та іншої інформації, не пов'язаної з кримінальною справою проти пана Л.

Тож ЄСПЛ дійшов висновку, що обшук проводився за відсутності процесуальних гарантій проти втручання в конфіденційність журналістських джерел заявника, тому не був «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення законної мети. Отже, мало місце порушення статті 10 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 30 серпня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

RABCZEWSKA v. Poland (№ 8257/13)

Заявниця в цій справі – популярна в Польщі попспівачка Дода. Вона скаржилася, що її кримінальне засудження за образу релігійних почуттів призвело до порушення статті 10 Конвенції.

Так, 24 липня 2009 року заявниця дала інтерв'ю для вебсайту новин із назвою «*Dziennik*», яке було опубліковано 3 серпня 2009 року. Згодом частину інтерв'ю було передруковано в таблоїді «*Super Express*». Назва статті була «Дода: Я не вірю в Біблію».

В цій статті заявниця пояснила, що біблійне послання справді мало певну цінність; однак викладені в ньому факти не знайшли відображення в наукових відкриттях. Наприклад, в описі створення світу не було жодної згадки про динозаврів. Заявниця вірила у «вищу силу» («*sila wyższa*»), мала релігійне виховання, але мала власні погляди на ці питання. Вона заявила, що її більше переконують наукові відкриття, а не те, що вона назвала «працями людини, яка виснажилася від пиття вина та куріння трави» («*napruty winem i palący jakieś zioła*»). Коли її запитали, кого вона мала на увазі, заявниця відповіла: «Усіх тих хлопців, які написали ці неймовірні [біблійні] історії».

30 квітня 2010 року прокуратура міста Варшава висунула обвинувальний акт проти заявниці за образу релігійних почуттів двох осіб шляхом образи об'єкта їхнього релігійного культу – Святої Біблії.

Під час слідства заявниця не визнала себе винною та стверджувала, що не мала наміру нікого образити.

16 січня 2012 року Окружний суд міста Варшава визнав заявницю винною за обвинуваченням й оштрафував її на 5000 польських злотих (приблизно 1160 євро).

Суд, окрім іншого, послався на думку журналіста, який брав інтерв'ю в заявниці. Останній вважав, що заява, про яку йдеться, була «спонтанною», але водночас «навмисно спрямованою для шокування аудиторії» та «привернення інтересу ЗМІ». Суд також послався на висновок експерта, який установив, що заявниця навмисно використовувала молодіжні сленгові слова та що в її манері спілкування можна було простежити наміри шокувати, образити та домінувати над іншими.

Суд дійшов висновку, що заяви, зроблені заявницею, були об'єктивно образливими та не могли вважатися зробленими з художньою чи науковою метою. Дії заявниці були навмисними. Отже, її дії містили ознаки злочину, передбаченого статтею 196 Кримінального кодексу.

Апеляційні скарги заявниці не мали успіху.

22 жовтня 2012 року адвокат заявниці подав від її імені конституційну скаргу, стверджуючи, що стаття 196 Кримінального кодексу є неконституційною. Зокрема, було вказано, що ця стаття непропорційно обмежила право заявниці на свободу вираження поглядів.

6 жовтня 2015 року Конституційний суд ухвалив рішення у справі та встановив, що відповідне положення Кримінального кодексу відповідає Конституції.

Оцінка Суду

Суд повторив фундаментальні принципи, які лежать в основі його рішень щодо статті 10 Конвенції, як це викладено, наприклад, у справі *Handyside v. the United Kingdom* (7 грудня 1976 року, серія А № 24) та у справі *Fressoz and Roire v. France* ([GC], № 29183/95, § 45, ЄСПЛ 1999-I). Свобода вираження думок становить одну із суттєвих основ демократичного суспільства й одну з базових умов його розвитку та самореалізації кожної людини. Згідно з пунктом 2 статті 10 Конвенції вона застосовується не лише до «інформації» чи «ідей», які сприймаються прихильно або вважаються необразливими чи такими, що викликають байдужість, але й до «інформації» чи «ідей», які ображають, шокують або тривожать. Крім того, Суд зазначив, що відповідно до пункту 2 статті 10 Конвенції є мало можливостей для обмеження політичних виступів або дебатів з питань, що становлять суспільний інтерес (див. *Baka v. Hungary* [GC], № 20261/12, § 159, ЄСПЛ 2016 рік, а також *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland* [GC], № 931/13, § 167, 27 червня 2017 року (витяги)).

Однак, як визнається в пункті 2 статті 10 Конвенції, здійснення свободи вираження поглядів передбачає обов'язки та відповідальність. Серед них у контексті релігійних переконань – загальна вимога щодо забезпечення мирного користування правами, гарантованими статтею 9 Конвенції, носіям таких переконань, включно з обов'язком уникати, наскільки це можливо, вираження, яке стосується об'єктів шанування, безпідставно образливого для інших і непристойного (див. *Sekmadienis Ltd. v. Lithuania*, № 69317/14, § 74, 30 січня 2018 року, з подальшими посиланнями).

Крім того, Суд повторив, що, як закріплено в статті 9 Конвенції, свобода думки, совісті і релігії є однією з основ «демократичного суспільства» в розумінні Конвенції (див. *Kokkinakis v. Greece*, 25 травня 1993 року, § 31, серія А, № 260-A, і *Ivanova v. Bulgaria*, № 52435/99, § 77, 12 квітня 2007 року). Водночас обов'язок держави дотримуватися нейтралітету та неупередженості виключає будь-яку дискрецію з її боку щодо визначення законності релігійних переконань або засобів, які використовують для вираження таких переконань (див. *Manoussakis and Others v. Greece*, 26 вересня 1996 року, § 47, 1996-IV; *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], № 30985/96, § 78, ЄСПЛ 2000-XI; і *Fernández Martínez v. Spain* [GC], № 56030/07, § 129, ЄСПЛ 2014 рік (витяги)).

Суд неодноразово стверджував, що попри те, що основною метою багатьох положень Конвенції є захист особи від свавільного втручання з боку державних органів, крім того, можуть бути позитивні зобов'язання, необхідні для ефективного дотримання відповідних прав (див. *Özgür Gündem v. Turkey*, № 23144/93, § 42,

ЕCHR 2000-III). Відповідно до статті 9 Конвенції держави мають позитивне зобов'язання забезпечувати мирне співіснування представників усіх релігій і тих, хто не належить до релігійної групи, шляхом забезпечення взаємної терпимості (див. *E.S. v. Austria*, № 38450/12, § 44, 25 жовтня 2018 року; див. також *Leyla Şahin v. Turkey* [GC], № 44774/98, §§ 107-08, ЄСПЛ 2005-XI, та *S.A.S. v. France* [GC], № 43835/11, §§ 123-28, ЄСПЛ 2014 рік (витяги)). Ці зобов'язання можуть вимагати вжиття заходів для забезпечення поваги до свободи релігії навіть у стосунках між приватними особами (див. *Siebenhaar v. Germany*, № 18136/02, § 38, 3 лютого 2011 року).

Незважаючи на те, що лінія розмежування між позитивними та негативними зобов'язаннями держави згідно зі статтею 9 Конвенції не піддається точному визначенню, застосовні принципи все ж є порівнянними. Зокрема, в обох випадках слід враховувати правильний баланс між загальними інтересами й інтересами особи, при цьому держава має право розсуду в будь-якому разі (там само, § 38; і, *mutatis mutandis*, *Evans v. the United Kingdom* [GC], № 6339/05, §§ 75-76, ЄСПЛ 2007-I; *Rommelfanger v. Germany*, № 12242/86, рішення Комісії від 6 вересня 1989 року, Рішення та звіти, с. 62).

Ті, хто обирає свободу сповідувати свою релігію згідно зі статтею 9 Конвенції, незалежно від того, роблять вони це як члени релігійної більшості чи меншості, не можуть розраховувати на звільнення від критики. Вони повинні терпіти і приймати заперечення їхніх релігійних переконань і навіть поширення ворожих їхній вірі доктрин іншими, (див. *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, 20 вересня 1994 року, § 47, серія А, № 295-A; *İ.A. v. Turkey*, № 42571/98, § 28, ЕCHR 2005-VIII; і *Aydın Tatlav v. Turkey*, № 50692/99, § 27, 2 травня 2006 року).

Проте якщо такі вислови виходять за межі критичного заперечення релігійних переконань інших людей і можуть розпалювати релігійну нетерпимість, наприклад у разі неналежного чи навіть образливого нападу на об'єкт релігійного шанування, держава може законно вважати їх несумісними з повагою до свободи думки, совісті і релігії та вживати пропорційних обмежувальних заходів (див. *Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan*, № 13274/08, § 37, 5 грудня 2019 року; *Otto-Preminger-Institut*, § 47; і *İ.A. v. Turkey*, § 29). Представлення предметів релігійного культу в провокаційний спосіб, здатний зачепити почуття послідовників цієї релігії, може розглядатися як злісне порушення духу толерантності, який є однією з основ демократичного суспільства (див. *E.S. v. Austria*, § 53). Вислови, спрямовані на поширення, розпалювання або виправдання ненависті на ґрунті нетерпимості, включно з релігійною нетерпимістю, не користуються захистом, наданим статтею 10 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, *Gündüz v. Turkey*, № 35071/97, § 51, ЄСПЛ 2003-XI). Тож держава може на законних підставах вважати за необхідне вжити заходів, спрямованих на придушення певних форм поведінки, зокрема поширення інформації

та ідей, які вважаються несумісними з повагою до свободи думки, совісті та релігії інших.

Крім того, у справах, пов'язаних зі зважуванням суперечливих інтересів у реалізації двох фундаментальних свобод, а саме права заявників поширювати громадськості свої погляди на релігійну доктрину, з одного боку, і права інших на повагу до своєї свободи думки, совісті та релігії, з іншого боку, оцінка (потенційних) наслідків оскаржуваних висловлювань певною мірою залежить від ситуації в країні, де ці заяви були зроблені в той час, і контексту, в якому вони були зроблені. У таких випадках національні органи влади мають широке поле розсуду, оскільки займають кращу позицію для оцінки того, які заяви можуть порушити релігійний мир у їхній країні.

(b) Застосування зазначених принципів до цієї справи

Суд вважав, і це було спільним для сторін, що кримінальне засудження, яке стало приводом для цієї справи, становило втручання в право заявниці на свободу вираження поглядів. Таке втручання є порушенням статті 10 Конвенції, якщо воно не «передбачено законом», не переслідує одну чи більше законних цілей, зазначених у пункті 2, і не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення відповідної мети.

Суд зазначив, що беззаперечним є те, що втручання було «передбачене законом».

Суд вважав, що питання, яке він розглядав, передбачало зважування суперечливих інтересів. Водночас слід мати на увазі поле розсуду, надане національній владі, обов'язком якої в демократичному суспільстві є враховувати в межах своєї юрисдикції інтереси суспільства загалом.

У контексті цього Суд повторив, що хоча інтерв'ю із заявницею містило заяви, які могли шокувати або стривожити деяких людей, Суд неодноразово вирішував, що такі заяви самі по собі не перешкоджають здійсненню свободи вираження поглядів. Суд повторив, що релігійна група повинна терпіти заперечення іншими своїх релігійних переконань і навіть поширення іншими доктрин, ворожих їхній вірі, доти, доки спірні заяви не підбурюють до ненависті чи релігійної нетерпимості.

Розглядаючи заяви заявниці в цілому, Суд зауважив, що вона не розвивала своїх аргументів і не базувала їх на жодних серйозних джерелах чи певній доктрині. Вона сказала, що засновує свої погляди на «наукових відкриттях», джерелом яких, однак, очевидно, були популярні телевізійні програми. Заявниця не претендувала на те, щоб бути експертом у цьому питанні, журналістом чи істориком. Вона відповідала на запитання журналіста про своє приватне життя, звертаючись до аудиторії в манері, яка відповідала її стилю спілкування, нарочито несерйозній і колоритній, з наміром викликати інтерес.

Суд зазначив, що національні суди не змогли належним чином оцінити на основі детального аналізу формулювань зроблених заяв, є оскаржувані заяви фактичними заявами чи оціночними судженнями. Суд також указав, що національні суди не змогли визначити та ретельно зважити конкуруючі інтереси. Вони також не обговорювали допустимі межі критики релігійних доктрин відповідно до Конвенції проти їх приниження. Зокрема, національні суди не оцінювали, чи могли заяви заявниці викликати обґрунтоване обурення, чи мали вони характер розпалювання ненависті або іншим чином порушували релігійний мир і толерантність у Польщі (див. пункт 49).

Суд зауважив, що ні в національних судах, ні в Суді не було стверджено, що заяви заявниці становили мову ненависті. Зокрема, у справі проти заявниці не було використано статтю 256 Кримінального кодексу, яка прямо забороняє ворожнечу. Суд вважав, що національні суди не встановили, що дії заявниці містили елементи насильства або елементи, які сприяють підбурюванню чи виправданню насильства, ненависті чи нетерпимості до вірян.

Національні суди в цій справі не досліджували, чи могли дії, про які йдеться, призвести до шкідливих наслідків. Як зазначила заявниця у своїй конституційній скарзі, стаття 196 Кримінального кодексу не містить додаткового критерію, згідно з яким образа повинна загрожувати громадському порядку. Раніше Суд розглядав ситуацію, коли національне законодавство, окрім образи об'єкта релігійного шанування, вимагало, щоб обставини такої поведінки могли викликати виправдане обурення, і таким чином було спрямоване на захист релігійного миру та толерантності.

У цій справі 6 жовтня 2015 року Конституційний суд роз'яснив, що стаття 196 Кримінального кодексу захищає не об'єкт релігійного культу як такий, а релігійні почуття осіб, які постраждали внаслідок образливої поведінки винного. Умовою вчинення кримінального правопорушення за вказаною статтею є те, що відповідні особи відчувають себе ображеними поведінкою правопорушника. Вона карає за «вираження презирства до іншої особи з наміром принизити» (див. пункт 19). Тож нічого не свідчить про те, що стаття 196 Кримінального кодексу містить аналогічний критерій того, що образа повинна загрожувати громадському порядку; радше здається, що він інкримінує будь-яку поведінку, яка може завдати шкоди релігійним почуттям. Урешті-решт, Суд зазначив, що характер і суворість накладеного покарання також є факторами, які слід брати до уваги при оцінюванні пропорційності втручання у свободу вираження поглядів, гарантовану статтею 10 Конвенції. У зв'язку із цим Суд зауважив, що заявницю було засуджено в кримінальному провадженні за обвинувальним актом, поданим прокурором за скаргою двох осіб. Кримінальне провадження було продовжено навіть після того, як заявниця досягла мирової угоди з одним із скаржників. Заявницю було засуджено до штрафу

в еквіваленті 1160 євро, що є п'ятдесятикратним мінімумом. Отже, Суд не може дійти висновку, що кримінальне покарання, накладене на заявницю, було незначним.

На завершення Суд визнав, що в цій справі національні суди не змогли всебічно оцінити ширший контекст заяв заявниці та ретельно збалансувати її право на свободу вираження поглядів із правами інших на захист своїх релігійних почуттів та релігійний мир, що охороняється в суспільстві. Не було доведено, що втручання в цій справі було необхідне відповідно до позитивних зобов'язань держави за статтею 9 Конвенції для забезпечення мирного співіснування релігійних і нерелігійних груп й осіб під їхньою юрисдикцією шляхом забезпечення атмосфери взаємної толерантності.

І навіть більше, Суд вважає, що вислови, які розглядалися, не становлять неналежного чи образливого нападу на об'єкт релігійного шанування, що може розпалювати релігійну нетерпимість або порушувати дух толерантності, який є однією з основ демократичного суспільства.

Тож Суд висновив, що попри широкі межі розсуду національні органи влади не надали достатніх причин, які б могли виправдати втручання у право заявниці на свободу слова.

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 15 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 14 КОНВЕНЦІЇ (ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ)

P.C. v. Ireland (№ 26922/19)

Обставини справи

Заявник робив внески до фонду соціального страхування (*PRSI*), що давали право на державну пенсію (*SPC*) відповідно до розділів 108–109 Консолідованого закону про соціальне забезпечення 2005 року (Закон 2005 року), до 10 лютого 2006 року, коли йому виповнилося 66 років. Із цієї дати він почав отримувати щотижневі виплати *SPC* на суму близько 230 євро.

25 березня 2011 року заявника було визнано винним у 60 пунктах сексуального насильства та 14 пунктах зґвалтування. Наступного дня його засудили до 15 років ув'язнення з відстрочкою на останні три роки. Заявник повідомив Суду, що очікувана дата його звільнення – березень 2020 року. Він відбував покарання у, як зазначив Високий суд, «добре керованій сучасній в'язниці зі зручностями та високим рівнем догляду».

Стаття 249 (1) (b) Закону 2005 року позбавляла осіб, які перебували у в'язниці або під вартою, права на отримання будь-яких пільг, передбачених у частині 2 цього Закону. Це стосувалося і *SPC*. На цій підставі виплату пенсії заявника було припинено з дати його ув'язнення.

У 2013 році заявник подав позов проти держави. Він домагався визнання оскаржуваного положення несумісним з однією чи декількома статтями Конституції, відшкодування збитків за порушення його конституційних прав і заборони державі виплачувати йому пенсію. Крім того, він стверджував, що припинення виплати йому пенсії суперечило одному чи кільком із таких положень Конвенції: статті 3, 5, 6, 8, 13 і 14, а також статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Він вимагав визнання відповідно до розділу 5 Закону про Європейську конвенцію про права людини 2003 року того, що оскаржуване положення є несумісним з Конвенцією, і вимагав компенсації за збитки, які він зазнав унаслідок цього.

Національні суди відхилили більшість аргументів, висунутих заявником, зокрема вимогу відшкодування невиключеної *SPC*, виплату якої держава припинила з моменту його ув'язнення.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Суд визнав, що пенсійні виплати, яких заявник був позбавлений у зв'язку з ув'язненням, не можуть розглядатися як «майно» в розумінні цього положення.

Із цього випливає, що вказана скарга є несумісною *ratione materiae* із цим положенням у значенні підпункту (а) пункту 3 статті 35 Конвенції і тому була відхилена відповідно до пункту 4 статті 35 Конвенції.

Стверджуване порушення статті 14 Конвенції, взятої разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції

(а) Загальні принципи

Для того щоб виникло питання за статтею 14 Конвенції, має бути відмінність у поводженні з особами, які перебувають в аналогічних або відносно подібних ситуаціях (див., серед багатьох джерел, *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia* [GC], № 60367 /08 і 961/11, § 64, 24 січня 2017 року). Інакше кажучи, вимога продемонструвати аналогічну позицію не вимагає, щоб групи порівняння були ідентичними. Заявник повинен був продемонструвати, що, враховуючи особливий характер його скарги, він перебував у відносно схожій ситуації з іншими, але ставилися до нього інакше. Суд роз'яснив, що елементи, які характеризують різні ситуації та визначають їхню порівнянність, повинні оцінюватися у світлі предмета та мети заходу, який створює відповідну відмінність (див. *Fábián v. Hungary* [GC], № 78117/13, § 121, 5 вересня 2017 року).

Однак не будь-яка відмінність у поводженні буде означати порушення статті 14 Конвенції. Лише відмінності в поводженні, що ґрунтуються на ідентифікованій характеристиці або «статусі», можуть становити дискримінацію за значенням статті 14 Конвенції (див. *Fábián v. Hungary* [GC], § 113). У цьому контексті слова «інший статус» зазвичай мають широке значення в судовій практиці, їх тлумачення не обмежується характеристиками, які є особистими в тому сенсі, що вони є вродженими або невіддільними (див. *Clift v. the United Kingdom*, № 7205/07, §§ 56–59, 13 липня 2010 року).

Різниця в поводженні може набувати форми непропорційно шкідливих наслідків загальної політики чи заходу, який, хоча й формулюється нейтрально, дискримінує групу (див. *Biao v. Denmark*, [GC], № 38590/10, § 103, 24 травня 2016 року). Така ситуація може становити непрямую дискримінацію, яка не обов'язково потребує дискримінаційного наміру (див. *D.H. and Others v. the Czech Republic* [GC], № 57325/00, § 184, ECHR 2007-IV).

Різниця в ставленні є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного та розумного виправдання; інакше кажучи, якщо вона не переслідує законну мету або якщо немає розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами та метою, яку необхідно досягти (див. *Fabris v. France* [GC], № 16574/08, § 56, ЄСПЛ 2013 рік (витяги), *Topčić-Rosenberg v. Croatia*, № 19391/11, § 36, 14 листопада 2013 року, та подальші посилання в ньому).

(b) Застосовність зазначених принципів у цій справі

(i) Скарга на дискримінацію за віком

Хоча скарга заявника була зосереджена на припиненні виплати йому пенсії за віком, Суд передусім зауважив, що стаття 249 (1) (b) Закону 2005 року застосовувалася до багатьох видів допомоги, доступних особам працездатного віку, і тому не стосувалася виключно *SPC*. Тому немає питання про різницю в ставленні безпосередньо залежно від віку.

Що стосується заяви про непряму дискримінацію за віком, Суд нагадав, що він визнав, що вік може становити «інший статус» для цілей статті 14 Конвенції, хоча на сьогодні він не припустив, що дискримінацію за ознакою віку слід прирівнювати до інших імовірних ознак дискримінації (див. *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*, № 17484/15, § 45, 25 липня 2017 року, та органи, цит. в ньому). Далі Суд зазначив, що заява про непряму дискримінацію згідно зі статтею 14 Конвенції передбачає доведення того, що захід, про який ідеться, мав непропорційний вплив на членів певної групи, навіть якщо він не спрямований конкретно на них і не демонструє будь-яких дискримінаційних намірів щодо них. Така претензія потребує доказів від особи, яка її висуває.

Заявник посилався на докази, які він надав Високому суду про те, як різні захворювання, пов'язані з віком, зробили його нездатним працювати у в'язниці (див. пункт 8). Проте докази, необхідні для обґрунтування скарги на непряму дискримінацію щодо певної групи (старші ув'язнені в контексті справи), мають стосуватися групи як такої, а не лише одного її члена. Заявник не надав таких доказів. Докази, надані Високому суду, полягали в тому, що деякі ув'язнені цієї вікової групи (від 50 до 60 років) виконували оплачувану роботу в тій самій в'язниці (див. пункт 9). Це може свідчити лише проти скарги заявника на непряму дискримінацію за віком.

Відповідно, Суд дійшов висновку, що цей аспект скарги заявника за статтею 14 Конвенції не був обґрунтований.

(ii) Скарга на дискримінацію, пов'язану із джерелом або рівнем доходу

Суд зазначив, по-перше, що відповідно до статті 249 (1) (b) Закону 2005 року, усі одержувачі *SPC*, включно з тими, хто отримував інші пенсії та/або інші джерела доходу, були позбавлені права на цю допомогу під час ув'язнення. Отже, формально до них усіх ставилися однаково.

Проте скарга заявника стосувалася більш серйозного впливу позбавлення виплат на ув'язнених, які, як і він, не мали іншого джерела доходу, порівняно з тими, хто мав додаткові джерела доходу, які не були припинені або скорочені через їх ув'язнення. Він стверджував, що ув'язнені першої групи були злиденними, тоді як ув'язнені другої групи мали засоби покращити якість свого життя у в'язниці.

Заявник указував, що це виявило непряму дискримінацію тих, хто перебував у його ситуації. Тому він розкритикував як помилковий підхід Високого суду до цього питання, який керувався рішенням Комісії у справі *Szrabjet and Clarke v. the United Kingdom*, nos. 27004/95 and 27011/95, від 23 жовтня 1997 року, яким було відхилено подібну скаргу щодо дискримінації заявників з тієї причини, що ув'язнених з різними схемами пенсійного забезпечення (державні / приватні) не можна вважати такими, що перебувають у порівнянному становищі.

Суд зауважив, що скарга за статтю 14 Конвенції, подана у справі *Szrabjet and Clarke*, не була сформульована в термінах непрямой дискримінації і тому не розглядалася із цієї точки зору. Якщо висувається претензія щодо непрямой дискримінації, у центрі уваги запиту лежить не відповідна подібність між двома порівнюваними групами, а те, чи є непропорційно упереджений вплив на одну групу осіб більше, ніж на будь-яку іншу. Однак скарга на непряму дискримінацію все одно повинна стосуватися підстави, охопленої статтю 14 Конвенції.

Заявник стверджував, що рівень його доходу та його джерело кваліфікується як «інший статус». Як згадувалося вище, цей термін отримав широке значення. Однак Суд вважав, що ця скарга стосується більш конкретно різних фінансових прав у межах загальної системи соціального забезпечення та інших схем пільг, пов'язаних із професійною діяльністю або приватними інвестиціями.

Різний вплив, який мало позбавлення виплат на ув'язнених з іншими правами соціального забезпечення або іншими формами доходу й без них, не пов'язаний з аспектом їхнього статусу в розумінні статті 14 Конвенції. Відповідно, цей аспект скарги заявника на дискримінацію не підпадає під дію цього положення.

(iii) Скарга на дискримінацію на основі статусу засудженого

Суд нагадав, що він визнав, що факт перебування у в'язниці може становити «інший статус» у значенні статті 14 Конвенції. Він визнав це стосовно скарг, поданих засудженими (див. справу *Clift v. the United Kingdom*, no. 7205/07, 13 липня 2010 року), ув'язненими (див. *Laduna v. Slovakia*, № 31827/02, ЄСПЛ 2011 рік, та *Varnas v. Lithuania*, № 42615/06, 9 липня 2013 року), а також засудженими, переведеними до психіатричних установ для лікування (*S.S. and Others v. the United Kingdom (dec.)*, no. 40356/10, 21 квітня 2015 року).

Далі необхідно було встановити, чи є обґрунтованими порівняння, наведені заявником, тобто чи перебував він у відносно схожій ситуації з: (i) особами, які перебували під вартою для лікування психічних захворювань; (ii) ув'язненими.

У справі *Fábián v. Hungary* [GC], no. 78117/13, § 121, 5 вересня 2017 року, Велика Палата зазначила із цього приводу (у § 121) таке:

«...[Різниця у поводженні] може викликати питання з точки зору заборони дискримінації, як це передбачено статтю 14 Конвенції, лише якщо особи, які піддаються різному поводженню, перебувають у відносно подібній ситуації з огляду на елементи, які характеризують їхні обставини в конкретному контексті. Суд зазначає,

що елементи, які характеризують різні ситуації та визначають їх порівнянність, повинні оцінюватися у світлі предмета й мети заходу, який створює відповідну відмінність».

Зрозуміло, що спільним елементом між заявником та обраними ним для порівняння особами, які перебувають в аналогічному становищі (компараторами), є той факт, що їхня свобода обмежена законом протягом певного часу і що протягом періоду тримання їх під вартою їхні основні потреби задовольняє держава. Але потрібне більш ретельне вивчення питання.

Стосовно першої групи порівняння Суд нагадав, що у справі *S.S. and Others* (цит. вище) він прийняв порівняння між заявниками у цій справі (яких було засуджено за дуже тяжкі злочини до тривалих термінів, а потім переведено до закритих психіатричних лікарень для лікування) та іншими пацієнтами з психічними проблемами (які також були засуджені, але замість вироку були направлені безпосередньо до лікарні). Водночас Суд відзначив як подібність між двома групами (потреба в психіатричному лікуванні), так і різницю з точки зору їхнього кримінально-правового статусу, яку «не можна вважати незначною або несуттєвою». Групи не перебували в ідентичній ситуації, але відповідна подібність (утримування в лікарні для лікування психічних захворювань) була достатньою для порівняння. Суд додав, що статус ув'язнених заявників є дуже важливим для оцінки його відповідності зі статтею 14 Конвенції.

Навпаки, у цій справі немає додаткового елемента, який би дав змогу порівнювати різні категорії у справі *S.S. and Others* – тяжке психічне захворювання. Справді, можна сказати, що різниця між цим заявником і першою групою порівняння більша, ніж у справі *S.S. and Others*, оскільки в останньому випадку обидві групи були піддані кримінальному процесу. Не було жодної спроби провести порівняння з психічно хворими, які перебувають під вартою згідно із цивільно-правовими повноваженнями, як це прагнув зробити заявник. Концентрація уваги на тому факті, що особи, які перебувають у психіатричних установах, є «затриманими», приховує визначальні характеристики цієї групи. Вони пацієнти, а не в'язні. Їхня фізична свобода обмежена цивільним законодавством з метою лікування; засуджені утримуються за кримінальним законом переважно з метою покарання.

У світлі цих міркувань Суд визнав, що заявник не перебував у відносно подібній ситуації з особами першої групи, враховуючи значні юридичні та фактичні відмінності між ними. Тому він не міг стверджувати, що зазнає дискримінації у ставленні до таких осіб.

Повертаючись до другої групи порівняння, Суд погодився, що вона ближча до ситуації заявника, ніж перша група, оскільки проти ув'язнених також було порушено кримінальні справи і вони утримувалися у в'язниці в очікуванні суду. У своїй прецедентній практиці Суд прийняв порівняння для цілей статті 14 Конвенції між двома категоріями ув'язнених, принаймні в певних аспектах. Як зазначено у справі *Clift*, заявник повинен продемонструвати, що «зважаючи на особливий

характер його скарги, він перебував у відносно схожій ситуації з іншими, до яких ставилися інакше». Це також видно у справах *Laduna* та *Varnas* (цит. вище), де Суд визнав, що скарги заявників – ув'язнених – на обмеження контактів із родиною «стосуються всіх осіб, які утримуються у в'язницях».

Однак методологія, викладена у справі *Fábián*, передбачає врахування елементів, які характеризують кожну групу, що мають бути оцінені у світлі предмета й мети оскаржуваного заходу. На думку Суду, визначальною характеристикою другої групи порівняння є статус її представників для цілей кримінального законодавства: затримані, але вважаються невинними. Уряд стверджував, що якщо таких ув'язнених виправдовують або знімають з них звинувачення, то вони взагалі не повинні були затримуватися. Суд нагадав, що як у справі *Laduna*, так і у справі *Varnas* він наголошував на тому факті, що ці заявники повинні вважатися невинуватими (див., відповідно, § 64 і § 119). У зв'язку із цим він посилався на відповідні європейські та міжнародні стандарти, які передбачають диференційоване поводження з ув'язненими відповідно до їхнього статусу «незасуджених осіб». Різниця в правовому статусі істотна. Немає ні визначеності, ні остаточності щодо перебування під вартою. Воно може завершитися до судового розгляду (відповідно до пункту 3 статті 5 Конвенції). Обвинувачені можуть бути виправдані, їхня невинність перед законом залишається незмінною. Статус і становище засудженого явно відрізняються, характеризуються визначеністю та остаточністю. Різницю також показує те, що означає закінчення терміну утримання під вартою для кожної категорії. Незасуджені просто повертають собі свободу. Для ув'язненого, особливо такого, який давно відбув покарання, як заявник, повернення на свободу може бути більшою мірою процесом, що передбачає зусилля з реабілітації, умовне звільнення та соціальну підтримку після повернення до суспільства.

У світлі цих міркувань Суд сильно сумнівався, що предмет скарги заявника – безперервність виплати соціальної допомоги, яку Уряд назвав такою, що має на меті покриття основних витрат на життя пенсіонерів, міг привести вказані дві групи в аналогічну позицію, щоб дати підстави для порівняння, на яке претендує заявник.

За загальним визнанням, оскільки Верховний Суд не розглядав аргументи заявника щодо Конвенції ні в першому, ні в другому рішеннях, ухвалюючи їх натомість на його користь на більш вузьких конституційних підставах, Суду залишався суспільний інтерес, на який посилався Уряд-відповідач на підтримку оскаржуваного позбавлення *SPC*, а саме запобігання подвійному утриманню осіб – мета, яку Комісія визнала раніше (див. цит. вище рішення у справі *Szrabjet and Clarke*). Цей суспільний інтерес знаходить імпліцитну підтримку в підході в рішенні Верховного суду (див., зокрема, витяг у пункті 26).

У будь-якому разі Суд визначив значні відмінності між ув'язненими та засудженими. Суд зазначив, що ув'язнені під вартою також мали би бути позбавлені *SPC*, якби не виняток на їхню користь, який міститься у статті 218

Регламенту 2007 року. На думку Суду, це міра, яка створює різницю між двома групами. Суд доходить висновку, що підсудні та засуджені не можуть розглядатися як такі, що перебувають у відносно подібній ситуації щодо продовження виплат соціального забезпечення, яке розглядається в цій справі.

(с) Загальний висновок щодо скарги на дискримінацію

У світлі наведеного аналізу кожного з аспектів скарги заявника Суд дійшов висновку, що дискримінації не було, а отже не було порушення статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Стверджуване порушення статті 13 Конвенції

Суд установив у своїй прецедентній практиці, що ефективність засобу правового захисту не залежить від впевненості в сприятливому результаті для заявника. Він також зазначив, що лише факту відхилення позову заявника недостатньо для того, щоб зробити засіб правового захисту неефективним (див. *O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland*, № 44460/16, § 160, 7 червня 2018 року). Слід наголосити, що в цій справі апеляційна скарга заявника була задоволена, а його вимога щодо грошової компенсації була задоволена частково. Тож навіть якщо надане відшкодування не відповідало вимогам заявника, лише із цієї причини не може бути сумніву в тому, що держава не виконала свого зобов'язання надати ефективні засоби правового захисту.

Із цього випливає, що цю частину заяви варто визнати явно необґрунтованою та відхилити відповідно до підпункту «а» пункту 3 та пункту 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації), взятої разом зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 1 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася припинення виплати пенсії заявнику-вдівцю після того, як його молодша дитина досягла повноліття. Федеральний закон про страхування за старістю та втратою годувальника передбачав, що право на отримання пенсії вдівця припиняється, коли молодша дитина досягає 18 років, тоді як у випадку вдови така умова не застосовується.

Заявник є громадянином Швейцарії, 1953 року народження. Він батько-одинок двох дітей, яких виховував самостійно через втрату дружини внаслідок аварії, коли дітям було один рік і дев'ять місяців та чотири роки відповідно.

9 вересня 2010 року Управління з компенсацій кантону Аппенцелль Зовнішній Родос (*the Canton of Appenzell Outer Rhodes*), відзначивши, що молодша донька заявника незабаром досягне повноліття, вирішило припинити виплату заявникові пенсії вдівця. Він заперечив це, посилаючись на принцип гендерної рівності, викладений у Конституції Швейцарії, аргумент про що Управління з компенсацій відхилило. Далі заявник оскаржив рішення до Суду кантону, стверджуючи про відсутність підстав для поводження з ним менш прихильно, ніж із вдовою. Суд кантону відхилив його скаргу, зауваживши, що законодавець знав про нерівне ставлення до вдів і вдівців під час розробки Федерального закону про страхування за старістю та втратою годувальника та внесення змін до нього, і висловив думку, що вдівці, які мають обов'язки по догляду за дітьми, можуть, як очікується, повернутися до роботи після закінчення цих обов'язків, тоді як цього не можна розумно вимагати від жінок за тих самих обставин.

Рішенням від 4 травня 2012 року скаргу заявника до Федерального верховного суду було відхилено.

Заявник посилався на статтю 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 8 Конвенції, вказуючи, що він зазнав дискримінації відносно овдовілих матерів, які мали лише обов'язки по догляду за дітьми.

Рішенням Палати від 20 жовтня 2020 року ЄСПЛ одноголосно постановив, що мало місце порушення статті 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

19 січня 2021 року Уряд звернувся з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати відповідно до статті 43 Конвенції.

8 березня 2021 року колегія Великої Палати прийняла таке клопотання. Слухання відбулося 16 червня 2021 року.

Оцінка Суду

Застосовність статей 8 і 14 Конвенції

ЄСПЛ зазначив, що пенсія, про яку йде мова, була спрямована на підтримку сімейного життя того з подружжя, який пережив іншого, даючи змогу останньому доглядати за дітьми цілий день, якщо це раніше було роллю померлого батька або матері, чи в будь-якому разі приділяти їм більше часу, не стикаючись із фінансовими труднощами, які змусили б його або її займатися професійною діяльністю.

У цій справі на момент смерті дружини заявника в 1994 році їхнім дочкам був один рік і дев'ять місяців та чотири роки відповідно. У ситуації, яка змусила заявника прийняти складні рішення, що мали суттєвий вплив на організацію його сімейного життя, він залишив роботу, щоб присвятити себе сім'ї цілий день, зокрема піклуванню та вихованню доньок. ЄСПЛ не сумнівався в тому, що отримання пенсії вдовця неодмінно вплинуло на те, як було організовано сімейне життя заявника впродовж відповідного періоду. З моменту, коли заявнику було призначено пенсію вдовця в 1997 році, до її припинення в листопаді 2010 року він і його сім'я організовували ключові аспекти свого повсякденного життя, принаймні частково, на основі наявної пенсії. Крім того, вразливе фінансове становище, в якому опинився 57-річний заявник через втрату пенсії у зв'язку з втратою годувальника, та його труднощі з поверненням на ринок праці, на якому він був відсутній упродовж 16 років, були наслідком рішення, яке він прийняв багато років тому в інтересах своєї сім'ї, й отриманням з 1997 року пенсії вдовця.

Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що обставини справи охоплюються сферою дії статті 8 Конвенції. Цього було достатньо для забезпечення застосовності статті 14 Конвенції.

Стаття 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 8 Конвенції

ЄСПЛ встановив, що заявник міг стверджувати про те, що став жертвою дискримінації за ознакою статі в розумінні статті 14 Конвенції. Він зауважив, що припинення виплати пенсії за старістю та втратою годувальника вдовця врегульовувалося статтею 24 (2) Федерального закону, яка лише у випадку вдовців-чоловіків скасовувала таку виплату в разі досягнення молодшою дитиною повноліття. Тим часом вдови-жінки зберігали право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника навіть після досягнення молодшою дитиною повноліття. Як наслідок, заявник перестав отримувати пенсію у зв'язку із втратою годувальника лише тому, що був чоловіком. Незважаючи на те, що він перебував в аналогічній ситуації з точки зору життєвих потреб (потреб для існування), до нього не ставилися так само, як до жінки / вдови. Тому заявника було піддано неоднаковому ставленню у зв'язку з припиненням виплати пенсії вдовця.

ЄСПЛ зазначив, що він уже визнав, що будь-яка зміна пенсійних схем має відбуватися поступово, обережно та в розмірених способ, оскільки будь-який інший підхід може поставити під загрозу соціальний мир, передбачуваність пенсійної системи та правову визначеність. Однак ЄСПЛ повторив, що для того, щоб вважати різницю у ставленні за ознакою статі сумісною з Конвенцією, необхідно було б навести дуже вагомі причини і що свобода розсуду, надана державам для виправдання такої різниці, є вузькою.

Як відзначив ЄСПЛ в цій справі, Уряд, обґрунтовуючи різницю у ставленні до жінок і чоловіків стосовно права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, стверджував, що гендерна рівність на практиці ще не повністю досягнута в аспекті, що стосується залучення до оплачуваної роботи та розподілу ролей між подружжям. На думку Уряду, все ще є виправданим покладатися на презумпцію, що чоловік здійснює фінансове забезпечення дружини, особливо якщо вона має дітей, і таким чином надавати вищий рівень захисту вдовам, ніж вдівцям. Тому різниця у ставленні, як стверджував Уряд, ґрунтується не на гендерних стереотипах, а на соціальній реальності.

ЄСПЛ підкреслив, що просування гендерної рівності залишається однією з основних цілей держав – членів Ради Європи. Це було відображено в таких документах, як Рекомендація R (85) 2 щодо правового захисту від дискримінації за ознакою статі, ухвалена Комітетом міністрів 5 лютого 1985 року, яка містила заклик гарантувати рівне ставлення до чоловіків та жінок стосовно доступу до офіційних систем соціального та пенсійного забезпечення і стосовно допомог, які в межах таких систем виплачуються.

Як наслідок, ЄСПЛ підтвердив, що посилення на традиції, загальні припущення або панівні соціальні установки в конкретній країні вже не є достатнім виправданням різниці у ставленні за ознакою статі чи то на користь жінок, чи то чоловіків. Це означає, що Уряд не може покладатися на презумпцію, що чоловік фінансово підтримує дружину (концепція чоловіка-годувальника), аби виправдати різницю в поводженні, що ставить вдівців у не вигідне становище порівняно з вдовами.

ЄСПЛ також зауважив, що Уряд Швейцарії в 1997 році визнав, що жінки дедалі частіше займаються оплачуваною діяльністю і що необхідно забезпечити захист чоловіків, які присвятили себе хатній роботі та вихованню дітей. Однак повна гармонізація умов, що дають право на отримання пенсій для вдів і вдівців на той час, імовірно, була зірвана через фінансові обмеження та критику. Починаючи з 2000 року, інші намагання Уряду щодо цього були невдалі.

З урахуванням цього ЄСПЛ надав вирішального значення міркуванням, викладеним Федеральним верховним судом, який у своєму рішенні від 4 травня 2012 року в цій справі зазначив, що, впроваджуючи пенсію для вдівців, законодавець знав, що відповідні норми всупереч Конституції встановлюють неприйнятну різницю за ознакою статі.

На думку ЄСПЛ, згадані спроби реформ й оцінка спірного законодавства вищою судовою інстанцією країни – Федеральним верховним судом – свідчили про те, що старі «фактичні нерівності» між чоловіками та жінками стали менш помітними у швейцарському суспільстві. Відповідно, міркування і припущення, якими обґрунтовувалися норми щодо пенсій у зв'язку з втратою годувальника впродовж попередніх десятиліть, більше не могли виправдати різниці за ознакою статі. Навіть у рішенні Федерального верховного суду зазначено про порушення цими нормами принципу гендерної рівності, закріпленого в статті 8 Конституції Швейцарії. ЄСПЛ додав, що, на його думку, законодавство, про яке йдеться, сприяло радше збереженню упереджень і стереотипів щодо характеру або ролі жінки в суспільстві та було невідповідним як для кар'єри жінок, так і для сімейного життя чоловіків.

Повертаючись до цієї справи, ЄСПЛ зауважив, що після смерті дружини заявник повністю присвятив себе піклуванню, вихованню дітей та догляду за ними й залишив роботу. На момент припинення виплати пенсії йому було 57 років, до цього часу він не працював понад 16 років. У зв'язку із цим Велика Палата поділяла думку Палати про відсутність підстав вважати, що заявнику в такому віці та після тривалої відсутності на ринку праці було б менш складно повернутися до роботи, аніж жінці за подібних обставин, або що припинення виплати пенсії мало б менший вплив на заявника, аніж на вдову за аналогічних обставин.

Беручи до уваги викладене та вузьку свободу розсуду, якою користується держава-відповідач, у цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що Уряд не продемонстрував наявності вагомих або «особливо вагомих і переконливих причин», які б виправдовували різницю у ставленні за ознакою статі, на яку скаржився заявник. Зважаючи на це, нерівне ставлення, якого зазнав заявник, не можна назвати розумно й об'єктивно виправданим. Тому мало місце порушення статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації), взятої в поєднанні із статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 11 жовтня 2022 року та є остаточним.

SAFAROV v. Azerbaijan (№ 885/12)

Обставини справи

Заявник є автором книги під назвою «Зміни в етнічному складі населення Іреванської губернії в дев'ятнадцятому і двадцятому століттях», яка була опублікована у 2009 році.

У невизначений день у 2010 році молодіжна громадська організація «Іралі» (далі – Іралі) опублікувала електронну версію книги на вебсайті одного зі своїх проектів: www.history.az.

У невстановлений день у 2010 році заявнику стало відомо про публікацію його книги на зазначеному вебсайті. В інформації на сайті вказано, що книгу завантажили 417 разів.

У 2010 році Іралі видалила книгу з вебсайту на прохання заявника.

3 серпня 2010 року заявник подав цивільний позов до Сабайльського районного суду проти Іралі. Посилаючись, серед іншого, на статті 14, 15, 30, 31 і 45 Закону про авторське право і суміжні права (далі – Закон про авторське право), заявник скаржився на те, що Іралі відтворила цифрову версію його книги й опублікувала її на своєму вебсайті без його дозволу або виплати йому роялті. Він вимагав 50 067 азербайджанських манатів (приблизно 47 460 євро на час подій) як відшкодування матеріальної шкоди та 28 800 манатів (приблизно 27 300 євро на час подій) як компенсацію моральної шкоди.

13 жовтня 2010 року Сабайльський районний суд, постановивши, що книга заявника була опублікована Іралі на її веб-сайті, відхилив його позови, здебільшого посилаючись на вступний абзац статті 18.1 Закону про авторське право, який передбачав випадки законного репрографічного відтворення твору в обсязі, необхідному для конкретної мети, без згоди автора або виплати авторської винагороди за умови зазначення імені автора, твір якого використано, джерела, а також за відсутності корисливого наміру тощо. Щоправда, вказана стаття стосувалася відтворення творів бібліотеками, архівами та навчальними закладами. Суд також постановив, що книгу було видалено з вебсайту на прохання заявника і що заявник не довів, що він зазнав матеріальної чи моральної шкоди.

Подані в подальшому апеляційна та касаційна скарги заявника не мали успіху.

Верховний суд, відхиляючи касаційну скаргу заявника, на додаток до аргументації, наданої судами нижчих інстанцій, також зазначив, посилаючись на статтю 15.3 Закону про авторське право, що, опублікувавши свою книгу та зробивши її примірники доступними для продажу, заявник скористався своїм правом на оприлюднення своєї роботи.

Оцінка Суду

ЄСПЛ повторив, що захист прав інтелектуальної власності, включно із захистом авторських прав, підпадає під дію статті 1 Першого протоколу до Конвенції. У цій справі заявник був автором книги й користувався захистом авторського права відповідно до національного законодавства. Цей факт ніколи не оскаржувався національними судами. Отже, заявник мав «майно» в значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Суд зазначив, що відтворення книги заявника та її публікація в інтернеті без його згоди вплинули на його право на мирне володіння своїм майном. Спір у цій справі був між приватними сторонами. У зв'язку із цим Суд нагадав, що держава має позитивне зобов'язання вживати необхідних заходів для захисту права власності, особливо якщо є прямий зв'язок між заходами, яких заявник міг би законно очікувати від влади, та його ефективним володінням, навіть у справах, що стосуються судових процесів між приватними сторонами.

Це позитивне зобов'язання має на меті забезпечити в правовій системі належний захист законом права власності й надання відповідних засобів правового захисту, за допомогою яких потерпіла сторона може шукати захист своїх прав, у тому числі у відповідних випадках вимагаючи відшкодування збитків щодо будь-якої завданої їй шкоди.

Тому необхідні заходи можуть бути профілактичними або виправними. Що стосується можливих превентивних заходів, то поле розсуду, яке надається законодавчому органу при здійсненні соціальної та економічної політики, є широким, особливо в ситуації, коли держава має враховувати конкуруючі приватні інтереси. Щодо заходів правового захисту держави зобов'язані забезпечувати судові процедури, які пропонують необхідні процесуальні гарантії і дають змогу національним судам і трибуналам ефективно та справедливо вирішувати будь-які спори між приватними особами.

Суд зауважив, що заявник не стверджував, що права авторів не були достатньо захищені азербайджанським законодавством, він говорив про те, що застосування судами чинного законодавства в його справі було незаконним і свавільним. Згідно з національним законодавством, за загальним правилом, для використання твору вимагався дозвіл автора та сплата йому гонорару. Проте національні суди виправдовували дії відповідача, переважно посилаючись на кілька статей Закону про авторське право, які передбачали винятки із загального правила, згідно з яким для відтворення потрібен дозвіл автора. Проте заявник стверджував, що жоден із винятків не застосовувався до обставин його справи. Суд зазначив таке.

Стаття 17.1 Закону про авторське право передбачала, що відтворення законно опублікованого твору фізичною особою в одному примірнику дозволяється без згоди автора або виплати авторської винагороди виключно для особистих цілей. Однак

відповідач у цій справі був юридичною особою і, як випливає з матеріалів справи, не використовував книгу заявника для «виключно особистих цілей», а зробив її доступною в інтернеті для необмеженої кількості читачів. Крім того, згідно зі статтею 17.2 Закону про авторське право згадане положення не поширюється на відтворення книг у повному обсязі. Національні суди на жодній стадії провадження не встановили, що книгу заявника не було відтворено повністю.

Відповідно до статті 18 Закону про авторське право бібліотекам, архівам і навчальним закладам було дозволено відтворювати твори без дозволу в окремих випадках. Заявник у своїх скаргах до національних судів стверджував, що відповідач не належав до жодної із цих категорій. Незважаючи на те, що Верховний суд прямо не роз'яснив цей аргумент, він зазначив, що книга заявника була опублікована в бібліотечному розділі вебсайту відповідача і що метою було надати інформацію про історію Азербайджану. Також Суд зауважив, що хоча відсутність будь-якої комерційної мети була актуальною для застосування статті 18 Закону про авторське право, це був не єдиний елемент, який слід було взяти до уваги. Навіть якщо припустити, що онлайн-послуги, які пропонує відповідач, можуть розглядатися як такі, що охоплюються поняттям «бібліотеки», оскільки будь-яке подібне тлумачення відповідного положення є обов'язком національних судів, вони не згадали, який конкретний випадок, передбачений Законом про авторське право, може виправдати відтворення книги заявника без його дозволу.

На думку Суду, враховуючи, що відповідач опублікував книгу заявника у вільному доступі в інтернеті, а отже практично для всесвітньої аудиторії, а не для відвідувачів будівлі бібліотеки, від судів вимагалось детальне обґрунтування, щоб виправдати застосування статті 18 до справи заявника.

Щодо статті 15.3 Закону про авторське право, на яку посилався Верховний суд, ЄСПЛ зауважив, що це положення стосувалося правила вичерпання права на розповсюдження. Як випливає з формулювання цього положення та Узгодженої заяви щодо статті 6 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятого Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року, це правило стосувалося законно опублікованих і зафіксованих копій творів, які були введені в обіг шляхом продажу як матеріальні об'єкти. Як зрозуміло з фактів цієї справи, хоча заявник опублікував свою книгу, а фізичні копії були доступні на книжковому ринку, ніщо не свідчить про те, що він коли-небудь дозволяв її відтворення та оприлюднення в цифровій формі. Верховний суд не пояснив, чому він вважав це положення актуальним для обставин цієї справи, коли спір стосувався не розповсюдження законно опублікованих примірників книги заявника, а її відтворення в новій цифровій формі та онлайн-публікації без його згоди.

Підсумовуючи, ЄСПЛ вважав, що національні суди не надали аргументів, які підтверджують, що положення Закону про авторське право, на які вони посилалися, можуть становити правові підстави для цієї ситуації. Отже, держава-

відповідач не виконала свого позитивного зобов'язання за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції щодо захисту інтелектуальної власності, зокрема шляхом ефективних заходів правового захисту.

Відповідно, мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 1 вересня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася рейдерського захоплення («рейдерства») та ймовірного захоплення майна дорожньо-будівельної компанії, в якій компанія-заявник мала 50 % акцій, другою з її компаній-партнерів, підконтрольною молдовському бізнесмену й лідеру політичної групи партії, за сприяння судів та правоохоронних органів.

Компанія-заявник – *Theo National Construct S.R.L.* – є дорожньо-будівельною компанією, зареєстрованою в Румунії.

У 2007 році компанія-заявник домовилася з молдовським бізнесменом і лідером політичної партії паном Ş. про вихід на молдовський ринок будівництва доріг та була прийнята партнером компанії Q. з 50-відсотковою участю в статутному капіталі: для цього компанія-заявник мала внести 23 одиниці дорожньо-будівельного обладнання вартістю понад 1 мільйон євро.

За результатами оцінки Торгово-промислової палати Молдови (МСС) на основі документації та фотографій, а також з урахуванням зносу 25 квітня 2007 року 23 одиниці дорожньо-будівельного обладнання було оцінено в суму 1 031 965 євро. Решту капіталу мала надати компанія, контрольована паном Ş., із часткою участі в 49,77 % та ще одна компанія із часткою в 0,23 %.

3 травня 2007 року Державна реєстраційна палата зареєструвала зміни до статуту компанії Q. Розмір її статутного капіталу зріс із 236 621 молдовських леїв (приблизно 14 000 євро) до 17 540 179 леїв (приблизно 1 мільйон євро). Виконавчого директора змінено не було.

8 травня 2007 року компанія-заявник імпортувала до Молдови 23 одиниці дорожньо-будівельного обладнання. На запит молдовської митниці МСС фізично оглянула обладнання та видала ще один висновок, що підтверджував попередню оцінку.

16 жовтня 2007 року компанія Q. підписала контракт на суму близько 24,5 мільйони євро (393 мільйони молдовських леїв) з Державною адміністрацією автомобільних доріг Молдови на відновлювальні роботи загальнодержавної дороги, що мають бути завершені до кінця 2012 року. Для виконання цієї роботи компанія уклала декілька договорів про отримання банківських позик на суму понад 1,5 мільйона євро, надавши в заставу обладнання, придбане компанією-заявником та генеральним виконавчим директором компанії-заявника, яке було оцінено в понад 400 000 євро.

На початку 2010 року компанія-заявник дізналася, що генеральний директор компанії Q., порушуючи статут компанії, запропонував декілька безвідсоткових позик на суму близько 4,5 мільйонів молдовських леїв (приблизно 255 000 євро) компанії-партнеру S., контрольованій паном. Ş. За заявою компанії-заявника було змінено

генерального директора компанії Q. і розпочато процедури з повернення безвідсоткових позик.

Після цього відносини між компанією-заявником та компанією-партнером погіршилися. Компанія S. ініціювала адміністративне провадження проти МСС в Апеляційному суді міста Кишинів, вимагаючи скасування висновку про оцінку обладнання від 25 квітня 2007 року з тієї підстави, що оцінка була проведена без фізичного огляду дорожнього обладнання. Під час першого засідання 23 червня 2010 року в цій справі вона клопотала про залучення до справи Державної реєстраційної палати, оскільки скасування висновку про оцінку МСС могло вплинути на його рішення від 3 травня 2007 року про реєстрацію змін до статуту компанії Q., якими було додано компанію-заявника до списку партнерів.

1 грудня 2010 року МСС звернулася з проханням про залучення до справи компанії Q. та компанії-заявника як зацікавлених сторін. Суд задовольнив клопотання і відклав розгляд справи до 22 грудня 2010 року.

Незважаючи на наступне рішення від 21 грудня 2010 року про перенесення цього судового засідання на 20 січня 2011 року, матеріали справи містять копію протоколу слухання від 22 грудня 2010 року, на якому не був присутній представник компанії-заявника, хоча й містять номер файлу, що відповідає початку 2011 року. З протоколів випливає, що позов містив нові вимоги: (а) про скасування оціночного висновку МСС від 8 травня 2007 року; (б) про скасування рішення Державної реєстраційної палати від 3 травня 2007 року та відновлення початкового становища всіх сторін; (с) про негайне виконання рішення.

20 січня 2011 року відбулося нове судове засідання. Представник компанії-заявника стверджував, що в матеріалах справи, з якою він ознайомлювався перед слуханням, нових позовних вимог не було. У протоколі судового засідання було зазначено, що компанії-заявнику та компанії Q. було надано час для подання письмових пояснень у відповідь на вимоги компанії S. до наступного засідання.

Матеріали національної справи містили протокол засідання від 2 лютого 2011 року, в якому було зазначено, що представники компанії-заявника та компанії Q. не з'явилися попри виклик. Форми повісток і форми підтвердження їх отримання в матеріалах справи свідчили, що дата судового засідання була змінена вручну з 2 березня 2011 року на 2 лютого 2011 року на формах для компанії Q. і для компанії-заявника, тоді як у повістках для інших сторін від початку зазначалося 2 лютого 2011 року. Видається, що підписані ними форми підтвердження отримання повісток також були змінені.

Під час цього судового засідання Апеляційний суд міста Кишинів ухвалив рішення у справі на користь компанії S. і вирішив скасувати оціночні звіти МСС. Як наслідок, суд також скасував рішення Державної реєстраційної палати від 3 травня 2007 року, яким було зареєстровано зміни до статуту компанії Q., і розпорядився про відновлення становища сторін, чинного до 3 травня 2007 року,

виключивши компанію-заявника зі списку партнерів, але це рішення це не впливало на укладені компанією Q. з того часу угоди. Суд розпорядився про негайне виконання рішення.

Спочатку рішення було передано для виконання певній посадовій особі Державної реєстраційної палати, але інша посадова особа А.В. змінила статут компанії Q. і наступного дня виключила компанію-заявника зі списку її партнерів. З'ясувалося, що А. В. була дружиною заступника голови політичної партії, яку очолює пан Ş.

Після виконання рішення статутний капітал компанії Q. становив 236 662 молдовських леїв (еквівалент 14 377 євро), її керівництво було змінено, а нове керівництво відкликло позови про повернення безвідсоткових позик, які вона надала компанії-партнеру S., яку очолював пан Ş.

Компанія-заявник звернулася з адміністративним позовом до Апеляційного суду міста Кишинів проти Державної реєстраційної палати, стверджуючи, що зменшення статутного капіталу компанії Q. було здійснено з порушенням процедури, передбаченої статтею 36 Закону про товариства з обмеженою відповідальністю. Апеляційний суд міста Кишинів та Верховний суд відмовили в задоволенні цього позову.

Компанія-заявник отримала доступ до матеріалів справи та копію рішення Апеляційного суду міста Кишинів від 2 лютого 2011 року лише 28 лютого 2011 року. 3 березня 2011 року вона подала касаційну скаргу до Верховного суду, стверджуючи, що була залучена до розгляду справи між компанією S. та МСС на пізній стадії та що її вперше викликали на судові засідання 20 січня 2011 року. До цього судового засідання не було жодного доповнення до первісного позову компанії S.; на цьому засіданні представник позивача звернувся з усним клопотанням про зміну позовних вимог, але суддя сказав йому подати їх у письмовій формі для розгляду на наступному судовому засіданні 2 березня 2011 року. Попри це наступне засідання відбулося 2 лютого 2011 року, дата у формах повісток компанії-заявника та компанії Q. була вручну виправлена з березня на лютий. Далі компанія-заявник указувала, що Апеляційний суд міста Кишинів відмовився надати їй копію рішення та доступ до матеріалів справи до 28 лютого, хоча компанії S. було надано копію рішення в день його ухвалення. Судове засідання 22 грудня 2010 року було відкладено за клопотанням представника компанії S.; незважаючи на це, матеріали справи містили протокол слухання 22 грудня 2010 року, на якому був присутній той самий представник, але з номером справи, який не міг бути присвоєний раніше січня 2011 року. У будь-якому разі справа не мала розглядатися адміністративним судом, а позов, поданий компанією S., мав би бути відхилений як такий, що поданий після спливу строку позовної давності. Компанія-заявник стверджувала, що стала жертвою «рейдерського захоплення».

20 травня 2011 року Верховний суд відмовив у задоволенні касаційної скарги компанії-заявника без наведення будь-яких обґрунтувань і залишив без змін рішення Апеляційного суду міста Кишинів.

Незважаючи на розпорядження суду в рішенні від 2 лютого 2011 року про поновлення становища сторін, чинного до 3 травня 2007 року, спроби компанії-заявника повернути своє дорожньо-будівельне обладнання були неефективними, оскільки обладнання було заставою за договором позики, укладеним компанією Q. Коли виплата коштів за позику припинилася, у 2011 році банк порушив справу про звернення стягнення на заставлене дорожньо-будівельне обладнання. Суди перших двох інстанцій ухвалили рішення проти банку, вказавши, що дорожнє обладнання необхідно повернути компанії-заявнику. Однак 3 квітня 2013 року Верховний суд скасував ці рішення та звернув стягнення на заставлене майно. Банк також заволодів будинком, переданим у заставу генеральним виконавчим директором компанії-заявника. У 2014 році було порушено провадження у справі про банкрутство компанії Q.

Посилаючись на статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності), компанія-заявник скаржилася, що внаслідок усунення з компанії Q. шляхом свавільного судового розгляду та незаконних дій Державної реєстраційної палати вона була позбавлена свого майна.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зазначив, що в результаті рішення Апеляційного суду міста Кишинів від 2 лютого 2011 року та рішення Верховного суду від 3 квітня 2013 року, окрім втрати дорожньо-будівельного обладнання та будинку генерального директора, компанія-заявник втратила на користь інших партнерів 50 % частки в статутному капіталі компанії Q. і свою опосередковану участь в угоді від 16 жовтня 2007 року між компанією Q. та Державною адміністрацією автомобільних доріг Молдови на суму 24,5 мільйони євро.

ЄСПЛ зауважив, що відповідно до статті 47 Закону про товариства з обмеженою відповідальністю партнери компанії можуть бути виключені, лише якщо вони не роблять свій внесок до статутного капіталу або, діючи як керуюча компанія, вчиняють дії, що є шкідливими для неї. Жодна із цих двох ситуацій компанією S. у провадженні не згадувалася та/або не була визнана застосовною Апеляційним судом міста Кишинів у його рішенні. Тому видається, що усунення компанії-заявника було позаправовим заходом, не передбаченим чинним на час подій законодавством.

Він також зазначив, що позов компанії S. не було доведено до відома компанії-заявника та що автентичність і достовірність протоколів судових засідань викликає серйозне побоювання, оскільки вони мали номер справи з наступного року і стосувалися слухання, яке той самий суддя відклав днем раніше. ЄСПЛ погодився

з тим, що компанія-заявник не була поінформована про судові засідання 2 лютого 2011 року в Апеляційному суді міста Кишинів і тому вона не мала можливості представити свій захист у цій справі. Дійшовши такого висновку, ЄСПЛ із занепокоєнням відзначив ознаки підробки бланків повісток про виклик на судові засідання 2 лютого 2011 року. ЄСПЛ також звернув увагу на інші тривожні факти, такі як дата ухвалення рішення від 2 лютого 2011 року, вражаючи швидкість виконання цього рішення та залучення в процесі цього особи, близької до пана ґ. Тим паче, компанія-заявник порушила всі ці питання у своїй касаційній скарзі, але Верховний суд не відповів на серйозні звинувачення і навіть не згадав їх у своєму рішенні.

Що стосується строку позовної давності, то згідно зі статтею 267 Цивільного кодексу позов мав би бути визнаний таким, що поданий поза межами цього строку 3 травня 2010 року, через три роки після реєстрації Державною реєстраційною палатою змін до статуту компанії Q. Тобто позов було подано після спливу строку позовної давності, що за відсутності будь-яких вагомих причин є несумісним із принципом правової визначеності.

ЄСПЛ дійшов висновку, що провадження, в межах яких були ухвалені судові рішення, що мали наслідком втрату компанією-заявником свого майна, здійснювалися у свавільний та необґрунтований спосіб. Отже, держава не виконала свого обов'язку надати компанії-заявнику можливість ефективно відстоювати свої права та забезпечити їх дотримання. Тож мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 11 жовтня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

У цій справі непропорційна законодавча заборона розміщення придорожніх рекламних щитів за межами населених пунктів скоротила значну частину бізнесу компаній-заявників, які скаржилися на порушення їхнього права на мирне володіння майном у зв'язку із цим за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Заявники – рекламні компанії, які розміщували придорожні рекламні щити та отримували значну частину свого доходу від цієї діяльності. Серія законодавчих поправок до Закону про дорожній рух (Закон № 1 від 1988 року про рух на дорогах загального користування), починаючи з 2011 року, призвела до заборони розміщення придорожньої реклами поза межами населених пунктів. Унаслідок цієї заборони заявники втратили можливість використовувати та здавати в оренду значну кількість раніше встановлених щитів і, отже, значний дохід. Заявники направили Закон до Конституційного суду, який відхилив їхні скарги.

Оцінка Суду

(i) Застосовність статті 1 Першого протоколу до Конвенції та наявність втручання

Бізнес заявників був у специфічному сегменті сектору зовнішньої реклами, а саме придорожньої реклами, яка вимагала активів, у цьому випадку корпусних придорожніх рекламних щитів, спеціально розроблених для використання на дорозі та непридатних для будь-якої іншої бізнес-сфери.

Через оскаржуваний законодавчий захід, який втрутився в економічну свободу заявників, вони втратили можливість використовувати та здавати в оренду значну кількість своїх раніше встановлених щитів. Відповідно, їм довелося розірвати або змінити контракти з наявними клієнтами, які рекламували свою продукцію за допомогою активів заявників. Крім того, заявники повинні були покрити витрати на те, щоб прибрати рекламні щити, які не могли бути використані для інших цілей отримання прибутку. Це суттєво зменшило їхні доходи та призвело до втрати вартості їхніх інвестицій.

Заявники втратили можливості на ринку, що неминуче спричинило втрату шансів отримати прибуток, що могло призвести до зниження вартості їхніх акцій; акції публічної компанії мали економічну цінність і, отже, мали розглядатися як «майно» в значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Крім того, заявники були власниками придорожніх рекламних щитів – фізичних товарів, що підлягали захисту згідно із цим положенням та втратили більшу частину своєї економічної цінності в результаті оскаржуваного заходу.

З огляду на серйозні економічні наслідки оскаржуваний захід становив втручання в права власності заявників. Не було офіційної експропріації їхніх активів або фактичної експропріації майна на тій підставі, що майно стало повністю непридатним для використання, оскільки щити, хоча й втрачали свою економічну цінність з точки зору їхнього основного призначення, все ще могли бути продані на деталі. Отже, мало місце втручання в права заявників згідно із цим положенням, яке полягало в заході, що передбачає контроль за використанням їхнього майна.

(ii) Законність і мета втручання

Оскаржуваний захід був законним і переслідував законну мету забезпечення важливого суспільного інтересу, а саме зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод шляхом усунення рекламних щитів поблизу доріг загального користування, щоб гарантувати, що увагу водіїв ніщо не буде відволікати і що буде добре видно дорожні знаки. Цілі оскаржуваного заходу не можна назвати такими, що «явно не мали розумних підстав», а також вони відповідали міжнародним зобов'язанням держави-відповідача згідно з Віденською конвенцією про дорожній рух від 8 листопада 1968 року.

(iii) Пропорційність заходу

Перехідний період, наданий заявникам для вжиття належних заходів щодо відповіді на неминучу зміну їхнього основного джерела доходу, був дуже коротким і не міг вважатися достатнім у контексті діяльності підприємств у правовій базі, яка, по суті, була стабільною протягом понад десяти років. Між оприлюдненням першої поправки про заборону на встановлення нових придорожніх щитів і набуттям нею чинності минуло лише два дні. Цей захід, безсумнівно, мав прямий вплив на бізнес заявників, спонукаючи їх припинити або змінити їхні вже наявні договірні відносини зі своїми клієнтами, та обмежив підписання нових контрактів. Крім того, компетентний орган міг з моменту набрання заборонаю чинності примусово зняти придорожні рекламні щити заявників за їхній рахунок, тим самим поклавши на них безпосередній фінансовий тягар. Наступні законодавчі поправки забороняли «наявність» придорожніх щитів за межами населених пунктів і надавали менше ніж два місяці, щоб прибрати вже встановлені щити. Насправді ці заходи мали зворотну силу.

До того ж, ураховуючи, що Закон про дорожній рух до ухвалення оскаржуваного заходу вже забороняв розміщення придорожніх щитів тією мірою, якою вони становили ризик для безпеки руху, заявники мали законні сподівання продовжувати свою підприємницьку діяльність. Тож хоча оскаржуваний захід був достатньо передбачуваним з якісної точки зору, тобто його формулювання було зроблено з достатньою точністю, він був несподіваним у контексті цієї справи.

Тягар, покладений на заявників унаслідок законодавчої заборони на частину їхньої підприємницької діяльності, хоч і був важким, мав бути зважений із загальними інтересами суспільства, тобто міркуваннями громадської безпеки, у контексті яких держави користувалися широкою свободою розсуду. Незважаючи на те, що втручання у володіння заявників було контролем за користуванням майном і прецедентне право щодо компенсації за його позбавлення було прямо застосовним, непропорційний і довільний захід контролю не міг задовольнити вимоги статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Дуже короткий перехідний період не був полегшений жодними позитивними заходами з боку держави, наприклад ухваленням схеми розумної компенсації. Уряд не посилався на будь-яку нагальну економічну чи соціальну потребу, яка могла б перешкодити наданню більш тривалого періоду. Мета безпеки дорожнього руху, хоч і є, безсумнівно, актуальною, не може вважатися такою, що відповідає винятковій обставині, яка б дала змогу скоротити перехідний період.

Зрештою, беручи до уваги частково ретроактивний характер оскаржуваного заходу, його неочікуваний характер, короткий перехідний період, відсутність будь-якої компенсаційної схеми й важливість, яку припинення господарської діяльності мало для заявників, навіть з огляду на широку свободу розсуду, надану державі в цій сфері, та важливість безпеки дорожнього руху, – втручання в права заявників було непропорційним переслідуваній меті, оскільки на них було покладено індивідуальний і надмірний тягар.

Висновок

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 6 грудня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

MORARU AND MARIN v. Romania (№ 53282/18 та 31428/20)

Обставини справи

Посилаючись на статтю 1 Протоколу № 12 до Конвенції (загальна заборона дискримінації), заявниці скаржилися на те, що їх примусили вийти на пенсію у зв'язку з досягненням ними пенсійного віку для жінок, що становило дискримінацію. Пані Марін також посилалася на статтю 14 Конвенції (заборона дискримінації) разом із статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Заявницями в цій справі були державні службовці на пенсії.

Перша заявниця – пані Морару – працювала в Галацькому відділенні Національного агентства фіскальної адміністрації. У 2016 році вона наблизилася до обов'язкового пенсійного віку для жінок, у зв'язку із чим попросила дозволити їй продовжувати працювати до 65 років – пенсійного віку для чоловіків.

Однак 1 березня 2017 року трудовий договір пані Морару було розірвано на підставі того, що вона досягла встановленого законом пенсійного віку й закінчила період обов'язкової сплати внесків за пенсійною програмою. Її роботодавець відмовився скасувати це рішення.

Пані Морару звернулася до суду, стверджуючи про дискримінацію за ознакою статі. У першій інстанції суд округу Вранча ухвалив рішення на її користь, вважаючи, що відповідно до Закону про пенсії та Директиви 2006/54/ЄС державний службовець мав право, а не обов'язок вийти на пенсію. Однак її роботодавець подав апеляцію. Галацький апеляційний суд визнав, що закони, на які посилалися у суді першої інстанції, у цій справі не застосовувалися, а вимоги Закону про державну службу та Закону про пенсійне забезпечення чітко вказували, що трудовий договір державного службовця автоматично припинявся, коли він досягав пенсійного віку.

Друга заявниця – пані Марін – була керівником служби в Міністерстві бізнесу, торгівлі та підприємництва.

У січні 2019 року її роботу було припинено, оскільки вона досягла обов'язкового пенсійного віку для жінки. Міністерство відмовилося переглядати це рішення. Друга заявниця звернулася до суду, щоб скасувати вказане рішення, аргументуючи це тим, що більш ранній вік виходу на пенсію жінки був дискримінаційним. У червні 2019 року Окружний суд міста Бухарест ухвалив рішення на її користь, скасувавши рішення про звільнення.

Однак роботодавець успішно оскаржив це рішення. Апеляційний суд Бухареста конкретно заявив, що пані Марін вимагала не рівного ставлення, а лише щоб їй було дозволено працювати ще один рік на її посаді, що не підпадало під дію відповідної національної судової практики із цього питання.

Законодавство та судова практика в Румунії в цьому питанні змінилися з моменту подання скарг жінками, і тепер вони можуть працювати на посадах державної служби до досягнення того ж пенсійного віку, який встановлено для чоловіків.

Оцінка Суду

ЄСПЛ постановив, що справу необхідно було розглянути відповідно до статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції.

ЄСПЛ постійно встановлював у своїй практиці, що різниця в пенсійному віці між статями становила різницю в поводженні, як це було, коли ці заяви були подані. Стосовно сумісності цієї ситуації з Конвенцією, ЄСПЛ зазначив, що ситуація мала бути пов'язана з механізмами соціального забезпечення, які діють у державі. Він зауважив, що національні суди не розглянули відповідні аргументи щодо права Європейського Союзу чи прецедентного права Суду Європейського Союзу.

Уряд не навів жодних аргументів щодо фінансових чи інших витрат для суспільства внаслідок дозволу жінкам працювати до 65 років. Справді, пізніше ситуація в Румунії була виправлена за допомогою законодавства та рішення Конституційного суду (№ 387/2018). Подальше рішення цього суду (№ 112/2021) поширило це положення на державну службу. Отже, ЄСПЛ дійшов висновку, що ненадання заявникам можливості продовжувати працювати попри настання пенсійного віку для жінок і до досягнення ними пенсійного віку, встановленого для чоловіків, є дискримінацією за ознакою статі, яка не була об'єктивно виправданою чи необхідною, що порушує статтю 1 Протоколу № 12 до Конвенції.

Висновок

Порушення статті 1 Протоколу № 12 до Конвенції (загальна заборона дискримінації).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 20 грудня 2022 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (серпень – грудень 2022 року). Рішення за період із 01.08.2022 по 31.12.2022 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2022. –143 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>;

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua